РЕСПУБЛИКАДИН ОБЩЕСТВЕННО–ПОЛИТИЧЕСКИЙ ГАЗЕТ

ЛезгиГазет

Жуван Ватан, ватанэгълияр, дидед чIал хуьх!

Махсус серенжем

Махачкъала шегьерда авай Россиядин ОГИБДД-дин пропагандадин инспектор, полициядин старший лейтенант Р.Д.Гафизова хабар гайивал, автобусра аваз тухузвай пассажиррин хаталувал хуьн, гьакIни юридический ксари ва кьилдин карчийри законди истемишзавайвал рекьера, гьерекатунин къайдайрал амал авун гуьзчивилик кутун патал Махачкъала шегьерда 2017-йисан 11 июлдилай 24-июлдалди "Автобус - законсуздаказ пассажирар тухун" профилактикадин серенжем кьиле фида.

И серенжемдин сергьятра аваз Махачкъала шегьерда авай Россиядин ОГИБДД-дин УМВД-дин къуллугъчийри рекьера къайдаяр чIурунин ва законсуздаказ пассажирар тухунин делилар винел акъудда ва абурун вилик пад кьада.

Идалайни гъейри, абуру транспортдин технический гьал ва ихтияр гузвай документар, страховка ва рекьерин чарар (путевой лист) гвани-гвачни ахтармишда.

1920–йисалай акъатзава | N 28 (10777) хемис 13–июль, 2017–йис WWW.LEZGIGAZET.RU | Къимет "Дагпечатдин" киоскрай - 16 манат

К.С.АБАСОВАН гьакъиндай

Дагъустан Республикадин Кьилин Указ

1. АБАСОВ Керимхан Саидагьмедович Дагъустан Республикадин хуьруьн майишатдин ва суьрсетдин министрвиле тайинарин.

2. И Указ адал къул чIугур йикъалай къуватда гьатзава.

Дагъустан Республикадин Кьил **Р.АБДУЛАТИПОВ**

Махачкъала шегьер 2017-йисан 6-июль, №156.

К.С.АБАСОВ 1959-йисан 9-мартдиз Дагъустан Республикадин Докъузпара райондин Къаракуьре хуьре дидедиз хьана.

1977-1983-йисара ДГУ-дин экономический факультетда кIелна ва анаг куьтягьна. 2008-йисуз Россиядин Президентдин патав гвай государстводин къуллугъдин Россиядин Академия акьалтIарна. Адахъ экономикадин илимрин кандидатвилин дережа ава.

1983-1986-йисара Дербент шегьердин "Электросигнал" заводдин производственный отделдин инженер-экономиствиле, ахпа 17-нумрадин цехдин начальниквиле, гуьгъуьнлай гьа и заводдин 1-нумрадин цехдин начальниквиле кIвалахна.

1986-1988-йисара "Электросигнал" заводдин Ахцегьрин филиалдин директор хьана. 1988-йисуз Къаракуьре хуьруьн "Октябрдин 60 йис" совхоздин директорвиле хкяна. 1995-йисалай Докъузпара районда авай федеральный казначействодин отделенидин руководителвиле зегьмет чIугуна. 2001-йисан апрелдилай Докъузпара райондин администрациядин кьилиз хкяна. 2005-йисалай 2017-йисан 6-июлдалди "Докъузпара район" муниципальный тешкилатдин кьил тир. 2017-йисан 6-июлдиз РД-дин хуьруьн майишатдин ва суьрсетдин министрвиле тайинарна.

Хизанда 3 велед ава.

Вилик месэлаяр эцигна

10-июлдиз Дагъустандин Кьил Рамазан Абдулатипова республикадин хуьруьн майишатдин ва суьрсетдин министерстводин коллективдихъ галаз цIийи министр Керимхан Абасов танишарна.

Рамазан Абдулатипова къейдна хьи, санлай къачурла, виликан министрдилай, хъсан еришар хвена, производстводин дережа агъуз авуд тийиз алакьна. "Мусафенди Абдулмежидович намуслу, зегьметдал рикI алай ва жавабдар кас я. Амма адан командадиз и хилен майданар ва гележег акунач, цIийи проектар теклифнач.

Чи илимдинни ахтармишунрин институт писди туш. Хуьруьн майишатдин академиядихъ еке мумкинвилер ава. Ибур вири ишлемишун, илимдихъ галаз алакъалу хьун лазим я.

КIвалахда авай куьлуь гьалатIриз килиг тавуна, кьиле тухвай намуслу, михьи кIвалахдай заз Мусафенди Велимурадоваз сагърай лугьуз кIанзава. Ада кьил кутур фикирар цIийи министрди кьилиз акъудун лазим я. Жуьреба-жуьре терефрай кар чидай экспертар желб авуна кIанда, федеральный ведомствойрихъ галазни сих алакъаяр хуьн лазим я. И карда цIийи министрдиз Гьукуматдин председателдин заместитель Билал Омарова куьмек гуда. Мусафенди Велимурадова лагьайтIа, Дагъустандин Кьилин советникдин ерида аваз вири и крарал гуьзчивалда", - къейдна Р.Абдулатипова.

М.Велимурадова Дагъустандин Кьилиз ва санал бегьерлудаказ кIвалахай коллективдиз сагърай лагьана, К.Абасова чпи башламишай крар уьмуьрдиз кечирмишун давамардайди, хилен кIвалахдик вичин цIийивилер кутадайди къейдна.

Вичин нубатдай яз, Дагъустандин Кьили теклифнавай цIийи министрди вичи цIийи къуллугъдал вири жавабдарвал гьиссзавайди къейдна ва вилик эцигнавай вири месэлаяр тамамардайдак умуд кутуна.

Керимхан Абасоваз яб гуналди, республикадин руководителди метлебдин федеральный вири программайра иштиракун таъминарун ва и хел вилик тухун патал федеральный бюджетдай такьатрин кьадар артухарун тапшурмишна.

Идалайни гъейри, Рамазан Абдулатипова ведомстводин цIийи руководителдиз мукьвал тир вад йисан вахтунда агалнавай чилел майваяр гьасилунин рекьяй Дагъустан сифтегьан 5-чкадал, недай-хъвадай промышленностдин рекъемрай сифтегьан цIудан жергеда, дигидай чилер кардик кутунай сифтегьан пудан арада хьун патал зегьмет чIугуна кIандайди лагьана. Республикадин Кьили гьакIни хуьруьн майишатдин 500 кооператив тешкилун чарасуз тирди ва малдарвилел гьалтайла Россиядин юкьван рекъемрив агакьарун лазим тирди, чIехи базарар арадал гъун патал рикIивай машгъул хьана кIандайди къейдна.

КIвалахдик йигинвал инвесторри кутазва

Райондин АПК: авай гьал ва вилик финин рекьер

Алибег ОМАРОВ

Алай вахтунда чи гьар са райондин хуьруьн майишатда хьанвай са гьихьтин ятIани агалкьунрикай лугьуз жеда. Гьа са вахтунда виридаз ашкара я: уьмуьрди абурун кьадар артухарун истемишзава. И патахъай Сулейман-Стальский районда арадал къвезвай дегишвилер, шаксуз, виле акьадайбур, кьадардизни артухбур я. Къенин юкъуз районэгьлийривай квел разивал ийиз жеда? Абурун вилик гьихьтин месэлаяр акъвазнава? Мукьвал гележегда гьихьтин нетижайрик умуд кутазва? Чи суьгьбет райондин хуьруьн майишатдин ва суьрсетдин управленидин руководитель М.М.БАБАЕВАХЪ галаз я.

▪ **Мегьамедзагьид Мегьамедсадикьович, гад яцIа гьатнавай и арада суьгьбет чна квелай башламишин? Белки, - гьавайрилай?**

ЦIинин йисуз булдиз къвайи марфар чи майишатрин уьруьшри вижеваз кужумна. Анжах марфар вахтунда къун хъсан я: гатфариз, гьаваяр чими жез эгечIайла ва зулухъди, тумар цайидалай кьулухъ - магьсулар цазвай чи чилер дигизвайбур туш. Гила марфари ара ганайтIа, хъсан тир - багъларизни, никIеризни рагъ кIанзава. ТIебиатдин крарик, гьелбетда, чалай къаришмиш жез алакьдач, амма райондин аграрийри планламишнавай, чпелай аслу вири кIвалахар лазим къайдада тамамарзава.

Чна гьар йисуз 60-90 гектарда цIийи багълар, 150-200 гектарда ципицIлухар кутазва. Гьавиляй йисалай-суз абурун бегьер гузвай майданарни артух жезва. Амай хилерани эхиримжи йисара кIвалахар гегьенш, гьасилзавай продукция тIимилгзаф, анжах артух жезва. Хуьруьн майишатдин вири хилер зарбдиз вилик физва лугьун тийин, амма вилик финин ериш дурумлуди, къвердавай артух йигинвал акатзавайди тирди ачухдиз аквазва.

▪ **Пешекарри къейдзавайвал,уьлкведин амай регионра хуьруьн майишатдин продукциядин лап чIехи пай чIехи карханайри гьасилзава. Чи республикадин кьетIенвал: ина куьлуь майишатрин - хсуси (ЛПХ-рин), фермеррин (КФХ-рин) - кьадар артух я, абурал гьасилзавай хуьруьн майишатдин вири продукциядин 90 процент гьалтзава...**

- И шикилдин чешне яз Сулейман-Стальский район къалуриз жеда. Райондин агропромышленный комплекс хуьруьн майишатдин 33 карханади, фермеррин 154 ва хсуси 20716 майишатди тешкилзава.

▪ **Пешекарриз яб гайитIа, гъвечIи майишатривай дурумлудаказ вилик фин патал чеб герек вири затIаралди таъминариз алакьдач. Абурухъ бес кьадарда такьатар авач, яни ЛПХ-рин бинедал маса гудай продукциядин производство арадал къведач, адаз чIехи карханаяр герек я...**

- Имни гьуьжет алачир месэла я: маса гудай продукциядин производство халисандиз вилик тухузвайди чIехи карханаяр я. Гьеле са цIуд йис вилик ахьтинбур чи районда авачир. Гила карханайрин - ООО-рин, СПК-рин ва масабурун - кьадар къвердавай артух жезва. ИкI, алатай йисуз чи районда инвестицийрин мад кьве чIехи проект тамамариз эгечIна. "Паласа" ООО-ди 35 гектарда шпалеррин къайдадин интенсивный сифтегьан багъ кутуна. "ЧIереяр" ООО-ди шаз 38 гектарда цIийи ципицIлухар кутуна. Гила и карханадин ципицIлухри 116 гектар кьазва, чIереяр кутан хъийидай къурулуш арадал гъун патал мад 50 гектардин чил гьазурнава.

Хуьруьн майишатдин карханайрихъ галаз алакъалу важиблу са кар къейд авун герек я: артух мумкинвилер авай абуру райондин вири АПК вилик финин еришни йигинарзава. ЧIехи карханадиз талукь къурулуш арадал гъунни герек я эхир, ам арадал атайла, адакай амайбуруни хийир къачузва.

Эхь, гъавурда акьун четин туш: гъвечIи майишатривай алай девирдин технологияр ишлемишиз жезвач. Абур техникадалди,

▸ 5

ЯШАЙИШ

Педагогдин кIвалах четинди, гьа са вахтунда гьуьрметзавайди я, гьикI лагьайтIа, аялриз абуру неинки чирвал, гьакI рикIин чимивал, кIанивал гузва, абур лайихлу гражданар яз тербияламишна кIанзава.

▸ 8

СПОРТ

"Шарвили" эпосдин суварин сергьятра аваз Сулейман-Стальский районда залан атлетикадай акъажунар кьиле фена... Мярекатдин макьсад алакьунар авай жегьилар хкягъун, абуруз сагълам уьмуьр кIанарун ва абур спортдин и жуьредал желбун тир.

▸ 12

Сессиядал тайинарна

Куругъли ФЕРЗАЛИЕВ

7-июлдиз Докъузпара райондин администрациядин заседанийрин залда райондин собранидин депутатрин 15-сессия кьиле фена. Сессиядин кІвалахда цІийиз тайинарнавай РД-дин хуьруьн майишатдин ва недай суьрсетдин министр Керимхан Абасова РД-дин Халкьдин Собранидин, бюджетдин, финансрин ва налогрин рекьяй комитетдин председатель Сейфулагь Исакьова, "Ахцегь район" МР-дин кьил Осман Абдулкеримова, Дагъустандин Огни шегьерда кардик квай ПТУ-дин директор Акимхан Абасова, Докъузпара райондин прокурор Мисбагь Назирова, Докъузпара райондин кьилин заместитель Абдурагьим Алискерова, депутатри, райондин тешкилатриннни идарайрин жавабдар ксари ва масабуру иштиракна. Сессия райондин собранидин депутатрин председатель Агьмед Агьмедова ачухна ва кьилени тухвана.

Нубатдин сессиядал агъадихъ галай месэлайриз килигна:

1. "Докъузпара район" муниципальный райондин кьилин везифаяр вахтуналди тамамардайди хкягъунин гьакъиндай.

2. Жуьреба-жуьре месэлаяр.

Райондин собранидин депутатрин председатель А.Агьмедова малумарайвал, РД-дин Кьил Рамазан Гьажимурадович Абдулатипован 2017-йисан 6-июлдин 156-нумрадин Указдалди Докъузпара райондин кьил Керимхан Саидагьмедович Абасов РД-дин хуьруьн майишатдин ва недай суьрсетдин министрдин къуллугъдал тайинарнава.

Райондин активди, сессиядин вири иштиракчийри Керимхан Абасоваз чІехи къуллугъдал тайинарунихъ галаз алакъалу яз тебрикдин гафар лагьана.

"Гьуьрметлу районэгьлияр, райондин актив! И йисара захъ галаз санал кІвалахай вири ксариз, гьакІни райондин гьар са агьалидиз сагърай лугьузва за. Район патал гележегдани алакьдай куьмекар гуда, чна санал кІвалахда", - лагьана РД-дин хуьруьн майишатдин ва недай суьрсетдин министр Керимхан Абасова.

Докъузпара райондин кьил Керимхан Абасов министрдин къуллугъдал тайинарунихъ галаз алакъалу яз, сессиядал райондин депутатри мад сеферда хкя хъийидай муниципальный райондин кьил къуллугъдив эгечІдалди, 2017-йисан 7-июлдилай "Докъузпара район" МР-дин кьилин везифаяр вахтуналди тамамардайдан къуллугъдал Абдурагьим Мирзежанович Алискеров рейсадвилелди тайинарна.

Итальянвияр Дербентда

Къагъриман ИБРАГЬИМОВ

Дагъустандиз атанвай Виридуьньядин къадим шегьерриннни къелейрин ассоциациядин Италиядай тир делегация и йикъара Дербент шегьердиз мугьман хьана - хабар гана Дербент шегьердин администрациядин пресс-къуллугъди.

Абур мугьманвилиз атун Москвада кьиле физвай Виридуьньядин къадим шегьерриннни къелейрин "Интурмаркет - 2017" международный туризмдин выставкадин ва РД-дин туризмдинни халкьдин художественный сеняткарвилерин министерстводин - "Дербент - 2000" туризмдин центрадин ведомствойрик акатзавай идарайри кутІуннавай икьрардин сергьятра аваз кьиле фена.

Делегациядик квай Ассоциациядин Президент Фабио Пигнателли, архитектор Андреа Грилетто, инженер Чезаре Скотони, архитектор Джорджиа Джентилини ва Дагъустандин Минтуризмдин векилар Дербент шегьердин кьил Малик Баглиева, шегьердин депутатрин собранидин председатель Мавсум Рагьимова, шегьердин администрациядин кьилин заместитель Мегьти Алиева ва масабуру шад гьалара къаршиламишна ва итальянвийрин фикирдиз алай вахтунда кьилиз акъудзавай шегьердин проектар гьана.

Мугьманри чеб эхиримжи сеферда Дербентдиз атайдалай инихъ шегьерда кьиле фенвай дегишвилер къейдна.

Фабио Пигнателлиди чеб хушдиз кьабулунай М. Баглиеваз сагърай лагьана ва давамарна: "Россиядин тарих Кавказдилай башламиш жезва, чна Дербент СКФО-дин виридалайни гуьрчег шегьеррикай сад яз гьисабзава. Италиядин гьукуматди авай гьал чирунин, культурадин ирсинин объектар туькІуьр хъувунин (реставрация) карда куьмек гунин рабочий дестеяр тешкилунин тапшуругъ ганвай. Виридалайни четин кІвалах, чи фикирдалди, шегьерэгьлийрив чеб гьихьтин девлетлу культурадин ирссагьибар ятІа гьиссиз тун я".

Рахай муькуь мугьманрини чеб жуванбур хьиз кьабулунай вири дербентвийриз сагърай лагьана ва абурун рикІин ачухвал, мугьман кІанивал къейдна.

Дербентда хьайи йикъара мугьманар культурадин ирсинин объектар тир Нарын-къеледиз, шегьердин тарихдин магьалриз, Эрменийрин килисадиз ва муькуь музейрин комплексриз килигна.

Имам Шамилан 220 йис

Азадвал, аслу туширвал патал

Махачкъалада Имам Шамилан 220 йисан юбилейдиз талукь илимдин конференция кьиле фена. И мярекатда Дагъустан Республикадин Кьил Рамазан Абдулатипова, министерствойринни ведомствойрин, районрин кьилери, динэгьлийри ва масабуру иштиракна.

Конференциядин иштиракчияр тебрикайдалай кьулухъ регионди Кьили давамарна:

- Чна государстводин, общественный, политикадин деятелдин, машгьур полководецдин, алимдин ва Кефердинни РагъакІидай патан Кавказдин руьгьдин регьбер Имам Шамилан юбилей къейдзава. Ихьтин машгьур касдин юбилей - им неинки тарихдин вакъиаяр рикІел хкун, гьакІ Кавказдин дяведин тарихдикай тарс хкудунни я. Имам Шамилан юбилей къейдун - им чун фенвай рекьикай веревирдер ийидай, адаз къимет гудай, гележегда ихьтин акьунар галачиз яшамиш жедай, халкьарин арада ислягьвал ва гьуьрмет хуьдай мумкинвал я. Урусрини кавказвийри тарихдин чпин кьисмет, умуми рехъ Кавказдин дагълара санал экъичай ивидалди хкяна ва икІ чи Ватандин садвал тайин хьана. Ватандин и садвал чна асиррилай асирралди хуьзва, мадни сихди ийизва. И садвилин нурлу лишан культурадинни тарихдин "Ахульго" комплекс, эбеди рикІел хуьнин, сад тир кьисметдин мемориал я. Кавказдин дяведилай кьулухъ ам эцигнавай сад лагьай ва цІи шад гьалара ачухай мемориал я.

XIX асир Шамилан асир, адан гьерекат лагьайтІа, тарихдин метлеб авай вакъиа я. Адан девирдин инсанри, гьа жигьетдай яз урусрин пачагьдин патарив гвай ксарини Шамил пак кас яз гьисабзавай.

Дагъустандин Кьили уьлкведин садвал, Имам Шамил эбеди яз рикІера хуьниз эвер гана.

Рамазан Абдулатипов тарихдин игитдин къилих-хесетрални акъвазна.

- ТІебиатдин патай зурба къуват, буй-бухах, хци кьатІунар ганвай Имам Шамил чавай инкариз жедач. Адаз вичин халкь, адан гьал, месэлаяр, мурадар хъсандиз чидай. Дагъустанда накьшибандидин сад лагьай муьршид Ярагъ Мегьамед тир. Адан рехъ Жамалутдин Къазикумухскийди, Гимриви Къази-Мегьамеда, Шамила ва масабуру давамарна. И ксари чпин уьмуьр азадвилиз, Ватандин аслу туширвилиз бахшна. Къейд авун лазим я, Имам Шамил Россиядихъ галаз сад хьуниз аксидаказ раханач. Ам, Дагъустандин вири халкь хьиз, Россиядин тарихда, Россиядин уьлкведа лайихлу чка тайинарунин есирда авай.

Регионди регьберди, Шамила кьиле тухвай яшайишдин реформайрикай рахадайла къейд авурвал, ада виридан арада садвал тайинарна, садалай садал къвез хьайи ханаринни беглерин власть тергна ва дагъларин азадвал, Исламдин михьивал патал халкь динсузриз акси женгиниз къарагъарна.

Даргодал вегьейла, Ахульго хуьдайла, Шамилан полководецвилин алакьунрикайни суьгьбетна.

Шамила истемишзавай: "Имансузрин винел гьалибвал къазанмишайла, яшлубур, дишегьлияр рекьимир, я чуьллериз цІаяр ямир, тарар атІумир, гьайванар тукІвамир, ислягьвал тайинарайла, ам чІурни ийимир". Ихьтинди тир Шамил - государстводин ва общественный деятель, зурба алим ва Кеферпатан Кавказдин руьгьдин регьбер, - лагьана республикадин Кьили.

Эхирдай Р.Абдулатипова алава хъувуна хьи, Кавказдин дяве фадлай куьтягь хьанва. Къизгъин женгера урусрини дагъустанвийри дуствал ва стхавал къалурна. И дяве я дагъустанвийриз, я чеченвийриз, я черкесриз, я урусриз герек авайди тушир. Къе Дагъустан ва Россия са государство, са халкь я, чунни сад тир уьлкведин агьалияр я…

Илимдин конференциядал РД-дин муфтийдин куьмекчи Мегьамед Мегьамедов, Махачкъаладин ва Грозныйдин Епископ Варлаам, РАН-дин ДНЦ-дин тарихдин, археологиядин ва этнографиядин институтдин директор Махач Мусаев, анин востоковеденидин отделдин заведующий Рамазан Абдулмажидов, Даггосуниверситетдин профессор Агьмед Рамазанов, Дагъустандин исламдин университетдин тарихдин кафедрадин заведующий Мурадула Дадаев, Дагъустандин писателрин Союздин правленидин председатель Мегьамед Агьмедов ва масабур рахана.

Мегьамед Мегьамедова къейд авурвал, чи республикада ихьтин мярекатар тешкилунихъ тербиядин метлеб ава. ИкІ чна чи веледриз бубайрин тарих чирзава.

Мярекатдин эхирдай Рамазан Абдулатипова Кавказдин дяведилай кьулухъ, урусар атайла, чи республикада светский образование вилик фейидини, заводар, фабрикаяр, ракьун рекьер эцигиз башламишайдини къейдна, чи Ватандин, руьгьдин, садвал хуьниз, регьбер Владимир Путинан къваларив тупламиш хьуниз эвер гана.

Суварин майдан дегишарин

Дашдемир ШЕРИФАЛИЕВ

Малум тирвал, 29-июлдиз Ахцегьа лезги халкьдин "Шарвили" эпосдин нубатдин 18- сувар кьиле тухуда. Ам вини дережада аваз тешкилунин мураддалди чаз газетдин чинра и месэла веревирд, жуван бязи фикирар ашкара ийиз кІанзава. Белки, абур халкьди кьабулин, суварин оргкомитетди, Ахцегь райондин руководстводи чпин дикъетдик кутан.

Жемятди къейдзавайвал, гзаф халкь кІватІ жезвай зурба сувар тухун патал В.Эмирован тІварунихъ галай парк кутугай чка хьанвач. Сад лагьайди, алатай вахтара сурарин чка тир аниз кІур гун, анал эрекьар хъун, еке шадвилер авун дуьз туш. Кьвед лагьайди, и чка "Шарвилидин" чІехи мярекатдиз лап дар я. Ацукьдай чкаяр авай ва элкъвена сегьнедин патарив кІватІ жезвай са тІимилбурулай гъейри, амай халкьдиз сегьне саки аквазвач. Пуд лагьайди, и парк чкадин жемятдивайни мугьманривай секиндиз ял ягъиз, чай хъваз, шахмат-шешбеш къугъваз, яни рикІ аладариз жедай гуьзел пІипІ хьиз дуьзмишайтІа, хъсан я. Артухлама, патарив тарихдинни край чирдай, культурадинни искусствадин музеяр ва Дагъустандин халкьдин писатель Къияс Межидован кІвал-музей гва.

Жемятди "Шарвилидин" суварин кьилин межлис-мярекат масанал тухун теклифзава. Кутугай чкаярни Ахцегьа авачиз туш. Месела, ата-бубайрилай инихъ ахцегьвийри ял ягъиз, суварар къейд ийиз хьайи машгьур КІампІалар. Центрадикай тІимил хкатна, Самур вацІун эрчІи пата авай инаг, на лугьуди, тІебиатди вичи гьа ихьтин шад мярекатар тухун патал яратмишнавай хьтин гуьзел багъ-майдан я. Чи камаллу бубайри анаг гьа тегьерда ишлемишни ийизвай. Дугъри я, Гъвечіи КІампІал 4-5 касдин хсусиятдиз вахканва. Гьелелиг яшайишдин кІвалер эцигнавач, менфятлудаказ ишлемишни ийизвач. Базардин къиметрай а чка гьукуматдин, яни халкьдин хийирдиз маса вахчуз жеда.

Амма "Шарвилидин" сувар лап вини дережада аваз кьиле тухун патал гьа КІампІалрилайни хъсан ва кутугай чка чаз Пелтуьйрин магьледа авай куьгьне суддин идарадин вилик квай майдан яз аквазва. Ахцегь вацІунни Агъасиеван тІварунихъ галай куьчедин, куьгьне магьлейрин кимерин арадавай и майдан, анал алай, цІуд йисаралди гадарна, чкІизвай суддин кІвални ахлудайтІа (ракпенжер кумачир инаг ичкибазарни наркоманар кІватІ жезвай лап чиркин чкадиз элкъвенва), мадни гегьенш жеда. Ахцегьрин тарихдин магьлейрин къадим архитектура, КІелез хев, Ротонда, Жуьмя мискІин, Уста Идрисан муьгъ ва тамашуниз лайихлу гуьзел маса чкаярни аквазвай инаг, элкъвена ацукьдай чкаярни дуьзмишна, къадим римлуйрин амфитеатрдин къайдада туькІуьриз жеда. Важиблу я, анаг инсанри мад зирзибилралди кьацІурни хъийидач.

Фикир гайитІа, и теклиф-проектди акьван еке финансарни истемишзавач, ам са шумуд этапда-йиса тамамариз жеда. Месела, сифте йисуз майдан зирзибилрикай михьна хьиз, юкьвал сегьне туькІуьруналди мярекат тухуз, кьвед лагьай йисуз элкъвена тамашачияр ацукьдай чкаяр гьазуриз, аваданламишиз жеда. И чкадал къведай машиндин рекьерни гьар патахъай ава. Амма Шарвилидин суварин юкъуз вишералди къвезвай машинар патал кьере, автостанциядин патав кьилди чка туькІуьрун хъсан я.

И теклифдин кьилин метлеб, гьелбетда, чи бубайрин баркаллу крар, хъсан адетар (сурариз кІур тагун, кьенвайбуруз гьуьрмет авун, жув яшамиш жезвай чка аваданламишун ва икІ мад) хуьн ва арадал хкун я. Акъвазай ци ни къачуда лугьур мисал ава. Ша чун жуван багъри, пак ерийрин къадир авай ватанпересар хьана, Шарвилидин ватан тир къадим Ахцегьал абур хкин. Валентин Эмирован тІварунихъ галай парк жемятдивай секиндиз ял ягъиз жедай гуьзел, михьи пІипІ яз тан.

"Шарвили" эпосдин сувариз талукь яз мад са кар ава. Эхь, цІи чна 18-сеферда Ахцегьа и сувар къейдзава. Ам тешкилунин ва кьиле тухунин къайдада - сценарийда дегишвилер саки тахьуни, тІебии я, инсанрин итиж зайифарзава. Иниз килигна, илимдинни тежрибадин конференция кьиле тухун, суварин спортдин акъажунрин серенжемрик хьел-чІемерукрай лишанар кьун, балкІанраллаз чамарар (Хкемрин рекье тешкилиз жеда), пагьливанрин арада акъажунар (Шарвили, эвелимжи нубатда, зурба пагьливан тир) тешкилун хьтин спортдинни женгинин жуьреяр кутун хъсан я.

Гъуьрметлу районэгьлияр, къарагъарнавай месэлайрин гьакъиндай чна куь фикирар ва теклифар гуьзетзава.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

"Зи къазаяр, зи сузаяр" шиирдай

Шарвилидин хтулар,
Къарагъ кІвачел, птулар.
Чаз бубайри цІай гана.
Мердвиликай пай гана.
Табий тежен девлериз,
Рехъ жагъурин дердериз.
Чи чил, чи чІал, чи бахтар
Мягькемдаказ хуьн, дустар.
ТахьайтІа чун кармашда,
Пехъери хьиз тарашда,
Шарвилидин тІвар кьуна,
Гьатин къе чун шанкьуна.
Вири сад хьиз экъечІна,
Къе садвилив эгечІна,
Шарвилидихъ кІул кутан,
Душманарихъ фул кутан.
Мад ксумир, уях хьухь.
Сад хьайитІа, чІалахъ хьухь,
Эл кІевера акІидач.
Рекьидач чун, рекьидач!!!

Нариман КЪАРИБОВ

"Шарвили" эпосдин суварин бейтер

(Лезги халкьдин сивин яратмишунрин бинедаллаз)

Лайихлу тир гьуьрмет ава
Лезги халкьдиз акьул-дерин.
Шарвилидин жуьрэт авай
Имам хциз - виш аферин!

Билбил къушран луварик квай
Манидаррин шадвал аку!
Шарвилидин суварик квай
Лезги халкьдин садвал аку!

Шалбуз дагъдин ценер тирвал
Чар булахар ргаз ава.
Симерлай физ, кьуьлиз цава,
Пагьливанар къугъваз ава.

"КІелез хивел", аршда цава
Шем - чирагъар куькІвенва къе.
Шарвилидиз икрамзавай
Зияратдиз элкъвенва къе.

Суварин ким - Ахцегь шегьер
Югъ-къандавай абад хьурай!
Гьар са кІвале бул хьана хъвер,
Дердерикай азад хьурай!

Кьакьан дагъдин Къурушдални
Зуьрнейрин дем ала къавал.
Чириз вири Дагъустандиз,
Далдамдинни гатазва къвал.

Мугьманрин сан-гьисаб авач
Чи сувариз килигзавай.
Мубаракиз жезвач яваш,
Вири кхьир ктаб авач!

Хайи чилин багьа къашар -
Лезги рушар жергедава.
Гьарма сад билбилдиз ухшар
Мани лугьуз сегьнедава.

Гьа икІ физва суварар чи,
Кьиле тухуз галат тийиз.
Пакад йикъаз я чун кІвачин,
Пак рекьелай алат тийиз.

Квез муштулух, кІватІ хьухь, эллер,
Шарвилидин суварик ша!
Гьич садани мийир гьилле,
Лифрен зиринг луварив ша!

Гуьзела ГЬАСАНОВА

Шарвилидин суварик…

Накь чун, дустар, кІватІ хьанвай мад Ахцегьа,
Шарвилидин сувар къейдиз лап багьа.
Сур дагълари авадарна биришар,
Такабурдив вилив хуьзвай танишар.

Экуьн кьиляй серинвал квай шагьварди
Хушвилелди кьабулнай гьар атайди.
Рагъни шад тир мад акунал мугьманар -
Чимивилел рази хьанай инсанар.

Гьар са патай Лезгистандин векилар
КІватІ хьанвай накь, шадар ийиз гуьгьуьлар.
Им бахт тушни, хтана чилел хайи,
Дамах ийиз тарихдин гелел лезги!

Къалин хьанвай гуьруьшарни суьгьбетар,
Сад хъхьанвай патал алай кьисметар.
Дагъустанда уьмуьрзавай миллетри
Къимет гана ахцегьвийрин гьуьрметриз.

Хуьруьн майдан ухшар тир са сегьнедиз
Манидин ван чкІанвай лап Куьредиз.
Серин тарцик са шаиррин кІватІалди
Ихтилатар авуна лап тухдалди.

Сувар хьана, валлагь, пара чІагайди,
Туьтуьнлай физ гьар са касди лагьайди.
Чешне хьана и мярекат шадвилин
Шегьре рекье чи лезгийрин садвилин.

Гуьлжагьан МИСРИХАНОВА

Хквезвалда Шарвили

Хквезвалда лезги чилел
Мад Шарвилияр.
Шад жедалда мукьварал
Чи ватанэгьлияр.
Гимишдинди ялда турни
Шарвилидив гвай.
Асландилай зирек тир
Къуватарни квай.
Гьерекатни Шарвилиди
Гъизвалда вичин.
Къалурдалда гьунарарни
Чи лезги чилин.
Бегьер кутар чи багъларик
Гвалда алатар.
Гьар са кІвал къеле жедалда
Галай гьаятар.
Гахчудалда кьве паднавай
Самурдин чуьллер.
Яргъи ялда Шарвилидин
Къуват квай гъилер.
Мягькем жезвалда чи чІални,
Къвезвалда виняй.
АкІ хьайила аватдач чун
Садрани виляй.
Гьатнавалда дагълара ван
ЧкІиз арандиз.
Эвер гузва лезги халкьдиз
Хтун Ватандиз.
Савда ийиз Бакудиз фин
Ялда кьуьруькар.
Кьасумхуьрел эцигдалда
Чпин фабрикар.
Къайда жеда Куьре пата
Йикъалай-къуз.
Гьазур ялда хуьреризни
ТІвар шегьердин гуз.
Герек я куьн, герек я куьн,
Шарвилияр, чаз.
Авадан хьуй чи лезги чил,
Куьне къайда тваз.

Нариман ИБРАГЬИМОВ

Шарвили чаз герек я

Шагь дагъларин лацу кукІвар,
Чиг циферин къужахдавай.
Дереярни хуьрер-мулкар,
Ал нурарин ишигъдавай.

Къадим чиляй бугь акъатиз,
Цавун юкьвал булут кьазвай.
Фена вахтар гум акъатиз,
Пагьливанар бурут жезвай.

ЦІийи рекьер, цІийи кІвалер,
Шегьерриз чеб ухшамиш тир.
Шарвилидин къадим чилер,
Женнетдиз лап ярамиш тир.

Хуш шикилар, гуьгьуьлар нуш
Амач, амач, рикІ чІулав я.
Мукьвал къара акур кар туш,
Халкь тунвайди цІун ялав я.

Я газ амач, я экв кІвале,
Къуба пата яс гьатнава.
Са пад къуза, са пад гуьне,
И гьахъсузвал мус алатда?

Чилин сергьят, халкьдин садвал,
Шарвилидин веси тир чаз.
Чи гележег, бахт, абадвал,
Гьа садвиляй аквазва чаз.

ТІурида къе сувар-тават,
Эллерин гьай шадвилиз я.
Зуьрнейрин сес – руьгьдин къуват,
Девирдин гьай садвилиз я.

Шарвилидин КІелед хивел -
Инсанрин цІиргъ - Алпанд цІай хьиз.
Куьче-куьче ахмиш я эл,
Самур селдив ацІайла хьиз

Мел-мехъеррин тІаратІар хьиз,
КІелед хивел пайдах къугъваз.
Женгерин вахт мукьваллай хьиз,
Пагьливанар - кьуршахар кьаз.

Жаван, аял, кьуьзуь, агьил,
Руьгьдиз такьат гузва зурба.
Жергейрава гъилеваз-гъил,
Самурни Хив, Куьре, Къуба.

Эмирован парк майдан я,
Суваррин эл кьабулзавай.
Начагь чандиз лап дарман я,
Халкьдин нефес галукьзавай.

Зуьрнедин ван, манидин сес,
Лезги, агъул, рутул чІалал.
Хкажзавай гуьгьуьл, гьевес,
Чи Къагьриман, Роза, Тарлан.

Гьуьжетрава зуьрнечияр,
Манидарар, ханандаяр.
Квахьрай гьуьлуьз зинечияр,
Фитнечияр, хаиндарар.

Экуьнилай рагъдандалди,
Ахцегь шегьер мерд акуна.
Зуьрнейрилай чуьнгуьрралди,
Лезги кьуьлер серт акуна.

Чи халкьарин зурба сувар
Руьгьдиз къуват гудайди я.
Дагъдин лекьрен мягькем лувар
Халкь бахтунихъ гъидайди я.

Чи халкьарихъ вири авай,
Кимиди са регьбер тир чаз.
Вичихъ чилин къадир авай
Хцин тІвар кьаз лап хуш я чаз.

Акун гьикьван шад я рикІиз
Халкьарихъни регьбер лайих.
Пак мурадар тухуз кьилиз,
Къайдадиз чи хкин тарих.

Кьулан вацІун сергьятдин тІал -
Халкьдин садвал, чилин садвал.
Селдиз къуват гъизвай СтІал,
Чи мурадрин ая шагьвал.

Суварар хьуй, мехъерар хьуй,
Шарвилидин тарихдин тур.
Зегьмет чІугваз бегьерар гъуй,
Азадвилин рикІеваз нур.

Мергьяматлувал

Сагърай, хва!

Мерд Али ЖАЛИЛОВ

Чеб хайи ерийривай яргъара аваз, амма абурун къайгъуйривай яргъаз тежезвай хейлин жумарт рухвайрикайни рушарикай чи газетда муштулухринни тебрикрин чарар, малуматар чапзава. ИкI, и мукьвара чун миграгърин хтул, карчи хва Исмаилов Тарланан мергьяматлувилин крарикай раханвай. А чарчин зенд (баян) хьиз, гила чав Кьурагь райондин Моллакент хуьряй (ам Белиж станциядин патав, Каспий гьуьлуьн къерехда экIя хьанва) са десте ксари кхьенвай чар агакьна. Ана къалурнавайвал, и хуьруьнви **Мирзе Мирзеханович МИРЗОЕВА** *(шикилда)* вичин багъри муг, хуьруьнвияр садрани рикIелай алудзавач.

Кьисметди ва вичин дурумлу зегьметдини чирвилери ам алай девирда къуллугърин, жавабдарвилинни ихтибаррин вини мертебайриз акъуднава. Юкьван школа акьалтIарна, Ленинграддин (гила Санкт-Петербург) лесотехнический академиядиз имтигьанар вахкуз фейи ам кьисметди гьа кеферпатан меркездин лап гьуьрметлу агьалийрикай садаз элкъуьрна.

Академия дерин чирвилералди акьалтIарайдалай кьулухъ ада гьуьлерин авиацияда къуллугъна. Хтана, мад вичи кIелай шегьердин са районда агьалийрин яшайишдин кIвалериз къуллугъдай хиле кIвалахдик экечIна. Ина эвленмиш хьана, хизан кутуна. Яваш-яваш Мирзе Мирзехановичан алакьунрин еришар ва ерияр саки вири шегьерэгьлийриз раиж хьана.

Перестройкадин гарари басрухар тIимил ганачтIани, ада вичин кар давамарна. Ада хсуси кархана (эцигунрин фирма) арадал гъана. Нетижайри чеб вилив хуьз тунач, ленинградвийри Мирзе Мирзеханович шегьердин Собранидиз депутатвиле хкяна. Ихтибар чIехи хьунихъ галаз сад хьиз, жавабдарвални артух хьана.

Амма са кар тайин я: чIехи ихтибарди ва мумкинвилери чи хцик кIусни лавгъавал кутунач. Ам Россиядин кеферпатан регионда авай саки вири лезгийриз чида, яни чи ватанэгьлийри ана тешкилзавай гзаф крарин куьмекчийрикай садаз элкъвенва.

Чаз ам, багъри хьиз, генани артух хуш хьунин себеб ам я хьи, лувар гужлу хьанва лагьана, Мирзе Мирзехановичан рикIелай вич Моллакент хуьруь чIехи авурди алатнавач. Гьар мумкинвал хьайила, ам хайи юрдарал кьил чIугваз хквезва, хуьруьз ва хуьруьнвийриз мергьяматдин гъил ачухзава. Хуьруьн кьилин куьчеда, шегьредилай мектебдиз кьван, кьир цана, къулайди авун, мектебдин аялриз кIелдай шартIар артухариз куьмекун, яшлубур патал къулай ким ва кьур эцигун, девирди истемишзавайвал, несилрик имандин ерияр кутунин мураддалди мискIин эцигун, хуьр, иллаки цIийи магьлеяр экуьналди таъминарун патал цIийи трансформатор къачуна хкун, кардик кутун-ибур чна гьисабзавай гьеле тIимил крар я.

Ихьтин рухваяр авай халкь садрани я кесиб, я ажуз жедач...

И чарчихъ Моллакент хуьряй чаз кхьизвай **ИБРАГЬИМОВ Саидан** тебрикдин шиирарни гала:

Вуч уьмуьр я пудкъад йис ваз,
Чандихъ сагъвал - гул авайла!
Къвалав къени хизан галаз,
Дигай, чими къул авайла!

Гьа икI шаддиз, тади квачиз,
Яшамиш хьухь мадни гьакьван!
Амалдалди, дамах гвачиз,
Дережаяр кIудиз кьакьан!

Депутатвал яни герек,
Эгер туштIа крар зирек?
Чаз аквазва - хва я эркек!
Вун - чи дестек, вун - чи эрк, экв.

Мектебдиз фир гьар аялди
На туькIуьрай рекьяй шегьре
Лугьузва Ваз пак рикIелди:
"Сагъ хьурай вун, буба Мирзе!"

Жемят патал ви пай квачир
Авач хуьре гьич са кIвалах.
Баркалла ваз, кьегьал хва чи,
Кьилел хьуй ви ЧIехи Аллагь!..

Чун гъавурда акьурвал, и йикъара Мирзе Мирзеханович Мирзоеван - Санкт-Петербург шегьердин Собранидин депутатдин (ам гилани шегьерэгьлийрин яшайишдин шартIар виликди тухунин месэлайрал машгъул я) 60-йисни тамам жезва. Хуьруьнвийрихъ галаз санал адаз юбилей чнани тебрикзава:

Къуй, Нева хьиз, ви гьар
гьунар
Хьурай эверик.
Акурай ви агалкьунар
ЧIехи уьлкведиз!
Ви дагъвивал, ви милливал
Тахьурай зайиф!
Алхишзава чи чили ваз
ДатIана югъ-йиф.

ЯцIу гафарихъ яцIу крарни хьанайтIа...

Нариман ИБРАГЬИМОВ

ВАТАНПЕРЕСВАЛ. Яраб им вуч, гьихьтин къафундихъ галаз недай затI ятIа? Квехъ ва я нихъ галаз алакъа авай ярж ятIа? Гьи чIавуз вичикай хабар гузвай гьисс ятIа? Квелди инсандин маса ерийрилай тафаватлу жезвай лишан ятIа? Суалар мадни эцигиз жеда, амма гьа ибуруни "ватанпересвал" гафунин мана ачухардай мумкинвал яратмишзава.

Сифте нубатда къейд ийиз кIанзава, ватанпересвал гафунин дибда ВАТАН гаф ава. ВАТАН! И гафунин мана гьар садаз чида. Жув дидедиз хьайи чка. Аялвилин, жаванвилин йисар акъатай макан. Улу-улу-бубайри бинеяр кутур ерияр. Жув яшамиш жезвай кIвал, хуьр, район, республика, уьлкве. Вири Диде-Ватан я. Римдин писатель, философ Сенекади чи эрадал къведалди IV асирда кхьена: "Ватан чIехиди тирвиляй ваъ, жуванди тирвиляй кIан жезвайди я".

Эхь, пара къиметлу, маналу гафар я. Чаз, чIехивилиз, гъвечIивилиз килиг тавуна, хайи кIвалини, хайи хуьрни кIанзава. Ахпажуван уьлквени.

Авайвал лагьайтIа, советрин девирда чна "ватанпересвал, лезги халкь, Лезгистан" гафар са акьван ишлемишзавачир. Вучиз лагьайтIа, гьахьтин игьтияж авачир. Халкь РСФСР-да ва Азербайжан Республикада яшамиш жезвай, сергьятар, манийвилер, геле къекъуьнар авачир. КIан хьанмазди, КцIариз, Къубадиз, Худатиз, Бакудиз физвай, а патай Мегьарамдхуьруьз, Кьасумхуьрел, Ахцегьиз, Дербентдиз, Махачкъаладиз къвезвай. Инра кIелзавай, кIвалахзавай. Азербайжан Республикадин чилерал чи районрин хипехъанри, малдарри кьуьд акъудзавай... Куьрелди, чи халкьдин чаравал, атIайвал, алакъасузвал аквазвачир.

СССР чкIайла, цIийи государствояр арадал атайла, абурун арада сергьятар эцигайла, халкьдин рикIни кьве патал пайна ва ватанпересвилин темадиз кIвалерани, суфрайрихъни, кимерални, государстводин идарайрани... варар ачух хьана.

Бажарагълу шаир Ибрагьим Гьуьсейнова вичин са шиирда кхьейвал, "Советрин Союздин кеченаз хьайила", къунши республикайра аслу тушир тешкилатар республикаяр арадал гъунив эгечIайла, гьар са халкьдин векилар чпин итижрин къайгъуда гьатайла, лезги халкьдин рухваярни кьулухъ акъвазнач. Абуру 1989-йисан декабрдиз "Садвал" тIвар алаз халкьдин общественный гьерекат яратмишна. И вахтунда къумукьрихъ "Тенглик" (гьахъвал), ногъайвийрихъ "Бирлик" (садвал), аварихъ "Имам Шамилан тIварунихъ галай халкьдин фронт" авай.

За, художник Сейфедин Сейфединован мастерскойда "Садвал" гьерекатдин тешкилатчийри кьиле тухвай сифте мярекатдилай гатIумна, Белижда, Кьасумхуьрел, Мегьарамдхуьре, Махачкъалада, Дербентда кьиле фейи съездра ва маса мярекатрани иштиракна, за анрай репортажар, макъалаяр кхьена. Пагь, трибунадихъ экъечIиз, цIалцIам, яцIу гафар лагьайбур гьикьван хьана! Гзаф вахтара, садаз-садан ван текъвез, сада-масадаз тикъетар ягъиз, дуьз теклифарни кьан тийиз. Аламатдин кар ам тир хьи, винидихъ тIвар кьур стха халкьарин гьерекатрин кьилера гьа са ксар амукьна, чибуру лагьайтIа, гьар съездал цIийи-цIийибур хкяна. Белки, гьа икI тирвиляйни, садахъни бегьемвилелди ихтибар тавурвиляй, вири са гафуна тахьайвиляй, ватанпереслу гафарихъ крар тахьайвиляй "Садвилелай" вичин вилик эцигай везифаярни кьилиз акъудиз алакьнач жеди. Халкьни кIеви сергьятдин (Москвадай атай лап чIехи гьакимрини "экуь сергьят" жеда лугьуз хиве кьунайтIани) къармахра гьатна.

Ватанпересвал. Халкьдин гьи месэла къачуртIани, ватанпересвилихъ галаз алакъалу я. Италиядин писатель, тарихчи Артуро Графахъ ихьтин камаллу гафар ава: "Шад декьикьайра кьуру дамахар, нубатсуз гьерекатар авуналди халкьдиз кIанивал къалурун ваъ, гьар юкъуз ва галатун тийижиз виридан хушбахтлувилин гьакъиндай къайгъу чIугун ва гьа идалди лавгъавал тавун халис ватанпересвал я".

Чи гзаф хуьрера сеняткарвилер кардик квайди тир. Советрин девирда анжах гамар храдай цехар амукьна. Гила гьабурни амач. Гьа са вахтунда Кубачида, Гоцатлида, Унцукулда, Балхарда, ЦIудахарда, Рохатада къизилдикай, гимишдикай, кIарасдикай, чепедикай, хъицикьрикай, сарикай жуьреба-жуьре шейэр расдай, цвадай устIарар, цехар ама. Бес вучиз чи районрин кьилера авай руководителри - "ватанпересри" чи хуьрерин гамарин цехар хвенач? Табасаран, Хив районрин бязи хуьрера гамарин цехар ама. Абуру кIвалахзава, заказар тамамарзава.

Чна районрин, хуьрерин гьакимвал авур, колхозрин, совхозрин кьилера акъвазай ксарин (юбилейрихъ галаз алакъалу яз) тарифарни ийизва, амма, авайвал лагьайтIа, советрин девирда хуьрер аваданламишуниз, жуьреба-жуьре дараматар, имаратар эцигиз бюджетдай пуларни ахъайзавайла, садани рекьера, куьчейра къир туникай, школайрин, клубрин, библиотекайрин, медпунктарин хъсан, къулай дараматар эцигуникай фикирнач. Бюджетдай ахъаяй пулар, ишлемиш тийиз, элкъуьр хъийиз хьана. Гьавиляй Кьиблепатан Дагъустандин хуьрерин гзаф рекьер гатуз руквади, хъуьтIуьзни кьаради кьунва. Чи аялри муьхцериз ухшар, ацахьдай гьал алай школайра кIелзава. Медицинадин, культурадин идараяр лап татугай гьалда ава. Жуван халкьдин, жемятдин къайгъуда тахьайдаз ватанперес гьикI лугьун?!

Концертра "Сагърай лезгияр!" гафар тикраруналди, "Зун лезги я, лезги я" манияр лугьуналди, крар вилик физвач, я идаз ватанпересвални лугьуз жедач. Ватанпересвал вуч ятIа, чаз Имам Яралиева, Шайдаеврин хизанри, стхаяр Абасоври, Абдулкеримоври, Мирзе Мирзоева... къалурзава. Гьайиф хьи, абурулай чешне къачудайбур, жуван хуьр, район, макан авадан, мублагь ийидайбур гзаф жезвач. Белиж поселокдиз эвичIнавай Хпежрин хуьруьн магьледа са шумуд куьчеда къир тунва. И хъсан кардал гзафбуру пехилвалзава ва поселокдин администрациядин кьил, хпежви Рамиз Гьабибулаеван кIвалахдилай наразивалзава. Ада поселокдиз ахъайзавай бюджетдин пул гуя вичин хуьруьхъ элкъуьрналда. Поселокдин бюджетдай са кепекни гайиди туш, куьчейра хуьруьнвийри чпин пулдихъ къир туна. РД-дин Халкьдин Собранидин депатат Сейфулагь Исакьован, Рамиз Гьабибулаеван, Назим Ибрагьимован, Энвер Гьажимурадован, Зейнал Гьажимурадован ва масабурун харжийрихъ. Хпежвийри хуьр мадни аваданламишдай фондни тешкилнава, ада кIвалахни ийизва. Гьа им ватанпересвал я.

1992-йисан 31-октябрдиз Мегьарамдхуьре лезги халкьдин нубатдинди тушир милли съезд кьиле фенай. Анал Муьзеффер Меликмамедова лагьай гафар къени рикIел алама: "Гзафбуруз чи мурадрикай, макьсадрикай хабар авач ва гзафбур чи гьерекатриз инанмиш тушир саягъда тамашни ийизва. И гьакъикъат рикIел гъана, чна чи кIвалахни тешкилна, вилик тухвана кIанда. Ван алаз рахадайбурни, зурба крар истемишдайбурни чи арайра тIимил туш. Милли Советдин къурулушдик кутунвай инсанрикайни зегьмет чIугвазвайбур тупIаралди гьисабиз жеда. Ихьтин гьал амай кьван гагьда чалай виликди камар къачуз бажагьат алакьда".

Халкьдин тIал алай вири месэлайрин гъавурда авай, милли тарих чкадал хкиз алахънавай касди гьа вахтунда лагьай гафар гьакъикъатдиз элкъвена. ЯцIу гафар гваз, ван алаз раханай гьа бязибур... Ихьтинбур, гьелбетда, ватанпересар туш. Съездрал къарагъарай са месэлани кьилиз акъатнач.

Къе чи халкьдин яшайиш тарифдай гьалда авач. Жегьилрин чIехи пай республикадилай къецез физва. Алай вахт ватанпересвал къалурдайди, халкьдин игьтияжар, итижар патал зегьмет чIугвадайди я. Писатель Петр Павленкоди кхьенай: "Ватан кIеве авай декьикьайра лап четин крарни вичин хивез къачузвайди халис ватанперес я". Идахъ галаз сад хьиз хизанда дидед чIалал рахун, лезги адетрал амал авун, абур хуьн, жемятдин къени ва умуми крарик жуван пай кутун, къуллугъчиди патав атай ватанэгьлидиз алакьдай куьмекар гун, къуншидиз мехъер тешкилуникни къуьн кутун, жегьилриз дуьз рехъ къалурун, манийвилер алудиз куьмек гун, государстводин, властдин органра авайбуру, депутатри, Кьиблепатан Дагъустандиз талукь месэлаяр гьялдайла, чпин гаф лугьун, абур уьмуьрдиз кечирмишдай рекьер теклифун - имни ватанпересвал я. Гьайиф хьи, чалай гьа и "куьлуь" месэлаярни кIандайвал гьялиз жезвач. Гьар сада жувалай агъуз вил аладарна, чIуру къилих-хесет жезмай кьван хкуддай вахт фадлай алукьнава.

Райондин АПК: авай гьал ва вилик финин рекьер

1 ◂

миянардай шейэралди, дигидай целди таъминарун, абурун бегьерлувал артухардай ва бегьер хуьдай серенжемар кьабулун четин акъваззава. Анжах гъвечIи майишатрин важиблувални инкариз тежедайди я. Хсуси майишатди хизан дуланмиш жедай суьрсет гьасилзава, артуханди масани гузва. Еке къазанжияр гъизвачIани,инсанар кIвалахдик квачиз амукьзавач. Государствадивайни тIалабзавач. ЧIехибурухъ галаз санал аялрини кIвалахзава, зегьметдин тербия къачузва. Обществодин секинвал, чIуру гьерекатар арадал татун патал гъвечIи майишатрин метлеб чIехиди я. Хуьруьн майишатдин карханайрин кьадар къенлай кьулухъ гьикьван артух хьайитIани, абурухъ галаз санал куьлуь майишатарни гьамиша амукьда. Зи фикирдалди, абур къвердавай мягькем, абура гъили ийизвай кIвалахар тIимил, къачузвай бегьерарни артух жеда.

▪ **Хуьруьн майишатдин кьилдин хилерал акъвазин. Куьне сифте нубатда багъларикайни ципицIлухрикай лагьана.**

- Ашкара тирвал, Сулейман-Стальский район вири девирра вичин емишрин багъларалди машгьур тир. Гилани райондин АПК-да багъманчивал уьзуьмчивилихъ галаз санал иллаки виле акьадай дегишвилер жезвай хел я. Багълари районда 3318 гектар кьазва, абурукай 2160 гектар - бегьер гъизвайбур, 1158 гектар - жегьил багълар, 53 гектарни - шазни вилик квай йисуз кутунвай интенсивный багълар.

Кьилдин майишатрикай лагьайтIа, "Члар" ООО-ди виш гектар кьазвай, вичив гекъигдайди республикада мад авачир багъ кутунва. Адак вилик квай йисуз 15 гектарда кутунвай фад бегьердал къведай жуьредин багъни акатзава. Ана марфадин жуьреда яд гузва, тадаракар - насосрин станция, турбаяр, капельницаяр - вири Израилдай гъанвайбур я. Винелай харцикай хуьдай чилни янава, гзаф чими хьайила а чилини емишризни пешериз ракъини тади тагудайвал серинарни ийида. И майишатдихъ чи патара мад санани гьалт тийизвай шабалутрин 6 гектар цIийи багъни ава. Сифте акIурай къелем, абурун вад йис я, бегьер гуз эгечIнава. Куьчеяр, майданар гуьрчегардай гьамиша къацу тарарин питомникни ава. Абурун къелемар, сад 4-10 агъзур манатдихъ маса къачуз, масанрай гъизвай. Гила чахъ жуван шамагъаждин, наратдин, туядин ва маса къелемар жеда. Пуд гектардив агакьна майдан чкадин, фикир гун хъийин тийиз, квахьзавай бубайрин сортарин емишрин тарарини кьунва: гьар жуьре ичеринни чуьхверрин, кицикрин, чумалрин ва масабурун.

За лагьайвал, "Паласа" ООО-ди алатай йисуз санлай къачурла 250 гектар кьадай интенсивный багъдин сифтегьан 35 гектарда Италиядайни Сербиядай гъанвай гзаф бегьер гъидай ичин къелемар цанва. Вири проектдин къимет 400 миллион манатдив агакьда. Багъди, ам михьиз бегьердал атайла, йиса 15 агъзур тонн емишар гун гуьзлемишзава. Советрин девирда и кьадар емишар вири районди гьасилзавай.ЦIийи багъдихъ галаз санал лазим къурулушарни арадал къвезва: 4 километрдив агакьзавай электропередачадин линия тухванва, трансформатордин станция эцигнава, чиргъ тунвай машинрин 5 километр рехъни туькIуьрнава.

Чи интенсивный багълар республикада вири нормаяр ва истемишунар тамамарнавай эвелимжибур я. Ихьтин багълар масанрани кутазва. Месела, заз чидайвал, Сергокъала районда. Анжах ана истемишзавай вири шартIар хвенвач: столбайрин чкадал тамай атIана гъанвай руькуьнар ишлемишзава, абурни аскIан я.Чна лагьайтIа, технология, чIур тавуна, тамамдаказ ишлемишзава.

Инвестицийрин маса проектрикай рахайтIа, райондин дагълух пата, Цмуррин хуьре, 40 гектарда шуьмягърин багъ кутада. Чил гьазурнава, цIи зулуз къелемар акIурда. И багъдани марфадин жуьреда дигидай къайда ишлемишда. Хсуси ва фермеррин майишатрани шаз, санлай къачурла, 30 гектардилай виниз майданра цIийи багълар кутунва.- "Гьуьруьпери" майишатдихъ гектарни зур кьунвай къелемрин питомникни хьанва.

Багъманчивилихъ галаз санал уьзуьмчивални вичиз еке фикир гузвай, вилик физвай хел я. Инвесторрин куьмекдалди уьзуьмчивал кIвачел ахкьалдариз КIварчагърин дереда башламишнай. Районда ципицIлухри I360 гектардилай виниз майданар кьунва, абурукай 905 гектардилай виниз - бегьердал атанвайбур. ЦипицIлухри кьунвай майданарни, за лагьайвал, йисалай-суз артух жезва. ИкI, шаз са жерге майишатри (абурукай яз "Агро-Дербент" ва "ЧIереяр" ООО-ри, "Заря" СПК-ди, "Нисрединов А." ва "Яхияев Н." КФХ-ри)I34 гектарда цIийи ципицIлухар кутуна.

Райондин АПК-да майвачивални менфятлу хел яз амукьзава. Шаз чна 28 агъзур тонндилай виниз салан майваяр, вад агъзур тонндилай виниз картофар гьасилна. Майвачивиле хьанвай цIийивал - районда вилик вахтара авачир теплицайрин майишатар арадал атун я. ЦIудалай виниз теплицайри 8 гектардилай артух майдан кьазва. Завай са гектардин теплицаяр авай "ДаркIуш", зур гектардилай виниз авай "Гуьлгери-вацI" ООО-рин, кьасумхуьруьнви фермер Маидин Идрисован тIварар кьаз жеда. ЧIехи проектрални элячIдайвал я: 20 гектардин теплицайрин комплексдин инвестмайдан гьазурнава, адан къимет 500 миллион манатдив агакьда.

▪ **Чун малдарвиликайни магьсулдарвиликай раханвач.**

- Малдарвал галачиз, гьелбетда, райондин АПК фикирдиз гъиз жедач. Хсуси майишатра 10 агъзурдилай виниз къарамалар, 12 агъзурдилай виниз куьлуь гьайванар хуьзва. Мадни районда малдарвилин 5 ООО-дихъ ва фермеррин 27 майишатдихъ шаз 1200-лай виниз къарамалар, 8 агъзурдалай виниз куьлуь гьайванар авай. Мисал яз, "Дагъви" ООО-ди 120-далай виниз жунгавар як патал хуьзвай. ЧIехибурукай сад тир "Ф.Ахмедов" фермервилин майишатдихъ як патал хуьзвай 110 жунгав, нек гудай 135 кал ва 1500-дав агакьна куьлуь гьайванар ава. Жуьрбажуьрвал патал лугьун: КIварчагърин дереда кардик акатнавай "Дере" ООО-ди уьндуьшкаяр хуьзва, шаз анай 1000 уьндуьшка чан аламаз агьалийриз маса гана.

АПК-дин важиблу хел яз амукьзавай магьсулдарвал районда малдарвилихъ галаз алакъалу я: техилар сифте нубатда малариз ва къушариз ем патал цазва. Советрин девирда райондин АПК-да магьсулри 3-4 агъзур гектар кьазвай. Вири вахтара "фу авай чка" яз гьисабзавай райондин Гуьнепата магьсулдарвилел машгъул кьве совхоз авай: "Агасиевский" Испика, "Айдинбековский" Гъетягъа, абурук а пата авай амай вири хуьрерни акатзавай. Гила лагьайтIа, районда 2000 гектардилай виниз майданра техилар цазва.

И хилени важиблу цIийивал ава: чна са арада чи халкьдин рикIелай михьиз алатнавай нехв, дуьньяда пара хийирлу яз кьабулзавай продукт, неинки цан хъийиз эгечIнава, гьакI адакай гьазурнавай чIахар, фасовкани авуна, республикадин вири шегьерра ва Москвадани маса гузва. И кардал вад йис вилик тешкилнавай "Лезги чIахар" ООО машгъул я. Кархана 50 гектарда нехв цунилай эгечIнай, шаз ам 160 гектарда цана. Заводди са шумуд маркадик квазвайиса 150 тонндилай виниз нехьун продукция акъудзава. Гила чи арендаторрини нехв цазва. Чаз килигна, къунши районрани ам рикIел хтанва, тумар жагъурзава, къачуз чи патавни къвезва.

▪ **Хуьруьн майишат вилик фин патал, иллаки чи девирда, цIийи технологийрал элячIиз эгечIнавайла, чарасуз лазим шартIар ава: техникадалди таъминарун, дигидай цин месэла...**

- Дигидай цин месэла датIана чи гуьзчивилик ква. Вахтунда къаналар ремонт хъийидай, абур михьдай кIвалахар тухузва. ЦIийи чIехи проектарни тамамарзава. Чун патал иллаки важиблуди КIварчагърин дередиз яд агакьардай къанал кардик кутун я. Исятда Кирован къаналдал эцигнавай пуд блокдикай ибарат насосрин станцияди аниз яд турбадаваз 80 метрдилай виниз акъудзава. Амма чи девирда дигидай яд пулунихъ я, электроэнергияни багьа хьанва. Цин гьакъидин 40 процент гьукуматди гузватIани, арендаторриз ам багьаз акъваззава. Гьаниз килигна, и мукьвара районда Чирагъ вацIай яд авахьна къведай къаналдал кIвалахар башламишнава. Абур 120 миллион манатдай акъвазда. ЦIинин йисан пландик 20 миллион манатдин кIвалахар кутунва. Къведай йисан дигидай сезондалди цIийи къаналдал кIвалахар акьалтIаруник умуд кутазва.

Хуьруьн майишатда эвелимжи месэлайрикай сад техникадалди таъминарун я. Районда "Куьре-Агро" МТС (машинно-технологическая станция) кардик ква. Чизвайбуру хиве кьазвайвал, ам республикада виридалайни хийирлудаказ кIвалахзавай и жуьредин кархана я. "Куьре-Агродихъ" никIера, багълара, ципицIлухра кIвалахдай техникадин 30-далай виниз жуьреяр ава. Карханади, лугьуз жеда, Дербентдилай кьибледихъ виринра, зурба майданра кIвалахзава. Месела, плантаж къарагъардай залан техника чи патара авачир, герек хьайила, Къаякентдай гъизвай. Гила ахьтин кIвалахар "Куьре-Агроди" тамамарзава.

▪ **Аквазвайвал, райондин АПК-дин шикил бинедай дегишарзавайди инвесторрин такьатар я.**

- Эхь, районда, социальный хилера хьиз, производствадани кIвалахдик йигинвал инвесторри кутазва. Гьелбетда, хуьруьн майишат вилик тухудай са жерге федеральный ва республикадин программаяр ава. Чир хьун, иштиракун, абуру гузвай мумкинвилер менфятлудаказ ишлемишун важиблу я. Районда жезвай виридалайни чIехи агалкьунар инвестицияр атунихъ галаз алакъалу я. Патарал кIвалахзавай, чпин бизнес арадал атанвай, финансрин мумкинвилер авай чи ватанэгьлийрин такьатар желб ийиз цIуд йис вилик райондин кьиле акъвазай Имам Яралиева башламишнай. Гилани администрацияди и кIвалах ян тагана давамарзава.Исятда районда хъсан са жерге инвесторри кIвалахзава. Чпин мумкинвилер ина ишлемишуникай фикирзавайбур мадни ава.

Мугьман хьана

И йикъара Дагъустандиз Кеферпатан Кавказдин федеральный округда Россиядин Федерациядин Президентдин патай тамам ихтиярар ганвай векилдин Аппаратдин РД-дин крарай федеральный кьилин инспектор Василий Колесников атана. КIвалахдин рекьяй мугьманвилин сергьятра аваз ам гьакIни Мегьарамдхуьруьн райондизни фена, хабар гузва райондин пресс-къуллугъди.

Ина Василий Колесникова, Мегьарамдхуьруьн райондин кьил Фарид Агьмедовни галаз, муниципалитетдин яшайиш патал важиблу объектар ахтармишна. ИкI, сифтени-сифте абур Ярагъ-Къазмайрин хуьре цIийи школа эцигзавай чкадал фена, эцигунрин кIвалахар кьиле физвай къайда ахтармишна. Лагьана кIанда хьи, ина кIвалахар худле кьиле физва. Пудратдин карханади ина са кьадар кIвалахар авунва, сад лагьай мертебадин цларни хкажнава. РикIел хкин, школа федеральный программадин сергьятра аваз эцигзава ва алай йисан декабрдалди ам ишлемишиз вахкун лазим я.

Райондин кьили мугьмандиз райондин мад са шумуд хуьруьн школадин дараматар чIуру гьалда авайдакай лагьана. Ярагъ-Къазмайрин школади пуд сменада кIвалахзава. Ам и татугай гьал арадай акъудунихъ галаз алакъалу яз туькIуьрнавай федеральный программадай эцигзава. Гьа и программадик Оружба хуьруьн школани акатзава, ина аялри кIелун патал виже текъведай са шумуд куьгьне дараматда, дуьз лагьайтIа, конторрин куьгьне кIвалера чирвилер къачузва. Василий Колесниковаз и объектни вичин вилералди акуна. Самур хуьруьн школадин дарамат ремонтдай ва я цIийикIа туькIуьр хъийиз жедай гьалда авач.

Райондин кьили лагьай маса месэла райондин рекьер чIуру гьалда хьунихъ галаз алакъалуди я. Делегацияди чIуру гьалда авай рекьер ахтармишна. Къейдна кIанда, КьепIир-Къазмайринни Кчунрин хуьруьн арада авай рекьин 6 километрдилай яргъи участок татугай гьалда ава.

Тагьирхуьруьн-Къазмайрин рехъни фикир тагана амукьнач. Гьуьлел фин патал къвезвай мугьманар ва туристар гьа и рекьяй физва, гьаниз килигна, ам чIуру гьалда хьуни туристар желб авунин кIвалах хейлин зайифарзава.

Райондин къурулушдин мад са важиблу месэла Ярукьваларилай Дербентдиз физвай рекьихъ галаз алакъалуди я. РикIел хкин, идалай вилик Фарид Агьмедова Ярукьваларин муьгъ туькIуьрунин карда куьмек гун патал Дагъустандин рекьерин майишатдин руководителдиз чарни кхьенай. Муьгъ эцигна куьтягьнава. Аламайди и чка аваданламишунин кIвалах я. Мегьарамдхуьруьн райондин агъада авай хуьрерин агьалийри, Ярукьваларин хуьряй финалди, рехъ кьвед-пуд сеферда куьруь ийизва, ида лагьайтIа райондин бюджетдизни хъсан патахъай таъсирда.

Василий Колесникова и месэлаяр федеральный дережада гьялун патал вири куьмекар гун хиве кьуна.

Ватандин радиопромдин главком

Николай РЫЖКОВ,
Федерациядин Советдин член, 1985-1990-йисара СССР-дин Министррин Советдин Председатель

Чи уьлкведин къудратлувал, экономикадин ва оборонадин рекьерай гужлувал арадал гъуник пай кутур илимдинни производстводин зурба тешкилатчийрин жергеда Петр Степанович Плешакова кьетIен чка кьунва. Ам ХХ лагьай асирда яшамиш хьана, амма адан фикирри, теклифри ва крари ХХI асирдани чи Ватандиз вафалудаказ къуллугъзава. Алай йисан 13-июндиз Петр Степанович Плешаков дидедиз хайи йикъалай инихъ 95 йис тамам хьанва.

Петр Степанович ПЛЕШАКОВ Тамбовский областда лежбердин хизанда дидедиз хьана. Москвадин алакъадин инженеррин институт акьалтIарна. Зурба зигьин, кIвалахдай бажарагъ авай кас яз, ада илимдинни ахтармишунардай Центральный институтдин директорвилелай СССР-дин радиопромышленностдин министрдин къуллугъдив агакьдалди рехъ атIана.

Адакай Социалистический Зегьметдин Игит тIварцIин, Ленинан ва Государстводин кьве премиядин сагьиб, гзаф орденрин ва медалрин кавалер хьана. Адахъ генерал-полковникдин чин авай.

Танишвилин йисари, уьлкведин вилик акъвазнавай гзаф кьадар месэлайрин винел санал кIвалахунин тежрибади зун патал и касдин - алимдин, конструктордин, производстводин руководителдин ва управленецдин къаматдин цIийи-цIийи терефар ачухарзавай.

Ам Ватандин ЧIехи дяведин иштиракчи тир, Кореяда женгера хьана: чи гзаф ватанэгьлияр хьиз, амни "Китайдин гуьгьуьллуди" яз гьисабзавай.

П.С.Плешакован уьмуьрдин кьилин кар Ватандин гзаф гужлу, зурба радиопромышленность - уьлкведиз, дугъриданни, зурба держава жедай, милли хатасузвал дурумлудаказ хуьдай, илимдани производствода вилик чкайрал экъечIдай мумкинвал гайи хел тешкилун тир. Чи уьлкве душманрикай хуьнин, яни оборонадин бажарагълувал мягькемарунин кардик ада кутунвай пай, дугъриданни, вичиз къимет авачир хьтин зурбади я.

Плешакован регьбервилик кваз ва адан иштираквал аваз чи армиядин, авиациядин ва флотдин яракьрик (вооружение) квай чпиз тешпигь авачир стратегиядин надир системаяр, алай аямдин вири жуьредин радиоалатар арадал гъанва. Иник ракетралди гьужум авуникай виликамаз хабар гудай, алемда дериндай ва гегьенш майданра радиоэлектронный разведка ийидай системаяр, ракетринни космический оборона ва гьавадай ягъуникай хуьн таъминардай уьлкве патал сад тир радиолокациядин майдан, кьушунар идара ийидай автоматизированный къурулуш, гьавада гьерекатар гуьзчивилик хуьдай системаяр акатзава.

П.С.Плешаков гьамиша вичин фикирар уьмуьрдиз куьчуьрмишиз алакьуналди, гьакIни и кар амайбурулай вилик ва хъсандиз ийиз хьуналди тафаватлу тир.

Кореядин дяведа кIватIай тежрибади ам ракетар лазим макьсаддихъ элкъуьрдай мумкинвал гудай, бинедилай цIийи жуьрединди тир аппаратура туькIуьрна кIанзавай фикирдал гъана. Ихьтин аппаратура чи уьлкведи дуьньяда сад лагьайда яз туькIуьрни авуна.

Петр Степанович кьиле акъвазнавай илимдинни ахтармишунардай институт космосда разведка ийидай, кьилди къачуртIа, Дуьньядин океандин майданрин гьи чкадай хьайитIани маса государствойрин цин кIаникай фидай луьтквеяр жагъурдай спутникар туькIуьрунин карда кIвенкIвечи хьана.

П.С.Плешакав себеб яз, чи уьлкведиз агентурный разведка ийидай, вичиз тешпигь авачир аппаратура, гьакIни чпихъ галаз са жергеда масад эцигиз тежедай авиациядин радиолокациядин станцияр хьана.

1980-йисарин эвелрай Америкадин журналрикай сада (а вахтар патал акьалтIай аламатдин кар тир) гуя США-дин ВВС-рин стратегический командованидин начальникдин кабинетдин цлакай советрин министр Плешакован шикил куьрсарнава лагьай малумат пайда хьанай.

Командующийди гъавурда турвал, "халисандаказ кIвалахун патал адаз вичин кьилин душмандин (противник) чин акуна кIанзавай". Ихьтин маса мисалар, кьилди къачуртIа, заз чидач.

Зун гьамиша рикIин сидкьидай гьейранариз хьайиди а кар я хьи, Плешакован регьбервилик кваз арадал гъайи системаяр абур туькIуьрай девирда сифтегьанбур тир.

Абуру уьлкведин оборонадин къудратлувал таъминарунин карда икьван чIавалди зурба роль къугъвазва, алай аямдин виридалайни еке къурхуйрин вилик Россиядиз вич инанмишвилелди гьиссдай мумкинвал гузва.

Виридаз "ядерный кнопка" лугьуз малум тир система туькIуьрунин кIвалахдин кьиле хьайидини гьа Петр Степанович я. Адакай уьлкведин оборонадин къалхандин ярж, лишан хьана.

А чIавуз арадал гъайи гьавадай хаталувал авайди яргъа амаз чир жедай радиолокационный станцийри нетижалудаказ къуллугъзава. Абурукай сад 2012-йисалди кардик кваз хьайи, Азербайжандин мулкунал эцигай Габаладин РЛС тир.

Дуьньяда чпиз тешпигь авачир зенитный С-300 ва С-400 комплексар, стратегический "Тополь" ракетани гьакъикъи шикилда тунвай П.С.Плешакован фикирар ва зегьмет я.

Къейд авун важиблу яз гьисабзава, чи уьлкведин оборона патал икьван гзаф крар авур П.С.Плешаков дуьньяда кьиле физвай чIехи чуьруькриз гьамиша акси тир. Дяве вуч ятIа, адаз са нивай ятIани ван хьана ваъ, вичин вилералди акуна чизвай, гьаниз килигна рикIин сидкьидай адаз ислягьвал кIандай. Халисан политик яз, Петр Степановичаз ислягьвилин виридалайни хъсан замин Ватандин гужлувал ва лайихлувал тирди чизвай ва и кар патал вири ийизвай.

СССР-динни США-дин арада стратегический яракьар сергьятламишунин гьакъиндай рахунар башламишайла, П.С.Плешакова абур нетижалудаказ акьалтIаруник иллаки важиблу пай кутуна.

Адаз радиоэлектроникадин, авиациядин ва космосдин хилерай аламатдин хьтин чирвилер авай. Абурал къецепатан уьлквейрай тир амадагри гьамиша гьейранвалдай. Советрин уьлкведин терефдин артуханвал тир абуру дуьм-дуьз ва виридалайни гьахълу къимет гудай мумкинвал гузвай. Международный алакъайра садлагьана виликди тухвай серенжем хьайи ОСВ икьрар кутIунизни абуру хейлин куьмекна.

Петр Степанович халисан государстводин деятель тир. Адаз уьлкведа яшайишдин гьалдикай лап хъсандиз чизвай. Адаз гьакъикъи шикилдин хъсан терефарни, писбурни аквазвай, жезвай крар вири патарихъай аннамишзавай, гьалар хъсан патахъ дегишариз алахъдай. И карни ада, къейд ийин, вичиз хас тир жуьреда, гегьеншдаказ гъиле кьадай.

Чи нубатдин гуьруьшдин вахтунда (а чIавуз зун ЦК-дин экономикадин рекьяй секретарь тир) Петр Степановича зи гъиле уьлкведин экономика идара ийидай цIийи концепциядин чIехи том туна. Адан теклифрин мана гьукуматда са комплексдик акатзавай министерствояр идара ийидай махсус органар тешкилуникай тир.

Гьа идалди ада идара авунин нетижалувал хкажун, экономикадин гьар жуьре хилер виликди тухунин рекье гьалтзавай стратегический месэлаяр гьялунал желбзавай фикир артухарун теклифзавай. Ам кьилиз акъудиз башламишиз залай анжах 1985-йисуз Министррин Советдин Председателвиле тайинарайдалай кьулухъ алакьна. А чIавуз гьукуматда машиностроенидай, кудай шейинин ва энергетикадин комплексдай, металлургиядай, химиядинни тамарин комплексдай, яшайишдин хиляй ва икI мад махсус бюрояр тешкилнавай. Экономикадин хиле гьалтзавай асул месэлаяр гьялун гьа и бюройри чпел къачунай. Гьаниз килигна, къе чун Россиядин экономикадин бинелубур тир металлургиядин, машиностроительный ва кудай шейэрин ва энергетикадин комплексрикай рахадайла, чна абур тешкилунин кар гъиле кьурди Петр Степанович Плешаков тирди разивилелди рикIел хкана кIанда.

Петр Степановича Дагъустандин промышленность виликди тухуниз гзаф къуватар ва вахт серфнай, гьикI хьи, ам Ботлихдин сечкийрин округдин патай СССР-дин Верховный Советдин депутат тир. И чкадал адан агалкьунрикай сад Ботлихда "РикIел хуьдай тадаракрин завод" хьана, виридалайни хъсан йисара и заводда агъзурдалай гзаф инсанри кIвалахзавай.

Петр Степанович полигонрал, НИИ-риз, КБ-диз ва хилез талукь заводриз мукьвал-мукьвал фидай, вичихъ авай мумкинвилер ишлемишна, абурун вилик тухунихъ галаз алакъалу месэлаяр гьялдай. Эгер вичин къуват бес жезвачиртIа, ада СССР-дин Госпландиз, военно-промышленный месэлайрай Государстводин комиссиядиз, Министррин Советдиз ва КПСС-дин ЦК-диз вичин теклифар гудай. Къейд ийин, и теклифарни гьамиша кьил-кьилеллаз гьазурнавайбур тир ва, адет яз, кьабулни ийизвай.

П.С.Плешаков жуьреба-жуьре терефрин инсан тир. Адаз изобразительный искусство кIандай, ада ам дериндай гьиссдай, лап хъсандиз шикилар ядай. Адахъ хци зигьин авай. Хъуьтуьлдаказ зарафатардай.

Адан бахтунай, Петр Степанович яшамиш хьайи, зегьмет чIугур девирда министрар бажарагълу пешекаррикай жезвай, абуру и чкайрал жедай ихтияр адалай вилик хьайи къуллугърал къазанмишай агалкьунралди къачузвай. А чIавуз директоррин корпусдиз, генеральный ва кьилин конструкторриз чпин министрдин патай гьамиша куьмек жагъизвай, гъавурда гьатзавай. П.С. Плешаков кIевелай истемишунардай руководитель тир. Амма виридаз чизвай хьи, адахъ неинки власть, гьакIни ихьтин истемишунар авун патал эдебдин ихтиярни ава.

Петр Степанович Плешакова Ватандин хатасузвал, 50 йисан вахтунда ислягьвал таъминарайбурун, СССР-дал военный рекьяй вегьин манасуз кар авурбурун (вучиз лагьайтIа, СССР гьам экономикадин, гьамни военный рекьерай зурба государство тир) арада лайихлу чка кьунва.

П.С.Плешакова вичелай ирс яз кIвалер, дворецар, дараматар ва мукьва-кьилийриз валютадин счетар ваъ, халкьдиз ва государстводиз виридалайни зурбади тир радиопромышленность туна. Адан тIварцIи СССР-дин ва адан военно-промышленный комплексдин тарихда лайихлу чка кьунва.

Уьлкведин кьисметрикай фикирдайла, вичин вири уьмуьр Ватандиз ва хайи халкьдиз къуллугъ авуниз бахш авур, экуь къаматдин лап хъсан инсан Петр Степанович Плешаков захъ галаз санал са девирда хьайи кас хьунал за дамахзава.

Жавабдарвал хкажун патал

ЧИ КОРР.

8-июлдиз Дагъустандин государстводин халкьдин майишатдин университетда РД-дин Гьукуматдин Председателдин сад лагьай заместитель Рамазан Алиев кьиле аваз республикада проектрин кIвалах цIийикIа тешкилуниз талукь месэладай семинар-совещание кьиле фена. Мярекатда РД-дин Кьилин адмнистрациядин ва Гьукуматдин информациядин политикадин рекьяй Управленидин начальник Т.Чиненнаяди, печатдин ва информациядин министр Рашид Акавова, ДГУНХ-дин президент, профессор Гьамид Бучаева, университетдин бинедаллаз тешкилнавай управленидин, экономикадин ва социологиядин НИИ-дин директор, профессор Салигьбег Абдулманапова, гьакIни шегьеррин ва районрин муниципалитетрин кьилери иштиракна.

Семинардин кIвалах башламишдайла Рамазан Алиева къейд авурвал, проектрин кIвалах вилик квай асул месэлайрай виле акьадай нетижайрив агакьарун, чи республикадин агьалийриз яшайишдин къулай шартIар тешкилун патал асул мумкинвал я.

"Проектрал бинеламиш хьана идара авунин цIийи формат - им кIвалах тешкилунин цIийи къайда я, адан бинеда и ва я маса месэлаяр авайдалай дериндай ва мукьуфдивди гъиле кьун ава. И къайдади кар алай проектар уьмуьрдиз куьчуьрмишунин карда неинки РД-дин Гьукуматдин председателрин заместителрин, министерствойринни ведомствойрин, муниципалитетрин кьилерин, гьакIни проектар кьилиз акъудунал машгъул кьилдин ксарин жавабдарвал артухардай мумкинвал гузва. Чна и форматда аваз кIвалахиз тахминан зур йис хьанва. Къенин юкъуз республикада кар алай 7 проект уьмуьрдиз куьчуьрмишзава, абурун сергьятра аваз гьакIни 52 подпроектдин винел кIвалахзава. Проектар кьилиз акъудун патал кIвалах активнидаказ кьиле тухузва, и кардин гъавурда гьатзава, нетижаярни арадал къвезва. Чна алукьзавай йис патални проектрин винел кIвалах кьиле тухузва, чи проектар алукьзавай йисан бюджетда тайин макьсаддихъ туькIуьрнавайбур яз къейд ийидайвал", - малумарна ада.

Гьамид Бучаева къейд авурвал, къенин юкъуз университет кар алай проектар уьмуьрдиз куьчуьрмишунин карда вири идарайрихъ ва муниципалитетрихъ галаз санал кIвалахиз, куьмекар гуз гьазур я.

"Проектрин офис чи вуздани ава ва ам Дагъустанда виридалайни нетижалубурукай сад я. Чун куьч къуллугъчийриз кIвалах тешкилдайвал чирун патал чи пешекарар куьч ихтиярда вугуз, абур районриз ва министерствойриз рекье тваз гьазур я. Чаз куьмек гуз кIанзава, чи тежрибадикай квезни менфят жедайвал", - лагьана Гь.Бучаева.

Рашид Акавова кIватI хьанвайбуруз республикада проектрин кIвалах СМИ-рин куьмекдалди гьикI ачухарзаватIа, гьадакай лагьана. ИкI, ада хабар гайивал, алай йисан 6 вацран вахтунда республикадин газетра ва "Дагъустан" РИА-дин сайтда РД-да кар алай проектар кьилиз акъудунин кIвалахдикай тир 200 макъаладиз чка ганва. Гьа са вахтунда "Дагъустан" РГВК-ди 700 видеоматериал (хабарар, программаяр, передачаяр) гьазурнава.

Гуьруьшдин эхирдай Рамазан Алиева къейд авурвал, проектрал бинеламиш хьана идара ийидай къайда алай вахтунда вири уьлкведин майданда гъиле кьазва.

Виридан кар, буржи

Ш.ШИХМУРАДОВ

ТIЕБИАТ хуьникай чун са накьни къе ваъ, фадлай рахазва. ЦIи лагьайтIа, и месэладикай генани гзаф рахазва, кхьизва - 2017-йис Экологиядинди яз малумарнава эхир. Ша чна и важиблу месэладин тарихдизни вил вегьен, махсус литературада вуч лагьанватIа, килигин. ТIебиат хуьн. Им вуч лагьай чIал я? Инсандин яшайишдин, майишатдинни медениятдин игьтияжар кьилиз акъудуниз герек тир тIебиатдин девлетар хуьн ва арадал хкун таъминарзавай государственный ва общественный виликамаз чараяр аквадай серенжемар.

Сир туш, Чилел инсан пайда хьунихъ галаз сад хьиз адан гьерекатри элкъвена кьунвай тIебиатда чарасуздаказ дегишвилерни арадал гъиз хьана. Абурухъ хъсан терефарни ава, зарарлу, инсаният вич телеф хьунал гъун мумкин тир зиянлу терефарни. КIвалин гьайванрин цIийи-цIийи жинсер, набататрин цIийи сортар арадал гъунихъ, гьар элязавай чкаяр хуьнин ва заповедникриз элкъуьрунин (1835-йис), спортивный гъуьрч авун къайдадик кутунин гьакъиндай (1892-йис) законар кьабулна.

ХХ лагьай асирдин сифте кьилера, тIебиат хуьдайбурун Москвадин обществоди кьил кутуналди, и рекьяй гегьенш общественный гьерекат башламиш хьана. 1912-йисуз Русский географический обществодин патав "ТIебиат хуьдай гьамишалугъ комиссия" тешкилна. Амма, къейдна кIанда хьи, вири и серенжемривай лазим тир гьалда тIебиат хуьн таъминариз жезвачир.

ХIХ асирдин юкьварилай, Урусатда капитализм виликди физвайла, фабрикаяр, заводар, ракьун рекьер, шегьерар, поселокар эцигун патал гзаф кьадарра герек къвезвай тахта-шалмандихъ авай игьтияж хейлин артух хьунихъ галаз алакъалу яз тамар са къатда атIузвай. И кар себеб яз Украинада, Поволжьеда, Воронеждин, Курскдин, Орелдин, Туладин ва маса губернийрани тамарин гегьенш майданар хкатни авуна, кьерини хьана.

1936-йисуз СССР-дин ЦИК-ди ва СНК-ди тамар хуьнин, цIийибур кутунин рекьяй Кьилин управление тешкилунин ва ятар хуьдай зона чара авунин гьакъиндай къарар акъудна; 1937-йисуз и управление СССР-дин тамарин майишатдин Министерстводиз элкъуьрна.

СССР-да тIебиат хуьн сад-садахъ галаз алакъалу серенжемрин тамам къурулуш тир: госзаповедникар арадал гъун; курортрин, туризмдинни гзаф инсанри ял ядай районра чилин тIебии чин, винел пад хуьн; еке шегьерар тирвал элкъвена къацу кулкусрин, тамаринни паркарин зулар туькIуьрун ва абур хуьн; ятар, чилин винел къат хуьнин, къумлух чкаяр мягькемарунин ва маса метлебар авай чкайра тамар ишлемишунал къадагъа ва я сергьят эцигун, тIебиатдин памятникар, чарчарар-гургурар, кьветIер, гуьрчег акунар авай рагчарх, багьа къиметдин тарар авай чкаяр, гзаф йисарин зурба тарар, кьериз-цIаруз гьалтдай ва я чпин тум хкатзавай набататрин участокар, тIимил амай гьайванар, гьакIни медениятдинни тарихдин метлебдин

жуьредин гьайванарни набататар цIийи районриз акъудунихъ, чилер дигиз эгечIунихъ галаз сад хьиз, инсанди тамар тергзавай, чилерин бегьерлувал усаларзавай, балугъар, гьайванар ва къушар тергзавай, гьа идалди тIебии ресурсар кесиб хьунал гъизвай кIвалахарни ийизва. Гьа икI, тIебии ресурсар къвердавай тIимил хьунин месэлади тIебиат хуьнин рекьяй махсус серенжемар кьабулун, са жерге мярекатар кьиле тухун истемишна.

Урусатдикай рахайтIа, ина тIебиат хуьниз талукь кьилдин мярекатар лап фадлай тухуз башламишна. Амма абур асул гьисабдай гъуьрч авун сергьятламишуниз ва заповедникар арадал гъуниз талукьбур жезвай. ИкI, месела, гъуьрч авун сергьятламишзавай сад лагьай заповедник (Кунцевский, Москвадин патав) гьеле 17 лагьай асирда арадал гъанай. ВацIун хундузрал (бобер) гъуьрч авунал къадагъа эцигуниз, цуцIулар кьун къайдадик кутуниз, гъуьрчен къушар (кречет - шангъар, катран са жинс) хуьниз талукь указар гьа чIавуз кьабулнай.

I-Петрди пачагьвал авур девирда багьа къиметдин кьетIен тарарикай ибарат тамар хуьнин (1703-й), Санкт-Петербургдин вири губернияда миргерин жинсерикай тир суван яцарал (лось) гъуьрч авунал къадагъа эцигунин (1714-й), тамар атIунин ва хуьнин къайдайрин (1722-й), тамар хуьнин ва акIурунин (1728-й) гьакъиндай са жерге указар акъатнай. 1730-1775-йисара гьайванрин кьилдин жуьрейрал гъуьрч авунал къадагъа эцигуниз талукьарнавай гзаф указар акъатна.

ХIХ лагьай асир. Балугъри куьр Гуьлле алай ва маса яракьар акъатайдалай ва гъуьрч ийидай, балугъар кьадай фендигар алатар ишлемишиз башламишайдалай кьулухъ гьайванрин ва къушарин цIудралди жуьреяр терг хьана ва я абур тамамвилелди терг хьунин къурхулувилик ква. ИкI, нетижада ХХ лагьай асирдин гьеле сифте кьилера тамарин, балугърин, бязи вагьши гьайванрин ва къушарин запасар лап кьери хьана.

ТIебиат хуьниз советрин девирдани еке фикир гузвай. ИкI, гьеле 1918-йисуз тамарин гьакъиндай декретдал къул чIугунай, РСФСР-дин Наркомпросдин патав тIебиат хуьнин рекьяй Государственный комитет тешкилнай. 1930-йисуз ам РСФСР-дин тIебии девлетар хуьниз ва виликди тухуниз куьмекдай Комитетдиз элкъуьрнай. 1933-йисуз адакай ВЦИК-дин патав гвай заповедникрин рекьяй Комитет, 1955-йисуз лагьайтIа, СССР-дин хуьруьн майишатдин министерстводин патав гвай заповедникрин ва гъуьрчен майишатдин Кьилин управление хьана. Гъуьрч ийидай ихтияр гузвай вахтарикай декрет гьеле 1919-йисуз акъатнай; 1921, 1924, 1925-йисара - тIебиатдин памятникар хуьниз талукьарнавай декрет.

1924-йисуз тIебиат хуьнин Вирироссиядин общество арадал атана. Гуьгъуьнлай ихьтин обществояр са жерге союзный республикайрани тешкилнай. 1929-йисуз тIебиат хуьниз талукьарнавай Вириросси-ядин 1-съезд кьиле фена, 1933-йисуз Вирисоюздин гьа ихьтин съезд хьанай. Абуру тIебиат хуьнин кIвалахдин гьахъ-гьисаб авунай ва цIийи терефар тайинарнай.

территорияр (месела, Псковдин областда Пушкинский заповедник), хуьруьн майишатдин зиянкарар тергдай къушарин ва гьайванрин кьериз-цIаруз гьалтдай жуьреяр, балугъри куьр элядай чкаяр хуьн, балугъар кьун, вагьши гьайванрални къушарал гъуьрч авун къайдадик кутун, заказникар арадал гъун ва икI мад.

ТIебиат хуьнихъ вири алем, халкь, государство патал еке метлеб ава. Советрин девирда и кIвалах СССР-дин хуьруьн майишатдин, балугърин промышленностдин ва заготовкайрин министерствойри кьилиз акъудзавай.

ТIебиат! Килиг садра, гьикьван зурба метлебдин, виче вири алем гьакьдай гаф ятIа. Инсанрин, набататрин, гьайванрин алем, чуьллер, дагълар, гьуьлер, вирер, вацIар, чилик квай кьван девлетар... Бязибуру фикирзава хьи, гуя тIебии девлетрин тум-кьил авач, абур садрани акьалтIдач. Ваъ, икI фикирун еке гьалатI я. "Технический прогресс" лугьудайди йисалай-суз зарбуналди виликди фирдавай тIебиатдиз гузвай зияндин кьадарни артух жезва. ТIебиат, адан девлетар атабубайри, бубайри чал гьикI саламатдиз агакьарнатIа, къвезмай несилрив агакьарун чи хиве авай буржини я лугьузватIани, гьайиф хьи, гьакъикъатда акI жезвач, тIебиат, ресурсар инсанди къвердавай кесибарзава. Чилин шар - им чи виридан кIвал я. Адахъни датIана гелкъуьн герекзава, неинки са жув, гьакI - къвезмай несилар патални. Неинки хуьн, Чилин шар гьакIни хъсанарин, мадни аваданламишин.

(КьатI ама)

Кавказдин ярж арадал хкин

Кавказ санлай, гьакI Дагъустанни, культураяр, адетар хуьнал гьалтайла, гьамиша кьетIен, гзаф надир чка яз малум я. Инсанар фадлай яшамиш жезвай, къадим тарих авай регион тир ина тIебиат вичин жуьреба-жуьрвилелди тафаватлу жезва.

Вилик квай Азиядин лекьен (леопард) ва я, регионда лугьузвайвал, Кавказдин барс (кацерин жинсиникай тир пеленг хьтин вагьши-йиртижи гьайван) дагълух крайдин вичи жуьрэтлувални къуват къалурзавай ярж, лишан тир. Гьайиф хьи, и гуьрчег къуватлу гьайван Кавказдай саки квахьнава. Чи дагълара ам эхиримжи зур асирда лап кьериз гьалтзава. Эхиримжи сеферда алатай йисан гатфариз Тлярата районда акуна.

Лекьен РФ-дин ва Кеферпатан Кавказдин субъектрин Яру ктабра гьатнава. Ам мад туьретмиш хъувуникай алимар, тIебиат хуьнин активистар фадлай рахазвай. ТIебиат хуьнин Виридуьньядин фонд (WWF России) себеб яз, а идеядин тереф государстводин дережада хвена, программа кьилиз акъуддай проектрик кутуна. Кеферпатан Кавказда лекьен арадал хкун патал РАН-дин А.Северцован тIварунихъ галай экологиядинни эволюциядин месэлайрай Институтди, Россиядин WWF ресурсрин министерстводи яргъал йисарин программа туькIуьрнава.

Лекьен тIебиатдиз ахъаюнин сифте тежриба 2016-йисан июлдиз Краснодардин крайда Кавказдин заповедникда малум я. ИкI, туьтуьна махсус чIуларни туна, чIуруз пуд лекьен ахъайна. Алимри абурал спутникдин алакъадин куьмекдалди гуьзчивал тухузва.

2016-йисуз а программадик РД-дин тIебии ресурсрин Министерство ва "Дагестанский" заповедникни экечIна. Ингье Тляратадин заказник гегьеншарунин кIвалахар кьиле физва. Нетижада Дагъустанда Кавказдин виридалайни еке федеральный заказник жеда. Алимрини центрадин пешекарри гьайванрик чпиз ем чпивай жагъуриз хьунин, инсанрихъай кичIе тахьунин алакьунар кутуниз еке фикир гузва.

Вагьши гьайванар чIуруз ахъайдайла, гьакIни Тлярата райондиз экспертар атайла, агьалийри, лекьен хаталу тушни, ада кIвалин гьайванрал вегьедачни лугьуз, чпин игьтиятвал къалурзавай. Спутникдин куьмекдалди тамам йисан къене гуьзчивал авуни къалурна хьи, ахьтин хаталувал авач. Гьа са вахтунда, сев, жанавур хьиз, лекьенни вагьши я, амайбурулай амни тафаватлу туш. Игьтият, гьелбетда, хвена кIанда. Маса вагьшийри хьиз, лекьендини инсандал гьалтуникай кьил баштанда.

ТIебиат абурун кIвал я, виш йисаралди абур ина яшамиш хьана. Инсанди вичи вич дуьздаказ тухвайтIа, са хаталувални авач. Эгер лекьенри кIвалин гьайванрал вегьей сад-кьве дуьшуьш хьайитIа, программада эвездин пул хгун къалурнава.

Заказникда гъуьрч авун, зегьерлу химикатар ишлемишун, чиркинарун, майишатдин кIвалахар авун, гьелбетда, къадагъа я. Тляратадин заказник гегьеншарайла, охранадин работникрин, экопросвещенидин, илимдин къуллугъчийрин кьадар, штатар артух жеда, яни дагълух районра кIвалахдай чкаяр арадал къведа, туризм виликди тухудай мумкинвилер жеда. Лекьен хуьналди чна тIебиат, дагълух крайдин надирвал, кьетIенвал хуьзва.

Кавказдин заповедникда авай лекьен

Эгер квел дуьшуьшдай лекьен гьалтайтIа, къалабулух акатмир. Куьн сад-садаз аквазва - им акI лагьай чIал я хьи, гьайвандиз вал гьужумиз кIанзавач, ада анжах вичи вич хуьдайди къалурзава: чIарар цаз-цаз жеда, япар илисда, кIирер къалурда, кIевиз гъугъда. Инсанди къалурна кIанда хьи, дуьшуьшдай гьалтайди я, фикирдик чIуру ният, зиян гун квач. Явашдиз, чин вагьшидихъ элкъуьрна, кьулу-кьулухъ хъвач, яваш сесиналди рахух, ачух чкадал экъечI - вагьши гьайванриз ачух чкаяр кIандач.

Лекьендиз, вилер вилера туна, килигмир. Им гьужумиз кIан хьунин лишан я, гьавиляй вагьшиди сифте вичи гьужумун мумкин я. Катмир! Эгер куь патай гьайвандин шарагриз къурхулувал авачтIа, адан гъуьрч къакъудзавачтIа, вилик квайди хер алачир сагълам гьайван ятIа, адан патай гьужумдин гьерекатар жедач. Лекьен яракьдай ямир - хер алайда гьужумда. Адан шикил ягъиз кIан жемир, гуьгъуьниз фимир. Лекьен РФ-дин Яру ктабда тунва. Ам терг авунай уголовный жавабдарвилиз чIугвада ва я са миллион манатдив агакьна жерме ийида.

А.ПХИТИКОВ, махсус группадин член, к.б.н. РАН-дин А.Темботован тIварунихъ галай дагълух чIурарин экология хуьдай Институтдин илимдин чIехи къуллугъчи;
С.ТРЕПЕТ, махсус группадин член, к.б.н., Институтдин илимдин чIехи къуллугъчи;
Г.ЖАМИРЗОЕВ, к.б.н. "Дагестанский" заповедникдин директордин илимдин рекьяй заместитель, экоинститутдин илимдин чIехи къуллугъчи

Етимрикай гьакимар хкатдайвал…

Етим аялдиз са сеферда тавазвилер авур инсандиз женнетдин ракIарар гьамиша ачух я.

Надият ВЕЛИЕВА

Махачкъала шегьерда Лиза Чайкинадин тIварунихъ галай куьчеда етим ва диде-бубадин къаюмвиликай хкатнавай аялрин школа-интернат ава. Абур ана яшамиш жезва ва кIелни ийизва. Школайра тарсар акьалтIарнава, аялриз гатун каникулар башламиш хьанва. Интернатда абурун яшайиш гьикI ятIа, каникулриз абур квел машгъул жезватIа чирун патал и йикъара зун аниз фенвай. Гьаятдиз гьахьайла, ана худда кIвалахар кьиле физвай. Тербиячияр кьилел акъвазна, аялри кул-кусар акIурзавай, цуьквер цазвай, тарарин пунариз пер язавай, паруяр кирежда лди асунзавай, гьаятар къайдадиз гъизвай. - Виридуьньядин аялар хуьдай йикъан сувариз гьазур жезвай.

Гегьенш гьаятда кIелдай, къаткидай, спортдин, столовойдин, мастерскойдин дараматар, гьакIни футболдал къугъвадай еке майдан ава.

Сифте гьалтай социальный педагог Даибова Раиса Трофимовнади зун интернатдин директордин кабинетдиз тухвана. Столдихъ кьил рехи хьанвай, чина берекат авай итим ацукьнавай - **МЕГЬАМЕДОВ Мегьамед Холодаевич.** Гъуруьшдин вахтунда за директордин вилик са шумуд суал эцигна.

► Мегьамед Холодаевич, сифте заз куьне интернатдин тарихдикай, аялар кьисметди иниз гьикI акъуднаватIа ва абурун яшайишдикай куьрелди лагьанайтIа кIанзавай.

- Чи школа-интернат етим аялринди я. Амма ина суддин къарардалди диде-бубадин къаюмвиликай хкуднавай, шартIар, хуьдай мумкинвал авачирбурун аялрини тербия къачузва, - суьгьбетзава директорди. - 1957-йисуз горисполкомдин къарардалди Махачкъала шегьердин къерехда 8 йисан школа кардик кутунай. 1961-йисуз ам школа-интернатдиз элкъуьрна, адан кьилени тежрибалу педагог Межидов Мегьамед Межидович акъвазна. Жуьреба-жуьре йисара интернатдиз тIвар-ван авай педагогар тир Гапизов Адзи Акаевича, Селимов Селим Рамазановича, Эфендиев Энвер Зейнулагьовича регьбервал гана. Интернатда Советрин Союздин жуьреба-жуьре шегьеррай Дагъустандиз рекье тунвай вини дережадин пешекарри кIвалахна.

Адет яз, Дагъустандин хизанра алакъаяр мягькембур жезвайди я. Амма жуьреба-жуьре агьвалатар себеб яз республикада диде-бубадин чими гьиссерикай магьрум хьанвай аялрин кьадар гзаф жезвай. И кар себеб яз 1978-йисуз етим аялриз диде-бубадин кIвал эвезун патал школа-интернат етим ва диде-бубадин къаюмвиликай хкатнавай аялрин интернатдиз элкъуьрна.

Алай вахтунда интернатда 130 касди кIвалахзава, абурукай 33 тербиячияр, 22 кас муаллимар я. Ина 200 аялди кIелзава. ГьакIни медработникри, ашпазри, шоферри, техперсоналди кIвалахзава. Муаллимарни тербиячияр уьмуьрдин, кIвалахдин тежриба, хъсан чирвилер авайбур я. ЧIехи

КУЬРУЬ КЪЕЙД.

Мегьамед Холодаевич МЕГЬАМЕДОВ 1956-йисуз Сергокъала райондин Урахи хуьре дидедиз хьана. Сифтегьан классра Дербент шегьердин интернатда, 9-10-классар Орджоникидзе шегьерда кIелна. 1973-йисуз ДГУ-дин математикадин факультетдик экечIна. Вуз акьалтIарайдалай гуьгъуьниз пуд йисуз Сергокъала ва Къаякент районра муаллимвиле, 1981-йисуз Дагъустандин культпросветучилищеда кIвалахна.

1998-йисалай Махачкъала шегьерда авай етим аялрин интернатдин директор я.

Ам РФ-дин образованидин отличник, РФ-дин умуми образованидин гьуьрметлу работник я.

пай вахт абуру чпи тербия гузвай аялар патал серфзава. Педагогдин кIвалах четинди, гьа са вахтунда гьуьрметзавайди я, гьикI лагьайтIа, аялриз абуру неинки чирвал, гьакI рикIин чимивал, кIанивал гузва, абур лайихлу гражданар яз тербияламишна кIанзава. Школа акьалтIарай са шумуд несилдиз интернатдикай хайи кIвал хьана. Абур ина халис пешекаррин къайгъударвилик, абурун кIанивилин гьиссерик чIехи хьана. Гьа жергедай яз лап фаддлай кIвалахзавай Даибова Раиса Трофимовна, Багомедов Шамиль Мегьамедович, Ольмезова Асият Гъафуровна ва масабур аялрихъ галаз галатун тийижиз кIвалахзавайбурукай я.

► Аялриз гьихьтин шартIар яратмишиз хьанва?

- Чи аялар таъминарун шегьердин администрацияди тамамвилелди вичин хивез къачунва. Лазим тир вири продуктралди чун "Махачкалапродукт" карханади таъминарзава. Аялриз йи-

къа кьуд сеферда кфетлу тIуьнар гузва. Абурун вилик гьар юкъуз якIун хуьрек, ширинлухар, яр-емиш ква. ГьакIни абур ина пек-парталдалди, кIвачин къапаралди таъминарзава. Аялар ина 24 сятда педагогрин, тербиячийрин гуьзчивилик ква. Аялриз тарсар лазим тир вири тадаракар авай кабинетра тухузва. Интернатдихъ видеопроектдалди ва интерактивный доскадалди тадаракламишнавай компьютерный класс ава. Муаллимри ва тербиячийри, тарсар ва классдилай къеце серенжемар кьиле тухудайла, компьютердин техникадикай менфят къачузва. Интернатда аялрин зиреквал, бажарагъ лувал хкажун патал вири жуьредин шартIар яратмишнава.

Ина кьуьлердай, хордин, шахматрин, эстрададин, домоводстводин, спортдин ва маса кружокар кардик ква. Аялар анриз ашкъидивди физва. Интернатда тербия къачур гзафбурукай муаллимар, духтурар, инженерар, военный къуллугъчияр, хуьруьн майишатдин работникар, общественный деятелар хьанва. Спортдин рекьяйни абу-

Чаз мукьвал-мукьвал мугьман жезвай Дагъустандин эстрададин гъетер тир Рашид Багатаева, Айшат Айсаевади, Диляради, чи интернатда тербия къачур Алинади чпин манийралди чи аялрин руьгь шадарзава.

Гатун каникулрин вахтунда чи аялри республикадин лап хъсан лагерра ял язава. Алай йисузни "Аист", "Ласточка", "Надежда" лагерра къадалай виниз аялри ял яда. Интернатдихъ лазим тир вири алатралди таъминарнавай мастерской ава. Ана гадайриз харат устIарвилин пешеяр ва кIарасдал нехишар атIуз чирзава. Рушариз тербиячийри ва педагогри хуьрекар гьазуриз, стол дуьзмишиз, кIвал-югъ михьи ийиз, гъаларалди парчадал нехишар (вышивка) атIуз чирзава.

► Финансрин рекьяй куьмекдай спонсорар авани?

- Гьамишалугъбур авач. Бязибуру чпин хсуси такьатар чара ийизва. Месела, УФСИН-ди (управление федеральной службы исполнения наказаний - Даххаев муслим Мегьамедович), РФ-дин РД-да авай налогрин къуллугъди (Жабраилов Умахан Алиханович) чпелай алакьдай вири жуьредин куьмекар гузва. Виниз тир технологийрин клиникади (Исмаилов Муслим Мегьамедович) чи аялрин сагъламвал пулсуздаказ ахтармишзава, азарлу аялар ана сагъарзава.

Уьмуьрди бейкефарнавай етим аялриз куьмекар гузвай мергьяматлу инсанриз чна рикIин сидкьидай чухсагъул лугьузва.

► Аялрикай хвавилиз, рушвилиз кьабулай дуьшуьшар авани?

- Тек-туьк дуьшуьшар кими туш.

► Школа куьтягьайла, аялрин кьисмет гьихьтинди я?

- Школа-интернатда аялри 1-классдилай 9-классдал кьван кIелзава. Алай вахтунда 9-классда кIелзавай аялри ОГЭ (основной государственный экзамен) вахкузва. Диде-бубадикай магьрум хьанвай аялар чна юкьван пешекарвилин учебный заведенийрик кутазва. Са аялни кIелуник кутун тавуна тазвач. 23 йис жедалди чна абурал гуьзчивал тухузва. Амай аялрин къайгъу диде-бубайри чIугвазва.

► Школа куьтягьай выпускникрихъ галаз алакъа гьикI я?

- Абурухъ галаз алакъа атIузвайди туш. Суварин вилик квай йикъара интернатдиз уьлкведин кьуд пипIяй тебрикдин телеграммаяр хкведа. Армиядай хтай чи выпускникар интернатдиз къвезва, абуру алай девирдикай, гележегдикай суьгьбетзава. Аялри абурухъ дикъетдивди яб акалзава.

► КIвалахда гьихьтин четинвилер гьалтзава.

- Шегьердин администрацияди чи игьтияжар вичивай жедайвал тамамарзава. Екез шелхвал ийидайвал авач. Виридалайни четинди рушвиле, хвавиле кьабулна, ахпа абур элкъвена интернатдиз хкай аялрихъ галаз кIвалахун я. Сифте абурун рикI хайи диде-бубади, ахпа хизанриз кьабулай ксари тIарзава. Ахьтин аялрихъ галаз чи психологри кIвалах тухузва, абур интернатдин адетдин уьмуьрдихъ галаз вердишар хъийизва.

Мегьамед Холодаевич, етимрикай гьакимар хкатун патал зегьмет чIугвазвай куьн сагърай. Гележегдин несилриз тербия гунин рекье квехъ мадни еке агалкьунар хьун чи мурад я.

"АЙБОЛИТ"

Чир хьун хъсан я

"Айболит" газетдай.
Гьазурайди - Надият ВЕЛИЕВА

- **Гарданда** ва юкьва кпул (остеохондроз) гьатайла, гьакIни дабанрал чIахачIах (пяточные шпоры) хьайила фольгадин нур гузвай пад тIазвай чкадал эцигайтIа, са арадилай тIал секин жеда ва явашяваш михьиз квахьда.
- **Бедендал** буьвелар экъечIнавайла, кьуд къат авунвай бинт, нафтIадай кьежирна, буьвелрал эцигайтIа абур квахьда.
- **ЧIехи** яшариз акъатдалди рикI сагъ амукьун патал гьар юкъуз са гъапа авай бадамдин (миндальдин) цилер тIуьн меслят къалурзава. Ада гьакIни ивидик квай холестериндин кьадарни тIимиларда.
- **Ратаринни** хуквадин кIвалах къайдадик квачирла 100 гр чичIекдин ва 100 гр чугъундуррин ширедиз хуьрекдин 2 тIуруна авай лимондин сок яна вири сад-садак хъсандиз какадарда. Ахпа йикъа пуд сеферда фу недалди вилик 1/2 стакандавай чими циз 30 мл и къаришма яна хъвада.
- **Йикъа** 2-3 стакандавай цIегьрен нек хъвайитIа, иммунитет хкаж жеда, тIуьр затIар иливардайла, беденда жедай процесс (обмен веществ) къайдадик акатда ва гьакIни ракдин азаррикай хуьда.
- **Мекьи** хьана, нерай яд авахьдай (насморк) хумаяр галукьайла, хрендин таза дувулар ва 2-3 лимон ракьай (терка) яна, сад-садак хъсандиз какадарна, йикъа 2 сеферда 1/2 чайдин тIуруна авайди ишлемишда ва са сятда сивиз са шейни тухудач. Дарман холодильникда хуьда. Сифте йикъара вилерилай накъвар къведа, ахпа алатда. Дарман хумаяр галамай кьван гагьда ишлемишун меслят къалурзава.
- **Гьар** юкъуз чайдин 2 тIуруна авай це экъечIдай векьер (водоросли) ишлемишайтIа, адакай гзаф азарриз хийир жеда.
- **Йикъа** 1-3 стакандавай клюквадин шире ишлемишайтIа, ада рикIин азарар акатунин хаталувал 40 процентдин агъуз авудда.
- **Хуквадин** кIвалах къайдадик квачирла, туртурдин какадин хъире куьлуь авуна, 1/3 чайдин тIуруна авайди мецел эцигна, яд агалдарда. И процедура йикъа 2 сеферда ийида.
- **Бедендин** сагъламвал мягькемарун патал 40 юкъуз 3 экуьнахъ, 3 нянихъ туртурдин какаяр цикIидаказ хъун меслят къалурзава (цикIи 240 кака) Лазим атайтIа, цикл тикрар хъийида.
- **Нефес** кьадай азар (астма) ва аллергия авайбуруз 40 юкъуз экуьнахъ ва нянихъ туртурдин саса кака цикIидаказ, виртIедик какадарна, ишлемишун меслят къалурзава. 14-юкъуз ара гана, ахпа цикл тикрар хъийида.
- **РикIинни** дамаррин азарар авайла, иви кьери хьун патал чичIекдикай менфят къачуда. Гьар юкъуз ксудалди вилик чичIек тIуьн меслят къалурзава. Идалайни гъейри хивецIарни хийирлу я. ЧичIекдини хивецIри иви михьи ийизва ва туькьуьл хкудзава.
- **Туьтвер** ифенвайла, хренни вирт (сад хьтин паяр) какадарна, гьар юкъуз гьар 30-60 декьикьадилай чайдин са тIуруна авайди ишлемишда.
- **Гуьгьуьл** чIур хьанвайла, 10 гр иферрин (тмин) тум регъвена ишлемишун меслят къалурзава.
- **ПIузарар** акъатнавайла касторкадин ягъ гуьцIайтIа, пIузаррал хьанвай куркурар фад сагъ хъжеда.

ГАЗЕТ - КIЕЛЗАВАЙДИ - ГАЗЕТ

Нариман Адилов:

“Пайгардаказ регьбервал гун - им масадан гьиссерик хкIун тавун я”

БАЖАРАГЪЛУ ИНСАНАР

Мария МАЛОВА, журналист, Москва

Адан кIвалах пакаман сятдин 7-даз башламишзава. Зегьметдин югъ лагьайтIа, вирида сабурсуздаказ вилив хуьзвай 18.00-даз акьалтIзавач. Ам са гьихьтин ятIани уьлчмейралди (стандартралди) яшамиш жезвач, гзаф вахтара регьятвилерилай гъил къачузва, инсанрив гьуьрметдивди эгечIзава.

Ам пассажирар тухунин кIвалах идара авунин хилен жегьил регьбер я. Ада вичин кIвалах тек са бизнес ваъ, еке шегьердин къурулушда яшайишдин кар алай месэла яз гьисабзава. Адаз четинвилерихъай кичIе туш. Чна гьа ихьтин викIегь касдихъ галаз суьгьбетзава.

Пайгар башчи

▪ **Нариман - фарсидай атанвай и тIварцIин мана “руьгьдиз викIегьди” лагьай чIал я. Ам квехъ галаз кьазвани?**

- Зи хесетар и манадив саки кьазва лагьайтIа, дамах авун жеда. Анжах зун гьакI хьун паталди алахъзава ва нетижани ава. Вилик гзаф четин везифаяр акъвазнаватIани, зун руьгьдай аватзавач, четинвилер арадай акъудна, рехъ давамарзава. За жуван везифаяр пайгар рекьералди кьилиз акъудзава.

▪ **Куьмек авачиз амукьунин, ажуз хьунин гьиссер квез хас яни?**

- Заз чиз, четин гьаларай экъечIдай рехъ авайди я. Белки, зун гьеле ахьтин кIевериз аватнавач жеди. Кьве гъил, аватIа, кьве кIвач, къуьнерал кьил алатIа, гьялиз тежедай месэлаяр тахьун герек я.

▪ **Куь кьиблепатан туьнтвили кIвалах тухуниз манийвалзавач хьи?**

- Сад лагьай курсарин туьнтвал за са кьадар лигимарнава. Йисалай-суз хесетар секинвилихъ, фагьум-фикир авунихъ дегиш жезва.

Макьсадар кьилиз акъудзавай жегьил

▪ **ЦIуд йис вилик хкягъай пешедал куьн къенин юкъузни рази яни?**

- Заз Бауманан тIварунихъ галай МГТУ-динни МАДУ-дин (Московский автодорожный университет) арада пеше хкядай мумкинвал авай. За абурукай кьвед лагьайди хкяна. Вучиз лагьайтIа, аял чIавалай машинрал зи гзаф рикI алай. И хиле кьилин инженер тир дахдини зи къастар гьанихъ элкъуьрна. Гъавурда такьазвай месэлайра ам заз гьамиша даях, рехъ къалурзавайди, чешне я. За жуван кIвалах рехне квачирди хьун патал къенин юкъузни адавай меслятар къачузва, вири крар гьадал алукьна ийизва.

▪ **Институтдиз гьахьун четин тирни?**

- Дуьз лагьайтIа, юкьван мектебда чаз гайи чирвилер институтдик экечIун патал бес тушир. Гьавиляй зун институтдин гьазурлухвилин курсариз фена, йиф-югъ талгьана, кIелиз хьана.

▪ **Кар бажармишунин дережадив агакьун патал акьулдилай алава мад гьихьтин ерияр (къилихар) герек я?**

- Дугъриданни, чирвилер къачун - им гьеле вири хьанва лагьай чIал туш. Вун ахьтин инсанрал расалмиш жеда хьи, савадлу гьисабар, анализар кьиле тухузватIани, инсанрихъ галаз рафтарвалдай къилихар бес жедач. Инсанрин психология, гьар са касдиз, хас кьетIенвилер чирна, абуруз гьар садалай алакьдай кIвалахар буюрмишна кIанда. Идалайни гъейри гьардаз вичин чирвилер, пешекарвал артухардай, кар тадиз, хъсан еридивди кьилиз акъуддай мумкинвал гун лазим я.

▪ **Куьн “Мосгортранс” карханадиз гьикI акъатна?**

- За автобусрин 2-паркуна анализар тухвана, “ГъвечIи автобусрин цIийи маршрутдин кьетIенвилер” темадай дипломдин кIвалах кхьенай. Ина заз гзаф танишар авай ва за абурувай герек тир малуматар къачузвай. Гьа икI, зун чи кIвалин мукьув гвай автобусрин пуд лагьай паркуниз фена. А чIавуз ана алакьунар авай марифатлу са касди директорвалзавай. Зун халис пешекар хьиз кIвачел акьалтуник адан еке пайни ква.

- 6 йисуз государстводин къурулушра кIвалахайдалай гуьгъуьниз куьн хсуси хилез экъечIна. И кар квехъ галаз алакъалу хьана?

- Зи виликан кIвалахди, везифади гегьенш чирвилер истемишзавай. Коммерциядин хилез атуналди за жуван яшайишдин зул (зона) дегишарна, азаддаказ цIийивилер чирдай мумкинвал къазанмишна. Гила за шегьердин пассажиррин транспортдин цIийи чешне (модель) арадал гъунин рекье алахъунарзава. КIвалахни пара, гележегдин умударни чIехибур я.

▪ **КIвалах кIвалах я, бес азад вахтунда вун квел машгъул я?**

- Ял ядай йикъарани заз мажал авайди туш.

Спортдал машгъул жезва, дустарихъ галаз тIебиатдин къужахдиз физва. Бязи шад мярекатра иштиракзава. Гьяддин югъ бушдиз фена лагьана, герек вун пашман тежен...

▪ **Жуван гъвечIи ватандиз куьн мукьвал-мукьвал хъфизвани?**

- Гьайиф хьи, ваъ. Пуд йисалай садра хъфиз алакьзава. Шаз КцIара миресдин хцин мехъерик хьана. Вич ина яшамиш жезватIани, ада мехъер гьана авуна.

▪ **Кавказви яз, яргъара милли руьгьдин ивирар хуьн четин туш хьи?**

- Гьар са касди вич авай обществодин адетриз гьуьрметун, гьакIни жуван адетарни хуьн герек я. Зун ина - меркезда чIехи хьанва ва и адетар кьатIунун, кьабулун заз са акьван четин туш. ГьакIни-КцIарин.

▪ **Кавказвийриз хас тир мугьманар кьабулунин ва мугьманвилиз финин месэлаяр гьикI я?**

- Чи хизанда мугьманар суваррин ва маса лишанлу йикъара жеда. Абур маса йикъара кIватIунни четин я. КIвалахдин гьафтедилай кьулухъ текдиз амукьиз, хизандихъ галаз архайиндаказ ял ягъиз кIан жеда. Москва хуьр туш кьван, ина гьакIани къайгъуяр гзаф я.

▪ **Квез гележегда гьамиша меркезда акъвазиз кIанзавани, тахьайтIа, гъвечIи Ватандиз хъфидай фикир авани?**

- Жува гъиликнавай тежрибадин бинедаллаз пассажирар тухунин цIийи къайдаяр и хел вилик тефенвай шегьерра кардик кутадай мурад ава захъ. И ва я маса шегьерда, гьакIни зи хайи КцIара жедани, жедачни тафават авач.

▪ **Куьне гележегдин хизандикай, уьмуьрдин юлдаш хкягъуникай фикирзавани?**

- Чибуру лугьудайвал, экуьнахъ фад къарагъайдини фад эвленмиш хьайиди пашман жедач. Фад веледар, гьакIни хтулар акваз, абур чи дегь адетралди, кьегьалар хьиз тербияламишиз кIандай. Зи диде-буба алай аямдин гъавурда акьазвай, гьа са вахтунда милли адетрални мягькем инсанар я. Завай хьайитIа, хизанда сифте кIанивал, ахпани, садсадан гъавурда акьуна, хатур-гьуьрмет хьун кьилин шартI я. Уьмуьрда кьиле жува-жуваз туькIуьрнавай планар са геренда дегишардай дуьшуьшарни жеда.

▪ **Алатай уьмуьдин бязи легьзеяр туьхкIуьрдай мумкинвал хьанайтIа, куьне вуч дегишардай?**

- За са шейни дегишардачир. Зи уьмуьрда хъсан крарни хьана, четинвилерни. Четинвилерини туькьуьлвилери заз абур рамдай, яни, арадай акъудна, виликди фидай къуват гана.

Алакьунар авай пешекар (логист) Нариман Иманан хва Адилов кцIарви я. 1991-йисалай Москвада яшамиш жезвай жегьилди МАДИ гилан МАДГТУ, 2015-йисуз вичин пешедай магистратура куьтягьна.

Адан уьмуьрдин рехъ, кьатIунар алай девирдин жегьилар патал хъсан чешне яз гьисабна, чна Москвадин журналист Мария Маловади чи ватанэгьлидихъ галаз авур суьгьбет чапзава.

Гьич са касни, гьич са затIни рикIелай алатнавач

Гьуьрмет авунин лишан яз

Нариман КЪАРИБОВ

Къадим Дербентдин иллаки фадлай инихъ авай (тарихдин) паюна яшайишдин кIвалерин, мектебрин, жуьреба-жуьре идарайрин цларал баркаллу ксарин, халкьдин игит рухвайрин гьуьрметдай эцигнавай мармардин кьулар (мемориальный доскаяр) гьалтда.

Мукьвара ихьтин мармардин кьул шегьердин Г.Гьасанован тIварунихъ галай куьчеда Ватандин ЧIехи дяведин активный иштиракчи, кьегьал лезги хва Мустафа Агъаевич Набиеван гьуьрметдай ам яшамиш хьайи кIвалин цлални эцигна.

Ам шад гьалара ачухунин мярекатда шегьердин кьил Малик Баглиева, Дербент, Дагъустандин Огни шегьеррин ва Дербент райондин военком Адил Къулиева, игитдин руш Галина Мустафаевнади, “Дагюгстрой” ОАО-дин генеральный директор Гьажи Жабраилова, шегьердин Общественный палатадин член Нариман Рамазанова, ветерандин мукьва-кьилияр тир Альбина Рагьматуллаевади, Муьгьуьдин Демирбегова ва шегьердин общественностдин векилри иштиракна. Митингдал рахайбуру Ватандин вилик Мустафа Набиеван лайихлувилер къейдна, женгера адан баркаллу рехъ къенин ва гележегдин несилар патал чешне тирдакай лагьана.

М.Баглиева вичин рахунра малумарайвал, Дербентда тамам са микрорайондиз “Гъалибвал” тIвар ганва ва анин хейлин куьчеяр анра яшамиш хьайи машгьур ксарин тIварарихъ янава.

Вичин ери-бине Агъа Макьарин хуьр тир Мустафа Набиев Дагъустанда машгьур ксарикай сад я. Ватандин ЧIехи дяведин женгера ва дяве куьтягь хьайидалай кьулухъ ислягь зегьметда адан игитвилерикай гзаф кхьенва.

Ам Гитлеран чапхунчийри чи Ватандал вегьей кьвед лагьай юкъуз вичин хайи макан тир Кьурагь райондин Агъа Макьарин хуьряй гуьгьуьллудаказ дяведиз фена. 40-армиядин жергейра аваз ада вичин сифтегьан женг Курскдин фронтда башламишна. Гуьгъуьнлай викIегь командирди Киев, Житомир, Новгород, Волынск, Луцк ва хейлин маса шегьерарни хуьрер душмандикай азад авунин женгера еке кьегьалвилер къалуруналди иштиракна.

Дяве куьтягь хьайила, Мустафа Набиев хур женгинин наградайрив ацIанваз хуьруьз хтана. Адан лайихлувилер къейднавай гзафбурукай анжах са шумуд шабагь: Яру Пайдахдин, Александр Невскийдин, Яру Гъед (кьве орден), Ватандин дяведин вири пуд дережайрин орденар, “Женгера лайихлувилерай” медаль ва масабур.

Ислягь девирда Мустафа Набиева Кьурагь, Табасаран районрин, Дербент шегьердин военкомвиле ва гзаф кьадар маса идарайрани карханайра вичин алакьунар къалурна, халкьдин патай гьуьрмет, авторитет къазанмишна.

Ял ягъун патал гьазур я

АЯЛРИН ГАД

Докъузпара райондин Авадан хуьруьн (Дербент шегьердин мукьув) мулкара гьуьлуьвай са акьван яргъа тушиз гатун вахтунда аялри ял ядай, сагъламвал мягькемардай “Южный” тIвар алай лагерь кардик квез гзаф вахтар я. Ана гьар йисуз пуд потокда (гьар сад 22 югъ) Кьиблепатан Дагъустандин шегьеррай ва районрай къвезвай аялри ял язава.

Лагердин директор Мирзеагъа Дадашеван къайгъударвал себеб яз, ана яшамиш хьун, ял ягъун патал вири шартIар яратмишнава, къаткидай кьве мертебадин (мугьманханадин къайдада) дарамат, коттеджар, столовой, медпункт, спортдин майданар кардик ква.

Лагерда аялриз ял ягъунин ва спортдал машгъул хьунин кардал гуьзчивалдай вижевай коллективни арадал атанва.

Ял язавайбурун хатасузвал таъминарун патал ина гьар йисуз полициядин махсус постни тешкилзава.

“Аялри цIинин гатузни хъсандиз ял ягъун патал чна вахтунда вири гьазурвилер акунва”, - лугьузва Мирзеагъа Дадашева.

Къулайвилер таъминарин

ЙИКЪАН МЕСЭЛА

Рагьидин ЭМИНОВ

Ахцегьрин Гьамамрин ва Женийрин дарман ятар чи республикадилай яргъарани машгьур я. Ина мугьманхана, кафе, ресторан, чайхана кардик квай. Райцентрадай Гьамамрал ва Женидал гьар юкъуз махсус автобус физ-хквезвай. Гила гьалар дегиш хьанва. Алай вахтунда гзаф инсанрихъ чпин къуяр, кIвалера гьамамар хьанва, амма гьафтеда садра хьайитIани гьамамдиз физ кIанзавайбур гзаф ава. Гьамамрал фин патал, виликрай хьиз, махсус автобус амач. Хсуси автомашинарни вирибуруз авач.

Алай вахтунда гьам Гьамамрал, гьамни Женийрал агьалийриз къуллугъунин кIвалах гъиляй вегьенва... Инсанар ина виликдай авай хьтин къулайвилерихъ тамарзу я. Гьамамдай эхкъечIайла, ачух гьавадал ацукьна, самовардин атирлу чай хъун гьикьван хъсан тир!

Гьайиф хьи, гьамамрал виликдай кардик квез хьайи мугьманхана, ресторандин дарамат чкIидай гьалдиз атанва. Дугъри я, Гьамамрал кьилдин карчи М.Гьамзаевади кафе ачухнава. Умудзава хьи, гележегда инсанриз Женийрал ва Гьамамрал физ-хквез регьят ва ана къулайвилерни артух жеда.

Осман Рамазанович Османован 100 йис

15 йиса авайла, - директор

Майил ЭФЕНДИЕВ,
РФ-дин журналистрин Союздин член

Виш йис идалай вилик Урусатдин сергьятра гзаф итижлу вакъиаяр кьиле фена. 2017-йисан кьилин вакъиа Октябрдин инкъилаб хьана. Нетижада пачагь тахтунай аватна. Гьа и йисуз Кьурагь райондин КьепІиррин хуьре Рамазананни Суваран хизанда, эркек аял хьана. Рамазанан сихилдани им еке вакъиа, еке шадвал тир. Багърийрин сад тир меслятдалди куьрпедиз**Осман** тІвар гана. Рамазанан хизанда кьве рушни са хва - Аслан авай. Ватандин ЧІехи дяве башламиш хьайила Аслан гуьгъуьллувилелди дяведиз фена. 1942-йисуз, гьайиф хьи, ам телеф хьана.

Хуьруьн майишатдин жуьребажуьре хилера галатун тийижиз зегьмет чІугваз хьайи вахар Султанагъа, Дестени гуьгъуьнлай рагьметдиз фена.

Кьве вахни стха вичивай къакъатай Османа КьепІиррин хуьруьн ирид йисан мектеб куьтягьна. Кьисметди ам Баку шегьердиз акъудна. Хъсан зигьин, хци кьатІунар авай жегьилди, нафтІадин мяденда кІвалахиз, нянин мектебда кІелиз, 10-классни куьтягьна. 1929-йисуз Осман Бакудай Махачкъаладиз хтана. Ина ада генерал Шайдаев Гьанифадихъ галаз рабфакда кІелна. Рабфак хъсан къиметар аваз куьтягьай Осман республикадин махсус идарадин теклифдалди Кьурагь райондин вичин хуьруьз - КьепІирдал мектебдин директорвиле рекье туна. Тажуб жедай кІвалах ам я хьи, а чІавуз Осман муаллимдин 15 йис тир. Школайра муаллимар кьит вахт тир. Вичин яшаризни килиг тавуна, жегьил директор, муаллимрин десте сад-садав агудиз, мектебда низам-къайда тваз эгечІна. КьепІирвийрин агъсакъал итимри Осман муаллимдин алакьунриз еке къимет гудай, агьалийри ам къени хушвилелди рикІел хкизва. Са тІимил вахтундилай Осман муаллим гьа и райондин Гелхенрин хуьруьн школадин директорвиле ракъурна. Ам районда а чІавуз зайиф школайрикай сад тир.

Ина Осман Рамазановичан хиве мадни гзаф везифаяр гьатна: муаллимрин дестедиз регьбервал гун, аялрин чирвал артухарунин рекьер жагъурун, абурун диде-бубайрихъ галаз сих алакъа хуьн, тербиядин дережа хкажун - ибур регьят кІвалахар тушир. Са куьруь вахтунда Гелхенрин сифтегьан мектеб районда лап хъсанбурун жергеда гьатна. Гьайиф хьи, Осман муаллимдиз и мектебда яргъалди кІвалахун кьисмет хьанач, ам гьукуматдин талукь идарайрин буйругъдалди (1939-1940) Советринни-финрин дяведиз тухвана. А дяведа къалурай кьегьалвилерай ам гзаф кьадар шабагьриз, чухсагъулдин чараризни грамотайриз лайихлу хьана. Женгина хер хьайи ам гуьгъуьнлай кІвализ рахкурна. Фронтдай хтай женгерин ветеран НКВД-дин Кьасумхуьруьн отделдин политруквиле тайинарна. Имни регьят кІвалах тушир, Советрин уьлкведин къурулуш чкайрал алай акси дестейрикай хвена кІан-завай. Партиядин вилик-кьилик квай ксар, тІвар-ван авай инкъилабчияр ягъиз рекьизвай лап хаталу вахтар тир. Дяведикай, ватан хуьникай катна, тамара гьатнавайбурун арада тербиядин кІвалах тухунни НКВД-дин хиве авай. Инани Осман Рамазановича вич кар алакьдай пешекар, партиядиз вафалу кас яз къалурнай.

Ватандин чІехи дяве башламиш хьайи 1941-йисалай дяве куьтягь жедалди Осман муаллимди и жавабдар кІвалах намуслувилелди кьилиз акъудна. Дяведилай гуьгъуьниз адаз партиядин Кьасумхуьруьн райкомда кІвалах теклифна. Ина ада сифтедай жергедин къуллугъчи яз, гуьгъуьнлай пропагандадинни агитациядин отделдин кьиле акъвазна, 1955-йисалди кІвалахна.

1955-1962-йисара ада вири вадар аваз Орджоникидзе шегьердин госуниверситетдин тарихдин факультетдани кІел хъувуна.

1955-йисалай та лайихлу пенсиядиз фидалди, ада Кьасумхуьруьн райондин Алидхуьруьн юкьван мектебда директорвал авуна.

Ватандиз, хайи халкьдиз вафалу уьмуьр тухвай Осман Рамазанович чІехи хизандин кьилни тир. Ада вичин уьмуьрдин юлдаш, датІана Кьасумхуьруьн юкьван школада кІвалахай лайихлу муаллим Османова Хадижат Ашурбеговнадихъ галаз кьуд хвани пуд руш шегьре рекьел акъудна, абуруз виридаз кьилин образование къачудай мумкинвал гана. ЧІехи хва Османов Наримана - академикди Ярагъ Мегьамедан тІварунихъ галай "Юждаг" университетдин ректорвиле кІвалахиз гзаф йисар я. Рамазана Шевченко шегьерда чІехи эцигунрал прораб яз кІвалахзава. Сейфудинни, Халид карчияр я, алава яз, Халида Республикадин кадастровый палатадани кІвалахзава. Сафинат духтур, Мамлакат муаллим, Фироза Кисловодскда карчи я.

Осман Рамазанович чи арада амачиз цІерид йис хьанва. Адавай вичин кайвани Хадижат галаз неинки чІехи хизан кутаз алакьна. Абуру кутур "къелемрикай" бегьер гудай багълар арадиз атанва. Адалай агьалийриз баркалла алаз къуллугъ ийизни алакьна. Ам чи девирдин игит я лугьуз жеда.

Жерягь Абдурагьман бубадикай

Чаз тарихдин чинрай малум тирвал, инкъилабдилай виликан, девирда урус пачагълугъда гъвечІи халкьарин векилрин сагъламвилиз са акьван фикир гузвачир. Хьайи крарал асаслу яз арадал гъанвай Къияс Межидован, "Кьашкьа духтур" романдай аквазвайвал, Самур округда Антон Ефимов лугьудай пешекар са духтур авай. Ада Ахцегьрин къеледа авай урусрин аскерриз къуллугъзавай.

Халкьдин арада машгьур жерягьар, гьакимар, сунухъчияр (хайи кІарабар ккІур хъийидайбур) гзаф хуьрера авай. Ялцугърин хуьрени Къагьриманов Абдурагьман буба, Агьмедов Али (ада вичиз Алимужрим Тагьи-заде тахаллус ганвай), Назир баде, Медина баде, Зуьлейха, Зуьгьре ва масабур авай.

Къенин чи суьгьбет халисан "Лукьманал гьаким" жерягь, сунухъчи Абдурагьман бубадикай я.

Абдурагьман буба хуьруьн медреседа алимривай чирвилер къачунвай, кьатІунар авай жегьил тир. Адан халисан пеше куьпчивал тир. Ада Тифлисдай, Бакудай рангар гъиз, халкьди гъалар рангарик кядай.

Абдурагьманан бубаяр ва чІехи бубаяр жерягьар яз малум я. Абурув "ТІибдин", яни медицинадин ктабар гвай. Аял чІавалай вичин вилериз аквазвай бубайрин пеше гадади давамарна.

85 йисан яшда авай агъсакъал, Абдурагьманан руш Намедин хва Бекир Эмирханова суьгьбетзава. Са сеферда Ялцугъиз Азербайжандай са бег гъана. Адан кьил гзаф пис тІаз, гьарайгьарайдал алай. Чпин патай адаз садавайни чара ийиз хьанач. Абдурагьман бубади дикъетдалди ам ахтармишна: кьилин мефтІедиз шар гьахьнава лагьана.

- Вач, чан рушар, фена Мугъулах вацІай къирхаягъар гъар яхъ, - лагьана ада вичин рушариз - Намедиз ва Перисултаназ. - Абур тІуьнизни герек къведа, чна абурукай бегдиз мелгьемни гьазурда.

ИкІ Абдурагьман бубади вичи виликамаз дагъларай кІватІнавай кьурурнавай векьерикай, кІарабар хкуднавай къирхаягърин якІукай ва мадни са шумуд шейиникай аламатдин къуват авай мелгьем гьазурна. Ам са трубкадин кІвенкІвел эцигна, бегдин кьиляй гъвечІи тІекв акъудна, трубка гьанал эцигна. "ТІибдин" ктабда къалурнавай, мефтІедиз гьахьнавай шарар гьа мелгьемдин нидал къведа. Кьве сятдилай шарар трубкадиз кІватІ хьана. Бегдин кьилин тІал, чукІулди атІайди хьиз, кьатІ хьана ва ада Абдурагьман бубадиз барцІак галай гамиш багъишнай.

Абдурагьман бубадин хтул Къагьриманан руш Ремидадин гада Абдурагьманов Абдурагьима, яни Абдурагьманан штулди суьгьбетдай, Ялцугърин хуьруьн са дишегьлидин (тІвар за кьазвач) чапла патан яхада квак гьатнавай. Амни Абдурагьман бубади са гъвечІи муддатда сагъар хъувуна.

Абдуллагь бубадин гада Къадир гъвечІи чІавуз балкІандин кІурарик акатна, рекьидай гьалда авай. Тадидаказ Ахцегьиз тухвана кІанда лугьуз, мукьва - кьилияр кІватІ хьанвай, тахьайтІа я аял рекьида, я ам набут жеда лугьуз, вири теспача тир.

"Аял зи патав гъваш, за заминвал гузва, са зарарни адаз жедач". Абдурагьман бубади тадиз лапаг тукІуна, аял адан хамуна туна. Абдурагьман бубадин суьгьбетрихъ яб акализ, аял, са гужуналди вичин тІал эхиз, хамуна хьана. Герек кьадар вахт арадай фейила, жерягьди аял акъуд хъувуна ва мекьи тавун, пегьриз (диета) хуьн тагькимарна. Нез ихтиярар авай шейэр лагьана.

Жерягь Абдурагьман бубадикай гьакІ гъилер, кІвачер хайибуруз, тІарвилер хьанвайбуруз ва маса начагьбуруз куьмек жедай.

Абдурагьман бубадиз гьайванрин ругур кьилер-кІвачер пара кІандай. Хуьре ни мал-хеб тукІуртІа, кьилер-кІвачер ада маса къачудай, ам гьич садрани азарлу хьайиди туш. Квез и шикилдай аквазвайвал, ам буй-бухах авай итим тир. Адан сагъар хъувунин жебеханада банкаяр ягьун, иви къачун, цІийиз тукІунвай гьайвандин хамуна тун, дарман векьерин яд ва мелгьемар, вирт, сенжефил ва маса затІар ишлемишун авай.

Чараяр акван

Абдулашим РАМАЗАНОВ, РД-дин лайихлу муаллим, РФ-дин умуми образованидин гьуьрметлу работник, зегьметдин ветеран

Чаз виридаз малум тирвал, школа акьалтІарзавай аялри ЕГЭ вахкуз гзаф йисар алатнава. КІуьд лагьай класс куьтягьайлани, ученикрин чирвилер цІийи жуьреда ахтармишзава. Саки истемишунар кІеви хьанва, гуьзчивални тухузва. Амма арадал гьял тавунвай месэлаярни ала. Малум тирвал, ингилис чІалай ЕГЭ-вахкуз хьун патал аялриз 2-классдилай башламишна тарсар гун герек я. Анжах республикайрин бязи школайра хьиз, Цналрин юкьван школадани ингилис чІалан тарсар авач. Себебни муаллимар бес тахьун я. Бес а аялри экзамен гьикІ гурай? И месэлади виридак къалабулух кутунва...

Алатай асирда чи хуьрера муаллимар бес тежезвайла, пешекар муаллимар кьит тирла, Урусатдай жегьил муаллимар желбнай. И кардихъ хъсан нетижани хьана. Дагълух четин шартІаризни килиг тавуна, абуру аялриз хъсан чирвилер гана, халкьдиз, обществодиз хийирлу пешекарар арадал гъана, абур ватанпересар яз тербияламишна. Урус гзаф муаллимриз дагъларикай кьвед лагьай ватан хьана.

Гила арадал атанвай гьаларизни са чара акуна кІанзава.

Ван авуна

Шарвилидин суварикай

Мизамудин МАГЬМУДОВ

Лезги газетдин 27-нумрада "Хкведа зун, хкведа" кьил гана Сейфудин Шагьпазова чи милли эпосдин сувар къейд авуниз талукь яз къарагъарнавай месэлайрин тереф зани хуьзва. Са шумуд йис вилик вичин и фикирар ада "Шарвили" эпосдин суварик раижнай.

Сувар тухузвай чкаяр дегишаруникди суварин иштиракчийрин арада жергедин агьалийрин кьадар артух жеда. С.Шагьпазова Шарвилидин сувариз гьазур хьунин барадай Сулейман-Стальский райондин тежрибадикай менфят къачунин, Шарвилидиз талукьарнавай ширрин конкурс тешкилунин месэлаяр зани вахтунинбур яз гьисабзава.

Бубадин эсерар раижна

С.-А АБДУРАШИДОВ, Хъуьлуьдрин хуьр

"Варз, вун шагьид я зи рикІин сирдин" кьил алаз 29-июндиз "Лезги газетдиз" Жабраил Саидован шиирар акъатна. Абур кІелайла завай кисна акъвазиз хьанач. Гьа са вахтунда, заз Жабраил Саидов рагьметдиз фенвайдини чизвачир. Аллагьди рагьмет гурай. Бубадин шиирар винел акъуд хъувур адан хва Жамалутдин Саидовахъ галаз зун таниш туш. Амма Жабраил стхадин "Варз алай йифиз", "Дуьньядилай физва зун", "Вучда бес", "Дурнадиз" лугьудай гьакъикъатдин жавагьирар газетдилай раижай хциз баркалла. Чи эдебиятдин суфрадал ихьтин жавагьирар мадни къведайдахъ умудлу я.

Кичибег Мусаеван 80 йис

Бахтунин сердер

Мердали ЖАЛИЛОВ

Са вахтара, гъвечIибур яз,
Чун “кьифни кац” къугъвадай.
Чуьнуьх жедай зун чкайра
“Гьич садазни таквадай”.
Илис хьанвай геждалди жув
Жагъур ийиз тахьайла,
РикI акъатдай, къарагъдай зун,
“Зун инава!” гьарайна...

Ихьтин ажайиб цIарар гваз лезги ширатдиз атай **Кичибег МУСАЕВАН** и йикъара 80 йис тамам жезва. Вуч фад и йисар алатначни, лугьуда куьне. Дугъриданни, мукьвал-мукьвал чи гзаф мярекатрал вичин секин, дугъри, михьи суьгьбетар гваз рахадай шаир йисари дегишар тавурди хьиз жезва. Амма... Йисари шаирдин вилик акьван рекьер, тIвалар-хъутIалар гъана хьи, кьилел, Шалбуз дагъдал хьиз, лацувал илифай вахтни чир хьанач. Къе ам, шииратдин агъсакъал, гзаф муракаб суалриз кек ягъиз, раб ягъиз ава.

Вуч фад вун яшлу хьана? Вуч вуна авуна? Вуч таз, вуч квадариз алакьна?..

“За вун хвена - вуна вучиз хвенач
зун? -
Туьнбуьгьзава къе заз тIазвай
рикIи зи,
Югъди заз худ гуз, зун куриз
хьана вун...
Вуч туькIвена, гьи кар къени
хьана ви?”

Дуьз лугьузва кесиб, язух рикIи зи,
Са куьнкайни чара тежез гьакI амай. -
Уьмуьр, заз ви инсафсузвал чидачир,
Чидайтла, зи рикIни, белки,
сагъ амай...

Ингье гьихьтин уламдив агакьнаватIа чи шаир. Им, камалэгьлидин дережадив агакьна, фейи уьмуьрдиз къимет гузвай вахт я... И дережадив Кичибег Мусаев агакьарай рекьерни яржар, заланвилерни кьезилвилер, магьрумвилерни агалкьунар - вири адан ктабра, веревирдера гьатнава...

Жуван фикирар за шаирдин 2011-йисуз Даггизда чапнавай “Зи ван жедатIа?” ктабдиз кхьенвай сифте гафуна лагьанва. Абур чна гилани тикраразва.

Кичибег лезги шииратдиз 60-йисарин лепедихъ - жегьил лезги шаиррин къефледихъ галаз санал атана.

К.Мусаевахъ вичин гел, кхьинин къайда тайин хьанвайди адан гьа йисара акъатай сифтегьан шииррини субутнай. Лезги эдебиятдин ва шииратдин вилик шаир ва алим, хъсан тешкилатчи, рикI михьи инсан Кичибег Мусаеван лайихлувилер кьетIенбур я. Чаз ам Дагъустандин ктабрин издательствода 1965-йисуз акъатай “Нурар кIватIиз ракъинин” шииррин кIватIалдалди чир хьана. Шаирди гьа сифте ктабда вичин хатI, ккянавай рехъ гьихьтинди ятIа тайинарнава. Анлай къулухъ ам гьа рехъ кьуна финни авунва. Адан къелемдикай лезги ва урус чIаларал акъатнавай “Бахтлу хьухь, инсанар”, “Цуьквер авай рекье”, “Гьалалвални разивал”, “Заз куьн кIанда, инсанар!”, “Зун инава!”, “Инсан ятIа...” - лап хъсан эсеррин ктабар хкатнава. Гьатта гьа и ктабрин кьилерини лугьузвайвал, шаир уьмуьрдин гьузелвилихъ, генгвилихъ, инсанрин бахтлувилихъ цIигел я. Ам бахтунин сердер хьиз я.

Шаирдин гьар са эсер фикирдин къадимлувал ва чIехи важиблувал аваз дуьзмиш жезва. Им чав лап хъсан ирс ахгакьарзава, чунни къвезвай несилрин вилик чи буржияр аннамишуниз мажбурзава лагьай чIал я. Эмирар, буйругьар гуналди ваъ, камаллу насигьатралди, дерин хиялралди, рикIин илгьамдалди ва мелгьемдалди кIелзавай гьар сад уяхарзава.

- Москвадай тир критик Н.Буханцева хъсандиз къейдзава: “К.Мусаеван шиирри чун чпин тIебиивилелди, гьиссерин ачухвилелди ва михьивилелди, руьгьдин, адетдин девлетриз къимет гуналди, инсанрин алакъайрин паквал ва чIехивал тестикьаруналди желбзава...”

Рагьметлу Алирза Саидовахъ, Забит Ризвановахъ галаз санал 60-йисара чи поэзиядиз атай Ибрагьим Гьуьсейнова, Байрам Салимова, Ханбиче Хаметовади, Азиз Алема ва масабуру хьиз, Кичибег Мусаевани чIехи классикар тир Кьуьчхуьр Саидан, Етим Эминан, Кесиб Абдуллагьан ва масабурун камалдин рехъ цIийи шартIара давамарзава. Лезги шиират цIийи куьруь жанрайралдини азад формайралди, цIийи уьлчмейралдини цIийи везин - фикирралди девлетлу ийиз. Гафунихъ гьакъикъатдани ацIай кьилинихъ жедай хьтин заланвал, къиметлувал авайди гьар садав гьисс ийиз таз:

Таздикай, кIукI агъуздай за,
аял тир,
Къе бул ичер гъизвай тар
хьун хьувуна.
Вун бахтавар я, зи тай тар:
метлебдив
Агакьай югъ ваз залай фад
акуна.

Тарциз хьиз, инсандизни вич мурад - метлебдив агакьай югъ акун чIехи бахт тушни, инсанар!

Кичибег Мусаева ДГУ-дин филфак акьалтIарайдалай кьулухъ хейлин йисара Дагъустандин радиода, телевиденида кIвалахна.

Гьа йисара аспирантурани акьалтIарна. Инай ам Бакудиз фена, ана Азербайжандин Низамидин тIварунихъ галай институтда илимдин кIвалахрал машгъул хьана. Гьа са вахтунда Бакуда зегьмет чIугвазвай хейлин лезги шаирриз ва прозаикриз жанлу ва кесерлу жез куьмекар гана. Хейлин ктабриз редакторвална.

Девирдин дегишвилери ам мад вичин хайи муказ хтуниз мажбурна. Алай вахтунда Дербентда яшамиш жезва, литературадин эсерар яратмишзава, халкьдин дердийрин, кьисметрин гьакъиндай вичин веревирдер кхьизва, жегьил авторрал къаюмвал тухузва.

Акъатзавай гьар са эсерди, гьар са ктабдини къалурзавайвал, Кичибег Мусаева вич, еке, дерин метлеблу ва таъсирлу шиират яратмишзавайди хьунихъ галаз санал, илимдин бажарагълу ахтармишунар кьиле тухузвай алим-литературовед, неср жуьредин ширрин, эссейрин ва публицистикадин устад, хъсан таржумачи тирдини субутнава.

“Лезги газетдин” редакциядин коллективди ваз вун агакьнавай 80 йисан дережаяр рикIин сидкьидай мубаракзава.

Цуьквер кIватIиз датIана
Ава сирлу рекьера.
Къуй ацалтрай гьар сана
Цуьквер хьтин рикIерал...

Кичибег МУСАЕВ

Хва я лугьун тавурай

Дагъустандиз хтана, за жузуна:
“Ви гуьгьуьл куьз хъсанзавач, эй Ватан?”
- Рухваяр акI вафасуз жез акурла,
Ви гуьгьуьлни жедачни кьван бес залан?..
Ватан патал ваъ, гьарма вич патал жез,
Акъудуник квач зун четин гьаларай...
АмачтIа зун герек, чебни герек туш -
Тахьайдай хьуй ахьтин ферсуз рухваяр!..”

Дагълух Ватан, такабурлу Ватан зи
Ви са хвани къадирсузди тахьурай.
Ваз вафалу тушир гьич садани вич
Дагъустандин хва я лугьун тавурай!!!

Вахт къведа ваз

“...Захъ пул, къуллугъ, машин ава...
Вахъ авайди -
са намус я, эй зи дуст”...
И айгьамдиз хълагьнай за:
“Эхь, са намус -
ваз авачир
Гьам хьунни заз тIимил туш”.
Фена вахтар. - Гъафил я вун,
А дамахай затIарикай гила затIни амачиз. -
Квез я къе вун,
захъ авай тек
Намус кьванни авачир?!
Акьван амач -
низ хъсан я,
Вуж гьахъ я
а дуьньяда лап
Хъсандиз чир жеда чаз:
Гьа са намус гваз хьайи за
Гьа ви айгьам
гьанал вал гьалч
Хъийидай вахт къвезва ваз...

Бахтар

Эхь, бахтар я:
кIаниди хьун,
агалкьунар, девлетар хьун...
Амма бахтар авайди я
абурулай
Руьгь паталди тIимил тушир,
артухни тир,
Жув жувалай,
жуван абур - ахлакьдилай
разивилин гьиссери вун,
ви рикI, ви руьгь виниз ийир...
Бахт я мичIи йифиз вуна,
са спичка яна кьванни
экуьвунни,
Бахт я мекьи чIавуз, чуьлда
цIай авуна, садаз вуна
чимивунни;
Бахт я тIазвай садаз, дарман
гъана, регьят хъувунни кваз,
Бахт я шезвай аял, ккIур
хъувуна, шад хъувунни кваз,
Бахт я дуьшуьш атанвай кас
къутармишиз агакьунни,
Бахт я нефс хуьз, гьарам квачиз
яшамиш жез алакьунни;
Бахт я вавай жуван намус
хуьнал дамах ийиз хьунни...
Бахт я
герек фикир, меслят
дуьз ийидай
Акьул-кьилни хьунни жувахъ;
Бахт я жуван гъавурдавай,
къадир чидай, даях жедай
Са кас кьванни хьунни жувахъ...
Бахт я,
рекьиз хьайитIани,
кьил агъуз жен тийиз хьунни,
И дуьньядай хъфирлани
лайихлу яз хъфиз хьунни!..

* * *

Чи ван къвезмач, чи ван жезмач, шаирар, -
Инсанрихъ вуч хьанвайди я?.. -
Инсанар акI хьанвай дуьнья,
Ви язухни хьанвайди я...

Шаирни базардин жемят

- Я жемятар, куьн вучиз акI жезвайди я?
- Вахтар, гьалар, мумкинвилер базардинбур:
пуларинбур, девлетринбур,
калтугринбур, чапхунринбур,
ягьсузринбур, гунагьринбур
хьайилахъди!
- ГьакI дуьз яни? Бес ахпа гьикI жезвайди я -
инсанар яз амукьдани кьван инсанар,
инсанвилер, ягь-намусар,
рикIер...
вири беденар кваз
базардин селдив тухуз таз
базардин мал хьиз гуз маса,
Яман йикъал гъайилахъди?!

- Ви гафаркай, шаир, низ гьяз къвезвайди я,
Шаир, вакай къе низ хийир жезвайди я?
- Халис хийир са пул хьуналди жедайди туш
Шаир гадрай халкьдал абур къведайди туш.

Гатфар акун хъувуна хупI хьаначни

Хьанваз хъуьтIер-къаяр яргъи, пара пис,
Къайдасуз жез яшайишни уьлквени
Жаваб гудай, дуьзвал гвайди авачиз
Гьатна кесиб халкь лап дарда, кIевени:
Хабарарни чIурубур къвез виринай,
Амачир хьиз секин, ислягь чкани
Умуд кутаз жедай, ашкъи хкидай
ЗатI, кар жагъин хъийин тийиз сакIани,
Чилер-цавар, Уьмуьр-Дуьнья
икI аваз
Амукь, акъваз жедай хьизни хьайила,
ВучдатIа, я гьикIдатIа чин тийизваз,
Сагъсузвили вичин парни гайила...
...РикI дар жез, пад жезвай -
гена хтана
Агакьна яр, къацу жанлу рангарни!
ГьикI жедай тир зун, абур геж атана,
Вучдай тир за тахтанайтIа гатфарни?!

Инсанар хуьн... инсанрикай

“Инсанар хуьх!” “ТIебиат хуьх!” “Чилер хуьх!”
“Ислягьвал хуьх!”... - гьамишавай гафар я,
На лугьуди виридалай
абур хуьн
Тийизвайди инсанар туш, малар я.
Тахсиркарни, хуьн тавунин себебни
Инсанар яз хьайилахъди чIурузвай,
Куьз алава хъийидач кьван эверни
“Инсанар хуьх инсанрикай!” лугьузва?!
...Вахтарални, кьисметдални вегьин дуьз
Туш чна чаз гузвай тIалар, зиянар... -
Гьахьняй югъди къекъвезва зун, дад ийиз:
“Минет я: куьн инсанар хьухь, инсанар!”

Зи хайи хуьр

(МАНИ)

Самурдилай хкаж жезвай ракъини
Нурар сифте ви чилерал вегьезва.
Ви тIварцIи, ви тарихди, ви ксари,
Гилияр, рикI ишигълаван ийизва.
ПРИПЕВ:
Агъзурралди ава хуьрер дуьньяда,
Амма зиди, виридлайни зи кIаниди -
Зи хайиди тек са вун я, Гилияр;
Агъзурралди сирер ава дуьньяда.
Амма види, виридлайни сирлу тирди
Зи рикIи икI вун чIугун я, Гилияр;
Хъсанвилер, кьетIенвилер, кIан жер шартIар
Дуьньядин гьар пипIехь ава, амма вибур
Виридлайни хуш я рикIиз, хайи хуьр -
Зун паталди авач чка ваз барабар,
Са вахъ вири дуьнья заз гуз хьайитIани,
Дуьньядихъни гуч за вун, зи хайи хуьр!

Ихьтин хуьрни жеда кьван са багъ, чуьл ваъ,
ГьакIан кьуру кьваларни икI ширидай...
Женнетдин тир “КIекрен”, “Шабид” булахар,
ХъуьтIуьз - чими, гатуз - къайи, серидай...
ПРИПЕВ.
Гьикьван хушбур я рикIиз и инсанар:
Халис лезги мерд гадаяр, итимар,
Дишегьлияр, рушар, герек чIавуз,
Эркекри хьиз, викIегьвилер ийидай!
ПРИПЕВ.

* * *

Ахъайзава экуьнахъ за пенжер,
рикIи тади къачуз:
ХупI гуьзел я рагъ акьвазвай вили цавар,
лацу цифер -
Са карни гьич авайди хьиз жезвач заз
гьа ихьтин чIавуз
“Пакам хийир, салам, дуьнья!” лугьуз хьунлай
хъсан, иер,
Бахтар авач лугьуз жеда
чун кIандайвал тахьайла са,
Фагьум тийиз
экуь дуьнья гьакI акунни тирди са бахт.
Бахтар хьанач лугьуз шел-хвал,
я асивал хъийидач за,
Аллагьди заз
тек гьа са бахт кьванни гузваз амайкьван гагь.

Али Алиеван 48-турнир

АЗАДДАКАЗ КЬУРШАХАР КЬУН

Рагнеда РАМАЛДАНОВА

Алатай гьафтедин ял ядай йикъара Каспийскда, Али Алиеван тІварунихъ галай Спортдин дворецда, азаддаказ кьуршахар кьунай СССР-дин 9 сеферда, Европадин ва дуьньядин 5 сеферда чемпион, Советрин Союздин спортдин лайихлу мастер А.Алиеван международный 48-турнир кьиле фена. Алатнавай йисара и турнирдин сергьятра аваз дуьньядин 40-далай виниз уьлквейрай, 4 континентдай тир спортсменри гьасиррал чпин устадвал ва гьунарар къалурна. Чна виликамаз хабар гайивал, цІи турнирда дуьньядин 10 уьлкведай тир 150-далай виниз "азадбуру" иштиракна.

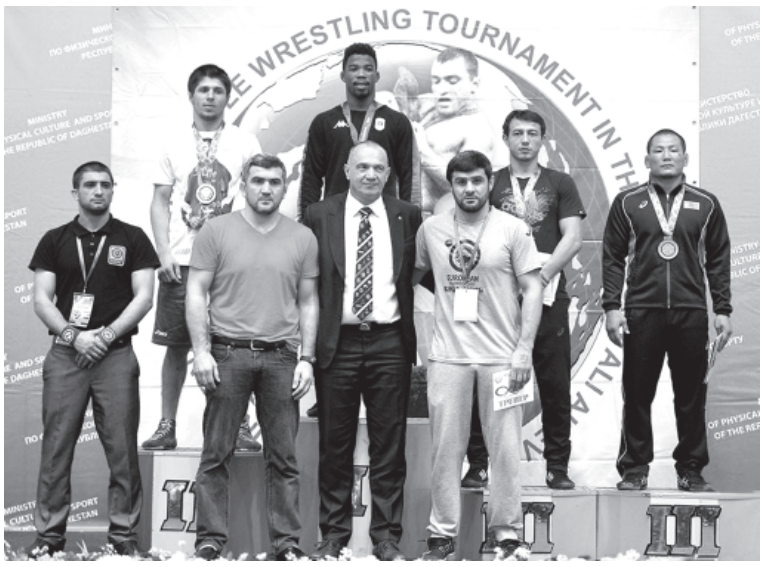

Турнир ачухуниз талукьарнавай шад мярекатдал Дагъустандин Гьукуматдин Председатель Абдусамад Гьамидов, адан Сад лагьай заместитель Анатолий Къарибов, Дагъустандин виликан президент Муху Алиев, Гуниб райондин кьил Агьмед Мегьамедов ва маса ксар рахана. Абуру, кьилди къачуртІа, А.Гьамидова къейд авурвал, Али Алиеван турнир спортдин и жуьредай гьамиша кесерлуди яз гьисабзава, и акъажунра чпин къуватар ахтармишиз дуьньядин цІудралди уьлквейрай гьар йисуз Дагъустандиз спортсменар къвезва.

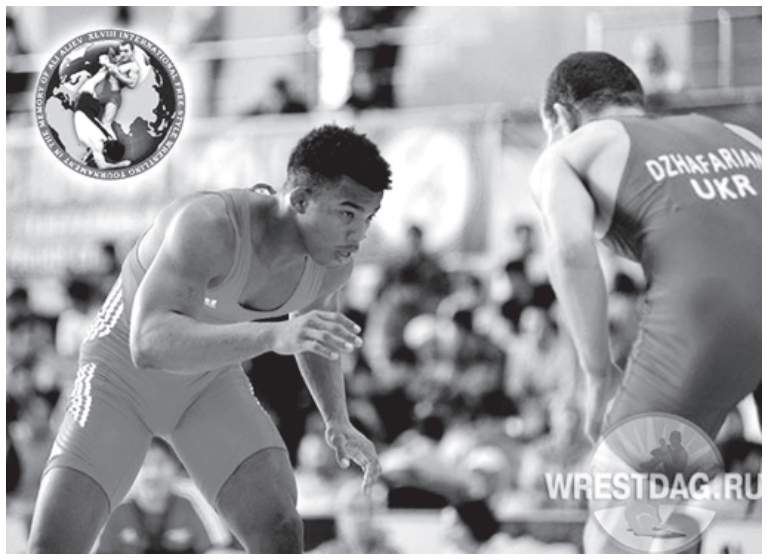

- Чна, чи нубатдай яз, турнирдиз спортсменар мадни еке итиж аваз атун патал алахъунар ийида. Гуьгъуьнин йисуз лагьайтІа, чна алава инвесторар жагъуруналди гъалибчийрин премияр артухарун пландик кутунва. Чна фикирзавайвал, и карди са гьихьтин ятІани дережада турнирдин иштиракчийрин сергьятар артухаруналди ана чпин устадвал къалурзавайбурун кьадар, спортсменри адаз ийизвай итиж мадни хкаждай мумкинвал гуда, - алава хъувуна ада.

А.Къарибова турнирдин иштиракчияр тебрикунихъ галаз сад хьиз, Али Алиеван тІвар Дагъустандин спортдин яржуниз элкъвенвайди къейдна.

- Али Алиев дагъустанвийрикай сад лагьай кас тир чи спортсменриз международный майданра чпин гьунарар къалурдай рехъ ачухай. Ада дагъустанви спортсменрихъ устадвал авайди неинки са республикада ва СССР-да, гьакІ адалай къецени тестикьарна. Азаддаказ кьуршахар кьун вилик тухунай адан лайихлувилер кваз кьунин лишан яз Швейцарияда, ФИЛА-дин штабквартирада, адаз памятник ачухнава. Ам дагъустанви спортсмендин гьуьрметдай республикадилай къеце хкажнавай сад лагьай мемориал я. Али Алиеван къаматдиз бахшна тухузвай, адетдиз элкъвенвай турнирди лагьайтІа, чІехи устадди квевири дуьньяда азаддаказ кьуршахар кьунин спорт вилик тухунин кардик вичин пай кутун давамарзавайди субутзава. Турнирдихъ еке тарих ава, ам ФИЛА-дин календарда спортдин кесерлу акъажунрикай сад я, - къейдна Анатолий Къарибова.

Шад мярекатдилай кьулухъ и юкъуз бягьсер давам хъхьана. Дагъустанвияр тир Абакар Абасгьажиев (65 кг) ва Мегьамед Хизриев (74 кг), Азербайжандай тир Магьир Амирасланов (57 кг) ва Асланбег Алборов (97 кг) къизилдин медалриз лайихлу хьана. Гуьгъуьнин юкъуз турнирдин чемпионвилин тІварар дагъустанвияр тир Бекхан Гойгереевани (61 кг) Алихан Жабраилова (86 кг), украинви Ален Засеева (125 кг) ва италияви Франк Чамизоди (70 кг) къазанмишна.

Къейд авун лазим я хьи, турнирдин кьвед лагьай юкъуз 70 кг-дин заланвал авайбурун-Олимпиададин къугъунрин буьруьнждин призёр, дуьньядин чемпион, Европадин кьве сеферда чемпион Франк Чамизодин ва Европадинни дуьньядин чемпион Мегьамедрасул Гъазимегьамедован арада кьиле фейи бягьс виридалайни къизгъинди ва итижлуди хьана. Мадни лагьайтІа, италиявиди вич гьасирдал тухузвай саягъди акъажунриз тамашиз атанвайбур гьейранарна. Кубадай тир спортсменди фадлай Италиядин хкянавай командадик кваз вичин устадвал къалурзава. А.Алиеван турнир башламишдалди пуд гьафте амаз ам Дагъустандиз атана, меркезда Гь.Гьамидован тІварунихъ галай спортзалдай экъечІнач. Акъажунриз финалда "гуьруьшмиш жедалди» абуру гьар сада 3 бягьс тухванвай, ярумчух финал квачиз, ина Франк Чамизоди Аланиядай тир Заурбег Сидакьовахъ галаз къуватар алцумнай. И бягьс башламишай са тІимил вахтунилай З.Сидакьоваз тІарвал хьун себеб яз, ам духтурри гьасиррилай хутахна.

Гьа икІ, вири санлай къизилдин 4 медаль къазанмишуналди, Дагъустандин хкянавай командади официальный тушир зачётда 1-чка кьуна. Турнирдин гъалибчийриз ва призёрриз Дагъустандин мастерри гъили гьазурнавай медалрилай гъейри, талукь тирвал, 150, 100 ва 50 агъзур манат пулни гана. Гъалиб хьайи спортсменрин гьар са тренерни 50 агъзур манат гуналди къейдна.

Шарвилидин суварин сергьятра аваз

Лезги халкьдин къагьриманвилин "Шарвили" эпосдин суварин сергьятра аваз Сулейман-Стальский районда залан атлетикадай акъажунар кьиле фена. Райондин администрациядин спортдин, туризмдин ва жегьилрин крарин рекьяй комитетди тешкилай спортдин и мярекатдин макьсад алакьунар авай жегьилар хкягъун, абуруз сагълам уьмуьр кІанарун ва абур спортдин и жуьредал желбун тир. Акъажунрин сергьятра аваз пагьливанри, чпин заланвилин категорийриз килигна, штангаяр, путар хкажна.

65 кг заланвал авайбурун арада 1-чка Абилверс Алискерова, 2-чка Аюб Абдулкеримова, 3-чка Марат Юзбегова, 75 кг заланбурун арада 1-чка Паша Къафарова, 2-чка Рашид Ферзалиева, 3-чка Гьажи Гьажибутаева къазанмишна. Абуруз медалар ва грамотаяр гана.

Ахцегьа акъажунар

Мукьвара футболдин "Ахцагь" клубдин стадиондал 2000-2001-йисара дидедиз хьанвай жаванрин арада мини-футболдай "Спорт наркотикризни терроризмдиз акси я!", "Ахцегьрин жегьилар сагълам уьмуьрдин терефдарар я" лишанрик кваз акъажунар кьиле фена.

Къугъунар башламишдалди вилик Ахцегь райондин администрациядин футболдин клубдин, спортдин, жегьилрин ва туризмдин отделдин кар алай пешекар Н.Исмаиловади, акъажунрин кьилин судья А.Жалилова ва судья А.Мирзоева жегьилрихъ элкъвена руьгь кутадай келимаяр лагьана ва ихьтин мярекатра жезмай кьван гзаф командайри иштиракуниз эверна.

1-чка кьур Луткунрин, 2-чкадиз лайихлу хьайи Ахцегьрин, 3-чка кьур Хуьруьгрин жегьилрин командайриз медалар, кубокар ва грамотаяр гана.

Дагъустанвияр - Белгородда

Тхэквондодай Россиядин кІвенкІвечивал патал Белгородда кьиле фейи акъажунра Дагъустандай фейи пуд пагьливанди медалар къазанмишна.

Шамил Исаева - 41 кг, Ханмегьамед Рамазанова 53 кг заланбурун арада къизилдин медалар къачуна. Арсен Къурбанован ва Азиз Мегьамедован гъилик чирвилер къачузвай жаванри 21-25-августдиз Шарм-эль-Шейхда кьиле фидай дуьньядин кІвенкІвечивилин акъажунра иштиракдайвал я.

Расул Юсупгьажиева 45 кг заланбурун арада 3-чка кьуна.

понедельник, 17 июля

РГВК

07.00 Время новостей. Итоги
07.50 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар»
08.30 Мультфильм
08.45 Д/с «Исчезновения»
09.15 Х/ф «Голубые горы, или Неправдоподобная история»
10.50 Театр поэзии представляет...
12.30 Время новостей Дагестана
12.55 «Служа Родине»
13.20 Д/ф «Легенды древнего Дербента»
14.30 Время новостей Дагестана
14.50 Х/ф «Салават Юлаев»
16.30 Время новостей Дагестана
16.50 Х/ф «В дальнем плавании»
18.45 Передача на табасаранском языке «Мил»
19.30 Время новостей Дагестана
20.00 Время новостей. Махачкала
20.20 «Дагестан туристический. Страна башен Гоор»
20.40 Х/ф «Чегери»
22.30 Время новостей Дагестана
23.00 Время новостей. Махачкала
23.20 Д/ф «Белла, чао, или Цветок на память» 2 с.
00.30 Время новостей Дагестана
01.00 Передача на табасаранском языке «Мил»
01.35 Т/с «Защитник»
02.25 Х/ф «Игра навылет»
04.45 Д/ф «Белла, чао, или Цветок на память» 2 с.
05.25 Х/ф «В дальнем плавании»

ПЕРВЫЙ

5.00 Доброе утро.
9.00 Новости.
9.20 Контрольная закупка.
9.50 Жить здорово! (12+).
10.55 Модный приговор.
12.00 Новости.
12.15 Наедине со всеми. (16+).
13.20 Время покажет. (16+).
15.00 Новости.
15.15 Время покажет. (16+).
16.00 Мужское/Женское. (16+).
17.00 Давай поженимся! (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.40 Первая Студия. (16+).
19.50 Пусть говорят. (16+).
21.00 Время.
21.35 Т/с "Красные горы". (16+).
23.20 Т/с "Коллекция". (18+).
1.25 Х/ф "Эскобар: Потерянный рай". (18+).
3.00 Новости.
3.05 Х/ф "Эскобар: Потерянный рай". (18+).
3.45 Наедине со всеми. (16+).

РОССИЯ 1

08.07-08.10,08.35-08.41 Вести-Дагестан.
11:40,14.40,17.20,20.45 Местное время. Вести-Дагестан
17:40 Горячий поднос. Рутульский район
18.15 Акценты.
5.00 Утро России.
9.00 Вести.
9.15 Утро России.
9.55 О самом главном.
11.00 Вести.
11.55 Т/с "По горячим следам".
14.00 Вести.
14.55 Т/с "Тайны следствия".
17.00 Вести.
17.40 Прямой эфир.
18.50 60 минут.
20.00 Вести.
21.00 Т/с "Год в Тоскане".
0.55 Фестиваль "Славянский базар-2017".
2.40 Т/с "Наследники".

НТВ

5.10 Т/с "Таксистка".
6.00 Сегодня.
6.05 Т/с "Таксистка".
7.00 Деловое утро НТВ.
9.00 Т/с "Возвращение Мухтара".
10.00 Сегодня.
10.20 Т/с "Возвращение Мухтара".
11.15 Кодекс чести.
13.00 Сегодня.
13.25 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
14.00 Т/с "Паутина".
16.00 Сегодня.
16.30 Т/с "Паутина".
18.30 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
19.00 Сегодня.
19.40 Х/ф "Морские дьяволы. Смерч".
0.30 Т/с "Свидетели".
1.25 Т/с "Попытка к бегству".
2.20 Суд присяжных: главное дело.
3.35 Лолита.
4.25 Т/с "Воскресенье в женской бане".

ДОМАШНИЙ

6.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).
7.30 6 кадров. (16+).
8.00 По делам несовершеннолетних. (16+).
11.00 Давай разведемся! (16+).
14.00 Тест на отцовство. (16+).
15.00 Т/с "Две судьбы. Золотая клетка". (16+).
18.00 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
19.00 Т/с "Фамильные ценности". (16+).
20.50 Т/с "Всегда говори всегда". (Россия). (16+).
22.50 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
23.50 6 кадров. (16+).
0.30 Мелодрама "Школа для толстушек". (Россия). (16+).
4.20 Т/с "Доктор Хаус". (16+).
5.10 6 кадров. (16+).
5.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

6.00 Настроение.
8.05 Х/ф "Личное дело судьи Ивановой".
9.50 Х/ф "Шестой".
11.30,14.30 События.
11.50 Постскриптум.
12.55 В центре событий.
13.55 Линия защиты. Юбочки из плюша.
14.50 Город новостей.
15.10 Городское собрание.
15.55 10 самых... Войны за наследство.
16.30 Естественный отбор.
17.25 Т/с "Ой, ма-моч-ки!"
19.30,22.00 События.
20.00 Петровка, 38.
20.20 Право голоса.
22.30 Донбасс. Ни мира, ни войны. Спецрепортаж.
23.05 Без обмана". "Грамотная закуска.
0.00 События. 25-й час.
0.20 Красный проект.
1.35 Петровка, 38.
1.45 Детектив "Капкан для звезды".
5.30 10 самых... Войны за наследство.

ЗВЕЗДА

6.10 Д/с "Москва фронту".
6.35 Х/ф "Подвиг разведчика"
8.40,9.15,10.05 Т/с "Спасти или уничтожить", 1 и 2 с.
9.00,13.00 Новости дня.
10.00 Военные новости.
11.05,13.15 Т/с "Спасти или уничтожить", 3 и 4 с
13.30,14.05 Т/с "Статский советник", 1-4 с.
14.00 Военные новости.
18.00,23.00 Новости дня.
18.35 Д/с "Великая Отечественная". "От Балкан до Вены".
19.35 Теория заговора. Вторжение в мозг". Фильм 2. "Киборги спецслужб.
20.20 Д/с "Загадки века с Сергеем Медведевым".
21.05 Д/с "Загадки века с Сергеем Медведевым".
21.55 Особая статья.
23.15 Д/с "Легенды советского сыска. Годы войны".
0.00 Звезда на "Звезде.
0.45 Х/ф "Дожить до рассвета".

вторник, 18 июля

РГВК

07.00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07.15 Передача на табасаранском языке «Мил»
08.00 Мультфильм
08.45 Д/с «Исчезновения»
09.15 Х/ф «Игра навылет»
12.55 Золотая коллекция фильмов о родном крае. Д/ф «Дагестанские миллионы»
12.55 «Дагестан туристический. Страна башен Гоор»
13.10 Х/ф «Чегери»
14.30 Время новостей Дагестана
14.50 Х/ф «Катя-Катюша»
16.30 Время новостей Дагестана
16.50 Х/ф «Весенняя сказка»
18.20 Золотая коллекция фильмов о родном крае. Д/ф «Кубачинцы»
18.45 Передача на лакском языке «Аьрщи ва агьлу»
19.30,22.30 Время новостей Дагестана
20.00,23.00 Время новостей. Махачкала
20.20 «Подробности»
20.50 «Поколение» Асеф Мехман
21.35,04.40 «Преступление и наказание: «На свободу с аттестатом»
21.55 «Правовое поле»
23.20 «Угол зрения»
23.50 Д/ф «Операция «Антитеррор» 1 с.
00.30 Время новостей Дагестана
01.00 Передача на лакском языке «Аьрщи ва агьлу»
01.35 Т/с «Защитник»
02.25 «Поколение» Асеф Мехман
03.00 Х/ф «Подозрение»
05.00 «Правовое поле»
05.35 Х/ф «Весенняя сказка»

ПЕРВЫЙ

5.00 Доброе утро.
9.00 Новости.
9.20 Контрольная закупка.
9.50 Жить здорово! (12+).
10.55 Модный приговор.
12.00 Новости.
12.15 Наедине со всеми. (16+).
13.20 Время покажет. (16+).
15.00 Новости.
15.15 Время покажет. (16+).
16.00 Мужское/Женское. (16+).
17.00 Давай поженимся! (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.40 Первая Студия. (16+).
19.50 Пусть говорят. (16+).
21.00 Время.
21.35 Т/с "Красные горы". (16+).
23.20 Т/с "Коллекция". (18+).
1.25 Х/ф "Потопить "Бисмарк". (12+).
3.00 Новости.
3.05 Х/ф "Потопить "Бисмарк". (12+).
3.20 Наедине со всеми. (16+)
4.15 Контрольная закупка.

РОССИЯ 1

08.07-08.10,08.35-08.41 Вести-Дагестан.
09:00 «Даймокх» (на чеченском языке)
11:40,14.40,17.20,20.45 Местное время. Вести-Дагестан
17:40 Республика
18.00 В горах Салатавии. Репортаж со слета юных туристов
18.15 За и против
5.00 Утро России.
9.00,11.00,14.00 Вести.
9.15 Утро России.
9.55 О самом главном.
11.55 Т/с "По горячим следам"
14.55 Т/с "Тайны следствия".
17.00 Вести.
17.40 Прямой эфир.
18.50 60 минут.
20.00 Вести.
21.00 Т/с "Год в Тоскане".
1.00 Торжественная церемония закрытия XXVI Международного фестиваля "Славянский базар в Витебске".
2.05 Х/ф "Домработница".
3.45 Т/с "Наследники".

НТВ

5.10 Т/с "Таксистка".
6.00 Сегодня.
6.05 Т/с "Таксистка".
7.00 Деловое утро НТВ.
9.00 Т/с "Возвращение Мухтара".
10.00 Сегодня.
10.20 Т/с "Возвращение Мухтара".
11.15 Кодекс чести.
13.00 Сегодня.
13.25 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
14.00 Т/с "Паутина".
16.00 Сегодня.
16.30 Т/с "Паутина".
18.30 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
19.00 Сегодня.
19.40 Х/ф "Морские дьяволы. Смерч".
0.30 Т/с "Свидетели".
1.20 Т/с "Попытка к бегству".
2.15 Суд присяжных: главное дело.
3.35 Лолита.
4.25 Т/с "Воскресенье в женской бане".

ДОМАШНИЙ

6.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).
7.30 6 кадров. (16+).
8.00 По делам несовершеннолетних. (16+).
11.00 Давай разведемся! (16+).
14.00 Тест на отцовство. (16+).
15.00 Т/с "Две судьбы. Золотая клетка". (16+).
18.00 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
19.00 Т/с "Фамильные ценности". (16+).
20.50 Т/с "Всегда говори всегда". (16+).
22.50 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
23.50 6 кадров. (16+).
0.30 Комедия "Женить миллионера!" (Россия). (16+).

ТВ-ЦЕНТР

6.00 Настроение.
8.00 Доктор И...
8.35 Х/ф "Один из нас".
10.35 Д/ф "Нина Ургант. Сказки для бабушки".
11.30,14.30 События.
11.50 Т/с "Чисто английское убийство".
13.40 Мой герой. Сергей Проханов.
14.50 Город новостей.
15.10 Хроники московского быта. Советские миллионерши.
15.55 10 самых... Похудевшие звезды.
16.30 Естественный отбор.
17.25 Т/с "Ой, ма-моч-ки!"
19.30,22.00 События.
20.00 Петровка, 38.
20.20 Право голоса.
22.30 Осторожно, мошенники! Рабский труд.
23.05 Прощание. Игорь Тальков.
0.00 События. 25-й час.
0.25 Красный проект.
1.40 Петровка, 38.
2.00 Х/ф "Ограбление по-женски".

ЗВЕЗДА

6.00 Д/с "Оружие XX века".
6.20 Х/ф "Наградить (посмертно)".
8.15,9.15,10.05 Т/с "МУР есть МУР!", 1-4 с.
9.00,13.00 Новости дня.
10.00 Военные новости.
13.20,14.05 Т/с "МУР есть МУР!", 5-8 с.
14.00 Военные новости.
18.00,23.00 Новости дня.
18.35 Д/с "Великая Отечественная". "Освобождение Польши".
19.35 Легенды армии с Александром Маршалом. Л. Говоров.
20.10 Д/ф "Тува - территория мужества".
20.35 Улика из прошлого". "Наполеон.
21.20 Улика из прошлого". "Есенин.
22.05 Особая статья.
23.15 Д/с "Легенды советского сыска. Годы войны".
0.00 Звезда на "Звезде.
0.45 Х/ф "Гонка с преследованием".

среда, 19 июля

РГВК

07.00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07.10 Передача на лакском языке «Аьрщи ва агьлу»
07.50 Мультфильм
08.45 Д/с «Исчезновения»
09.20 Х/ф «Подозрение»
11.25 «Угол зрения»
11.45 Золотая коллекция фильмов о родном крае. Д/ф «Воспоминания о лете»
12.00 Д/ф «Операция «Антитеррор» 1 с.
12.50 «Правовое поле»
13.25 «Поколение» Асеф Мехман
14.05 «Преступление и наказание: «На свободу с аттестатом»
14.30,16.30 Время новостей Дагестана
14.50 Х/ф «Белые волки»
16.50 Х/ф «Матрос Чижик».
18.45,01.00 Передача на даргинском языке «Адамти ва замана»
19.30,22.30 Время новостей Дагестана
20.00,23.00 Время новостей. Махачкала
20.20,05.00 Проект «Мы – российский народ. Дагестан многонациональный»
21.00 К 220-летию Имама Шамиля. Д/ф «Шамиль. Последний путь»
21.30 «История Дагестана в лицах. Барятинский»
22.10 «Профессионал»
23.20 «Аутодафе»
00.00 Д/ф «Операция «Антитеррор» 2 с.
00.30 Время новостей Дагестана
01.35 Т/с «Защитник»
02.20 К 220-летию Имама Шамиля. Д/ф «Шамиль. Последний путь»
02.45 Х/ф «Иметь и не иметь»
04.25 «История Дагестана в лицах. Барятинский»
05.25 Х/ф «Матрос Чижик».

ПЕРВЫЙ

5.00 Доброе утро.
9.00 Новости.
9.20 Контрольная закупка.
9.50 Жить здорово! (12+).
10.55 Модный приговор.
12.00 Новости.
12.15 Наедине со всеми. (16+).
13.20 Время покажет. (16+).
15.00 Новости.
15.15 Время покажет. (16+).
16.00 Мужское/Женское. (16+).
17.00 Давай поженимся! (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.40 Первая Студия. (16+).
19.50 Пусть говорят. (16+).
21.00 Время.
21.35 Т/с "Вангелия". (12+).
23.40 Т/с "Коллекция". (18+).
1.45 Комедия "Леди Удача". (12+).
3.00 Новости.
3.05 Комедия "Леди Удача". (12+).
4.10 Контрольная закупка.

РОССИЯ 1

08.07-08.10,08.35-08.41 Вести-Дагестан.
09:00 «Шолтавысы» (на ногайском языке)
11:40,14.40,17.20,20.45 Местное время. Вести-Дагестан
17:40 Грани реальности. «Экология экономики»
17.55 «Кулинарный баттл».
18.15 Наболевший вопрос. Дороги Дагестана.
5.00 Утро России.
9.00,11.00,14.00, Вести.
9.15 Утро России.
9.55 О самом главном.
11.55 Т/с "По горячим следам".
14.55 Т/с "Тайны следствия".
17.00 Вести.
17.40 Прямой эфир.
18.50 60 минут.
20.00 Вести.
21.00 Т/с "Год в Тоскане".
0.55 Т/с "Всегда говори "всегда"
3.20 Т/с "Наследники".

НТВ

5.10 Т/с "Таксистка".
6.00 Сегодня.
6.05 Т/с "Таксистка".
7.00 Деловое утро НТВ.
9.00 Т/с "Возвращение Мухтара".
10.00 Сегодня.
10.20 Т/с "Возвращение Мухтара".
11.15 Кодекс чести.
13.00 Сегодня.
13.25 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
14.00 Т/с "Паутина".
16.00 Сегодня.
16.30 Т/с "Паутина".
18.30 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
19.00 Сегодня.
19.40 Х/ф "Морские дьяволы. Смерч".
0.30 Т/с "Свидетели".
1.20 Т/с "Попытка к бегству".
2.15 Суд присяжных: главное дело.
3.35 Лолита.
4.25 Т/с "Воскресенье в женской бане".

ДОМАШНИЙ

6.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).
7.30 6 кадров. (16+).
8.00 По делам несовершеннолетних. (16+).
11.00 Давай разведемся! (16+).
14.00 Тест на отцовство.
15.00 Т/с "Две судьбы. Золотая клетка". (16+).
16.55 Т/с "Две судьбы. Новая жизнь". (Россия). (16+).
18.00 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
19.00 Т/с "Фамильные ценности". (16+).
20.50 Т/с "Всегда говори всегда". (16+).
22.50 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
23.50 6 кадров. (16+).
0.30 Мелодрама "Пять шагов по облакам". (Россия). (16+).
4.30 Т/с "Доктор Хаус". (16+).
5.20 6 кадров. (16+).
5.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

5.30 Х/ф "Три дороги".
8.45 Х/ф "Где живет надежда?"
12.00 Т/с "Чисто английское убийство".
13.45 Мой герой. Михаил Ножкин.
14.30,19.30,22.00 События
14.50 Город новостей.
15.10 Хроники московского быта. Петля и пуля.
15.55,5.25 10 самых... Наглые аферисты.
16.30 Естественный отбор.
17.35 Х/ф "Гражданка Катерина", 1 и 2 с.
20.00 Петровка, 38.
20.20 Право голоса.
22.30 Линия защиты. Поймать маньяка.
23.05 Дикие деньги. Отари Квантришвили.
0.00 События. 25-й час.
0.20 Красный проект.
1.45 Х/ф "Шестой".
3.20 Д/ф "Вячеслав Шалевич. Любовь немолодого человека".
4.15 Д/ф "Список Лапина. Запрещенная эстрада".

ЗВЕЗДА

6.00 Х/ф "По данным уголовного розыска..."
7.35 Х/ф "Лекарство против страха".
9.00,13.00 Новости дня.
9.15 Х/ф "Лекарство против страха".
9.50,10.05,13.15 Т/с "МУР есть МУР!", 1-4 с.
10.00 Военные новости.
14.00 Военные новости.
14.05 Т/с "МУР есть МУР!", 5-8 с.
18.00 Новости дня.
18.35 Д/с "Великая Отечественная". "Союзники".
19.35 Последний день. Андрей Миронов.
20.20 Д/с "Секретная папка". "Серые волки". Янычары ЦРУ".
21.05 Д/с "Секретная папка". "СМЕРШ. Охота на Гитлера".
21.55 Процесс.
23.00 Новости дня.
23.15 Д/с "Легенды советского сыска. Годы войны".
0.00 Звезда на "Звезде.

четверг, 20 июля

РГВК

07.00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07.15 Передача на даргинском языке «Адамти ва замана»
08.00 Мультфильм
08.45 Д/с «Исчезновения»
09.20 Х/ф «Иметь и не иметь»
11.15 Д/ф «Операция «Антитеррор» 2 с.
11.45 «Аутодафе»
12.50 К 220-летию Имама Шамиля. Д/ф «Шамиль. Последний путь»
13.25 «Дело вкуса в Дагестане»
13.40 К 220-летию Имама Шамиля. Д/ф «Шамиль. Последний путь»
14.30,16.30 Время новостей Дагестана
14.50 Х/ф «Похождения Насреддина»
16.05 Мультфильм
16.50 Х/ф «Стрекоза»
18.30 Обзор газеты «Хlакъикъат»
18.45,01.00 Передача на аварском языке «Паданги Гамалги заманги»
19.30,22.30 Время новостей Дагестана
20.00,23.00 Время новостей Махачкала
20.20 «Агросектор»
20.50 «Прогулки по музею»
21.20 Д/ф «Дагестан, какой он есть»
23.20 Д/ф «Посол империи. Невидимая схватка на краю бездны»
00.30 Время новостей Дагестана
01.35 Т/с «Защитник»
02.25 «Прогулки по музею»
02.50 Д/ф «Дагестан, какой он есть»
03.40 Х/ф «Ульзана»
05.05 Д/ф «Посол империи.Невидимая схватка на краю бездны»
05.20 Х/ф «Стрекоза»

ПЕРВЫЙ

5.00 Доброе утро.
9.00 Новости.
9.20 Контрольная закупка.
9.50 Жить здорово! (12+).
10.55 Модный приговор.
12.00 Новости.
12.15 Наедине со всеми. (16+).
13.20 Время покажет. (16+).
15.00 Новости.
15.15 Время покажет. (16+).
16.00 Мужское/Женское. (16+).
17.00 Давай поженимся! (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.40 Первая Студия. (16+).
19.50 Пусть говорят. (16+).
21.00 Время.
21.35 Т/с "Вангелия". (12+).
23.40 Т/с "Коллекция". (18+).
1.45 Х/ф "Зажигай, ребята!" (16+).
3.00 Новости.
3.05 Зажигай, ребята! (16+).
3.40 Наедине со всеми. (16+).

РОССИЯ 1

08.07-08.10,08.35-08.41 Вести-Дагестан.
09:00 «Очар» (на кумыкском языке)
11:40,14.40,17.20,20.45 Вести-Дагестан
17:40 Коллекция костюмов народов России С. Глебушкин
18.00 Махачкала. Городские легенды
18.15 Ровесница века. Рашидат Муркелинская.
5.00 Утро России.
9.00,11.00,14.00 Вести.
9.15 Утро России.
9.55 О самом главном.
11.55 Т/с "По горячим следам".
14.55 Т/с "Тайны следствия".
17.00 Вести.
17.40 Прямой эфир.
18.50 60 минут.
20.00 Вести.
21.00 Т/с "Год в Тоскане".
0.55 Т/с "Всегда говори "всегда"
3.20 Т/с "Наследники".

НТВ

5.10 Т/с "Таксистка".
6.00 Сегодня.
6.05 Т/с "Таксистка".
7.00 Деловое утро НТВ.
9.00 Т/с "Возвращение Мухтара".
10.00 Сегодня.
10.20 Т/с "Возвращение Мухтара".
11.15 Кодекс чести.
13.00 Сегодня.
13.25 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
14.00 Т/с "Паутина".
16.00 Сегодня.
16.30 Т/с "Паутина".
18.30 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
19.00 Сегодня.
19.40 Х/ф "Морские дьяволы. Смерч".
0.30 Т/с "Свидетели".
1.25 Т/с "Попытка к бегству".
2.20 Суд присяжных: главное дело.
3.35 Лолита.
4.25 Т/с "Воскресенье в женской бане".

ДОМАШНИЙ

6.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).
7.30 6 кадров. (16+).
7.55 По делам несовершеннолетних. (16+).
10.55 Давай разведемся! (16+).
13.55 Тест на отцовство. (16+).
14.55 Т/с "Две судьбы. Новая жизнь". (16+).
18.00 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
19.00 Т/с "Фамильные ценности". (16+).
20.50 Т/с "Всегда говори всегда". (16+).
22.50 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
23.50 6 кадров. (16+).
0.30 Мелодрама "Сестренка". (Россия - Украина). (16+).
2.25 Т/с "Доктор Хаус". (16+).
4.55 6 кадров. (16+).
5.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

6.00 Настроение.
8.05 Доктор И...
8.40 Х/ф "Судьба Марины".
10.35 Д/ф "Евгений Матвеев. Эхо любви".
11.30,14.30,19.30 События
11.50 Т/с "Чисто английское убийство".
13.40 Мой герой. Мария Голубкина.
14.50 Город новостей.
15.10 Хроники московского быта. Кремлевская охота
16.00 10 самых... Романы на съемочной площадке.
16.30 Естественный отбор.
17.35 Х/ф "Гражданка Катерина", 3 и 4 с.
20.00 Наш город. Диалог с мэром. Прямой эфир.
22.00 События.
22.30 Обложка. Тайна смерти звезд.
23.05 Д/ф "Куда приводят понты".
0.00 События. 25-й час.
0.20 Красный проект.
1.40 Петровка, 38.
2.00 Х/ф "Один из нас".

ЗВЕЗДА

6.10 Х/ф "Затмение".
7.25 Х/ф "Гонка с преследованием".
9.00,13.00 Новости дня.
9.15 Х/ф "Гонка с преследованием".
9.40,10.05,13.15 Т/с "МУР есть МУР!", 1-4 с.
10.00 Военные новости.
14.00 Военные новости.
14.05 Т/с "МУР есть МУР!", 5-8 с.
18.00,23.00 Новости дня.
18.35 Д/с "Великая Отечественная". "Битва за Берлин".
19.35 Легенды кино. В. Гафт.
20.20 Код доступа. Б. Березовский.
21.05 Не факт!
21.55 Процесс.
23.15 Х/ф "Следы на снегу"
0.50 Х/ф "Лекарство против страха".
2.45 Х/ф "Сельский врач".
5.00 Д/ф "Фронтовые истории любимых актеров. А. Папанов и И. Смоктуновский".

пятница, 21 июля

РГВК
07.00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07.15 Передача на аварском языке «Паданги Гамалги заманги»
08.00 Обзор газеты «Хlакъикъат»
08.10 Мультфильмы
08.45 Д/с «Исчезновения»
09.20 Х/ф «Великий воин Албании Скандербег»
11.30 Пятничная проповедь. Прямая трансляция из Центральной Джума-мечети г. Махачкала
12.05 «Агросектор»
12.55 Д/ф «Дагестан, какой он есть»
14.00 «Прогулки по музею»
14.30,16.30 Время новостей Дагестана
14.50 Х/ф «Город мастеров»
16.10 Мультфильм
16.50 Х/ф «Здравствуйте, я Ваша тетя!»
18.30 Обзор газеты «Дагестанская правда»
18.45,01.00 Передача на кумыкском языке «Заманлар гете, халкъ гетмес»
19.30,22.30 Время новостей Дагестана
20.00,23.00 Время новостей Махачкала
20.20 В/ф «Мой Цекоб»
21.10 «Зов предков. Наиб Хаджимурад»
21.50 Д/ф «Редкие этносы Дагестана. Несгибаемые тукитинцы»
23.20 Д/ф «Наркотики и терроризм»
00.120 Д/ф «Социальные сети: матрица»
00.30 Время новостей Дагестана
01.35 Т/с «Защитник»
02.25 Д/ф «Редкие этносы Дагестана. Несгибаемые тукитинцы»
02.50 Х/ф «История любви»

ПЕРВЫЙ
5.00 Доброе утро.
9.00 Новости.
9.20 Контрольная закупка.
9.50 Жить здорово! (12+).
10.55 Модный приговор.
12.00 Новости.
12.15 Наедине со всеми. (16+).
13.20 Время покажет. (16+).
15.00 Новости.
15.15 Время покажет. (16+).
16.00 Мужское/Женское. (16+).
17.00 Жди меня.
18.00 Вечерние новости.
18.45 Человек и закон. (16+).
19.50 Телеигра "Поле чудес".
21.00 Время.
21.30 Победитель.
23.00 Х/ф "Отель "Гранд Будапешт". (16+).
0.50 Х/ф "В ожидании выдоха". (16+).
3.15 Комедия "Как Майк".
5.05 Наедине со всеми. (16+).

РОССИЯ 1
08.07-08.10,08.35-08.41 Местное время. Вести-Дагестан.
11:40,14.40,17.20,20.45 Местное время. Вести-Дагестан
17:40 Мир вашему дому.
18.00 Дагестан спортивный.
18.15 Создатель звука
18.30 Вести-дежурная часть.
5.00 Утро России.
9.00,11.00,14.00 Вести.
9.15 Утро России.
9.55 О самом главном.
11.55 Т/с "По горячим следам"
14.55 Т/с "Тайны следствия".
17.00 Вести.
17.40 Прямой эфир.
18.50 60 минут.
20.00 Вести.
21.00 Юморина.
23.30 Юбилейный концерт О. Газманова.
1.30 Т/с "Всегда говори "всегда"
3.10 Т/с "Наследники".

НТВ
5.10 Т/с "Таксистка".
6.00 Сегодня.
6.05 Т/с "Таксистка".
7.00 Деловое утро НТВ.
9.00 Т/с "Возвращение Мухтара".
10.00 Сегодня.
10.20 Т/с "Возвращение Мухтара".
11.15 Кодекс чести.
13.00 Сегодня.
13.25 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
14.00 Т/с "Паутина".
16.00 Сегодня.
16.30 Т/с "Паутина".
18.30 Чрезвычайное происшествие. Обзор.
19.00 Сегодня.
19.40 Х/ф "Морские дьяволы. Судьбы".
1.35 Мы и наука. Наука и мы.
2.25 Суд присяжных: главное дело.
3.35 Лолита.
4.20 Т/с "Воскресенье в женской бане".

ДОМАШНИЙ
6.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).
7.30 6 кадров. (16+).
8.05 По делам несовершеннолетних. (16+).
10.05 Мелодрама "Уравнение любви". (Россия). (16+).
18.00 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
19.00 Т/с "Фамильные ценности". (16+).
22.40 Д/ф "Лаборатория любви". (16+).
23.40 6 кадров. (16+).
0.30 Мелодрама "Прилетит вдруг волшебник!" (Россия). (16+).
2.25 Т/с "Доктор Хаус". (16+).
4.55 6 кадров. (16+).
5.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).

ТВ-ЦЕНТР
6.00 Настроение.
8.05 Тайны нашего кино". "Любовь и голуби.
8.25 Х/ф "Демидовы".
11.30,14.30 События.
11.50 Х/ф "Счастье по контракту".
13.40 Мой герой. Игорь Бочкин.
14.50 Город новостей.
15.10 Обложка. Тайна смерти звезд.
15.45 Детектив "Сицилианская защита".
17.35 Х/ф "Глупая звезда".
19.30 В центре событий.
20.40 Право голоса.
22.00 События.
22.30 Анастасия Макеева "Жена. История любви"
0.00 Комедия "Высокий блондин в черном ботинке". (Франция).
1.50 Д/ф "Мирей матье. Женщина-загадка".
2.55 Т/с "Инспектор Льюис". (Великобритания).
4.45 Петровка, 38.

ЗВЕЗДА
6.00,9.15,10.05 Т/с "Следствие ведут ЗнаТоКи". "Ответный удар".
9.00 Новости дня.
10.00 Военные новости.
11.55,13.15,14.05 Т/с "Следствие ведут ЗнаТоКи". "Пожар".
13.00 Новости дня.
14.00 Военные новости.
14.20 Х/ф "Атака".
16.15 Х/ф "Чаклун и Румба". (Беларусь).
18.00 Новости дня.
18.35 Х/ф "Прощание славянки".
20.15 Х/ф "Ожидание полковника Шалыгина".
22.00 Х/ф "В полосе прибоя".
23.00 Новости дня.
23.15 Х/ф "В полосе прибоя".
0.00 Х/ф "Два билета на дневной сеанс".
1.55 Х/ф "Круг".
3.50 Х/ф "Глубокое течение". (Беларусь).

суббота, 22 июля

РГВК
07.00 Время новостей Дагестана
07.15 Передача на кумыкском языке «Заманлар гете, халкъ гетмес»
08.00 Мультфильмы
08.30 Время новостей Дагестана
08.45 Обзор газеты «Дагестанская правда»
09.00 В/ф «Мой Цекоб»
09.50 Х/ф «Город мастеров»
11.20 «Мой малыш»
11.50 Мультфильм
12.05 «Зов предков. Наиб Хаджимурад»
12.40 Д/ф «Редкие этносы Дагестана. Несгибаемые тукитинцы»
13.10,05.05 РДНТ представляет: Праздник весны в с. Чинар
13.50,02.10 Х/ф «Каникулы Петрова и Васечкина. Обыкновенные и невероятные»
16.30 Время новостей Дагестана
16.50 Концерт оркестра народных инструментов РД
18.05,05.40 Дагестанское кино. Х/ф «По следам Карабаира»
19.30 Время новостей Дагестана
20.00 «Чистое сердце»
20.10,04.40 Проект «Мы – российский народ. Дагестан многонациональный»
20.40 Приветы и поздравления в программе «Полифония»
22.30 Время новостей Дагестана
23.00 Х/ф «Жених и невеста»
00.30 Время новостей Дагестана
01.00 «Мой малыш»
01.25 Концерт оркестра народных инструментов РД

ПЕРВЫЙ
6.00 Новости.
6.10 Россия от края до края.
6.55 Х/ф "Страх высоты".
8.45 М/с "Смешарики. Новые приключения".
9.00 Играй, гармонь любимая!
9.45 Слово пастыря.
10.00 Новости.
10.15 Ирина Мирошниченко. "Я вся такая в шляпке. (12+).
11.20 Смак. (12+).
12.00 Новости.
12.15 Идеальный ремонт.
13.15 Дачники. (12+).
15.00 Наедине со всеми.
18.00 Вечерние новости.
18.20 МаксимМаксим. (16+)
19.20 Кто хочет стать миллионером?
21.00 Время.
21.20 Сегодня вечером.
23.00 КВН. Премьер-лига.
0.35 Х/ф "Хорошее убийство". (18+).
2.30 Комедия "Горячий камешек". (12+).
4.30 Модный приговор.
5.30 Контрольная закупка.

РОССИЯ 1
08.25 Голос гор. Концерт
11:30 Местное время. Вести-Дагестан
5.00 Т/с "Без следа".
7.10 Живые истории.
8.00 Вести. Местное время.
8.20 Россия. Местное время.
9.20 Сто к одному.
10.10 Пятеро на одного.
11.00 Вести.
11.50 Т/с "Принцесса и нищенка".
14.00 Вести.
14.30 Т/с "Принцесса и нищенка".
20.00 Вести.
20.50 Х/ф "Пропавший жених".
0.45 Танцуют все!
2.40 Т/с "Марш Турецкого 3".

НТВ
5.10 Т/с "2,5 человека".
5.50 Ты супер!
8.00 Сегодня.
8.20 Устами младенца.
9.00 Готовим с Алексеем Зиминым.
9.25 Умный дом.
10.00 Сегодня.
10.20 Главная дорога.
11.00 Еда живая и мертвая.
11.50 Квартирный вопрос.
12.55 Красота по-русски.
13.55 Т/с "Улицы разбитых фонарей".
16.00 Сегодня.
16.20 Однажды...
17.10 Секрет на миллион.
19.00 Сегодня.
19.25 Т/с "Ментовские войны".
23.10 Ты не поверишь!
23.55 Экстрасенсы против детективов.
1.20 Т/с "ППС".
3.00 Джуна. Моя исповедь.
3.35 Лолита.
4.20 Т/с "Воскресенье в женской бане".

ДОМАШНИЙ
6.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).
7.30 6 кадров. (16+).
7.55 Мелодрама "Острова". (Россия). (16+).
9.55 Детектив "Зачем тебе алиби?" (Россия). (16+).
13.45 Детектив "Близкие люди". (Россия - Украина). (16+).
18.00 Д/с "Замуж за рубеж". (16+).
19.00 Мелодрама "Куклы". (Россия - Беларусь). (16+).
22.50 Д/с "Замуж за рубеж". (16+).
23.50 6 кадров. (16+).
0.30 Мелодрама "1001 ночь". (12+).
4.55 6 кадров. (16+).
5.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).

ТВ-ЦЕНТР
5.35 Марш-бросок.
6.00 Х/ф "Судьба Марины".
7.55 Православная энциклопедия.
8.25 Короли эпизода. Борис Новиков.
9.15 Х/ф "Глупая звезда".
11.05 Детектив "Сицилианская защита".
11.30 События.
11.45 Детектив "Сицилианская защита".
13.10 Х/ф "Мачеха".
14.30 События.
14.45 Х/ф "Мачеха".
17.05 Х/ф "Письмо надежды".
21.00 Постскриптум.
22.10 Право голоса.
1.20 Донбасс. Ни мира, ни войны. Спецрепортаж.
1.55 Дикие деньги. Отари Квантришвили.
2.45 Хроники московского быта. Петля и пуля.
3.30 Линия защиты. Поймать маньяка.
4.00 Т/с "Инспектор Льюис". (Великобритания).

ЗВЕЗДА
5.45 Х/ф "Подкидыш".
7.15 Х/ф "Простая история".
9.00 Новости дня.
9.15 Легенды музыки. В. Ободзинский.
9.40 Последний день. К. Лучко
10.30 Не факт!
11.00 Д/с "Загадки века с Сергеем Медведевым". "Трагедия красного маршала".
11.50 Улика из прошлого. П. Столыпин.
12.35 Научный детектив.
13.00 Новости дня.
13.15 Д/с "Секретная папка". "Мавзолей Ленина. Эксперимент со временем".
14.00 Т/с "В поисках капитана Гранта", 1-7 с.
18.00 Новости дня.
18.20 Т/с "В поисках капитана Гранта", 1-7 с.
22.00 Новости дня.
22.20 Т/с "В поисках капитана Гранта", 1-7 с.
0.25 Х/ф "Атака".
2.15 Х/ф "Прощание славянки"

воскресенье, 23 июля

РГВК
07.00 Время новостей Дагестана
07.15 «Мой малыш»
07.45 Мультфильмы
08.30 Время новостей Дагестана
08.45 Х/ф «Жених и невеста»
10.00 Приветы и поздравления в программе «Полифония»
11.50 «Чистое сердце»
12.00 Проект «Мы – российский народ. Дагестан многонациональный»
12.25 Х/ф «Фантазеры»
13.50 Юбилейный вечер Халисат Гамидовой
16.15 Х/ф «Пусть так будет»
18.45 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар»
19.30 Время новостей Дагестана. Итоги
20.20 «Служа Родине»
20.40 Театр Поэзии представляет...
22.30 Время новостей Дагестана. Итоги
23.20 Х/ф «Кукарача»
01.00 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар»
01.35 Х/ф «Набережная туманов»
02.55 Юбилейный вечер Халисат Гамидовой
04.55 Х/ф «Пусть так будет»

ПЕРВЫЙ
6.00 Новости.
6.10 Х/ф "Уснувший пассажир".
8.10 М/с "Смешарики. Пинкод".
8.25 Часовой.
8.55 Здоровье.
10.00 Новости.
10.10 Непутевые заметки.
10.30 Честное слово.
11.10 Пока все дома.
12.00 Новости.
12.10 Фазенда.
13.20 Дачники.
15.00 Х/ф "Господа-товарищи"
18.50 Три аккорда.
21.00 Время.
21.20 Клуб Веселых и Находчивых. Кубок мэра Москвы.
23.45 Комедия "Значит, война!"
1.35 Х/ф "Тайный мир".
3.25 Наедине со всеми.
4.20 Контрольная закупка.

РОССИЯ 1
4.50 Т/с "Без следа".
7.00 М/с "Маша и медведь".
7.30 Сам себе режиссер.
8.20 Смехопанорама.
8.50 Утренняя почта.
9.30 Сто к одному.
10.20 Местное время. Вести - Москва. Неделя в городе.
11.00 Вести.
11.20 Семейный альбом.
12.05 Т/с "Семейные обстоятельства".
14.00 Вести.
14.20 Т/с "Семейные обстоятельства".
20.00 Вести.
22.00 Воскресный вечер с Владимиром Соловьевым.
0.30 Анатолий Яцков. Взломать проект "Манхэттен.
1.25 Х/ф "Дни Надежды".
3.10 Х/ф "Чертово колесо".

НТВ
5.10 Т/с "2,5 человека".
5.50 Ты супер!
8.00,10.00,16.00 Сегодня.
8.20 Лотерея "Счастливое утро".
9.25 Едим дома.
10.20 Первая передача.
11.00 Чудо техники.
11.55 Дачный ответ.
13.00 Поедем, поедим!
13.55 Т/с "Улицы разбитых фонарей".
16.20 Следствие вели...
18.00 Новые русские сенсации.
19.00 Сегодня.
19.25 Т/с "Ментовские войны"
23.10 Ты не поверишь!
23.55 Экстрасенсы против детективов.
1.30 Т/с "ППС".
3.05 Поедем, поедим!
3.35 Лолита.
4.20 Т/с "Воскресенье в женской бане".

ДОМАШНИЙ
6.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).
7.30 6 кадров. (16+).
7.55 Мелодрама "Снежная любовь, или Сон в зимнюю ночь". (Украина). (16+).
10.10 Мелодрама "Куклы". (16+).
14.00 Мелодрама "Все сначала". (Россия). (16+).
18.00 Д/с "Замуж за рубеж". (16+).
19.00 Мелодрама "Тропинка вдоль реки". (Россия - Беларусь). (16+).
22.45 Д/с "Замуж за рубеж". (16+).
23.45 6 кадров. (16+).
0.30 Мелодрама "1001 ночь". (12+).
5.15 6 кадров. (16+).
5.30 Джейми: обед за 30 минут. (16+).

ТВ-ЦЕНТР
5.50 Х/ф "Счастье по контракту".
7.35 Фактор жизни.
8.05 Д/ф "Элина Быстрицкая. Железная леди".
8.55 Х/ф "Неоконченная повесть".
10.55 Барышня и кулинар.
11.30,14.30,23.50 События
11.45 Петровка, 38.
11.55 Комедия "Высокий блондин в черном ботинке"
13.45 Смех с доставкой на дом
14.45 Свадьба и развод. Евгения Добровольская и Михаил Ефремов.
15.35 Прощание. Владимир Высоцкий.
16.20 Х/ф "Невеста из Москвы"
20.05 Х/ф "Перелетные птицы".
0.05 Хроники московского быта. Кремлевская охота
0.55 Хроники московского быта. Советские миллионерши.

ЗВЕЗДА
6.00 Д/с "Москва фронту".
6.25 Х/ф "Два билета на дневной сеанс".
8.20 Х/ф "Круг".
9.00 Новости дня.
9.15 Х/ф "Круг".
10.30,13.15 Теория заговора. Мир под колпаком: Инструкция по применению. Фильмы 1-4.
13.00 Новости дня.
14.00 Т/с "Право на помилование", 1-4 с. (Украина).
18.00 Новости дня.
18.25 Д/с "Легенды советского сыска. Годы войны".
20.00 Д/с "Незримый бой".
21.40 Х/ф "Мафия бессмертна".
23.30 Х/ф "Опасные тропы".
0.45 Т/с "Следствие ведут ЗнаТоКи". "Ответный удар".

КУЛЬТУРА С 17 ПО 23 ИЮЛЯ

ПОНЕДЕЛЬНИК
7.00 Евроньюс.
10.00,15.00 Новости культуры.
10.15 Наблюдатель.
11.15 Х/ф "Девушка спешит на свидание".
12.20 Линия жизни. В.Исакова.
13.15 Цвет времени. Камера-обскура
13.25 Д/ф "Гость из будущего. Исайя Берлин".
13.50 Ю.Башмет и ансамбль солистов Московской филармонии.
14.40 Д/ф "Аксум". (Германия).
15.10 Жизнь замечательных идей. "Пятна на Солнце".
15.40 Д/ф "Ада, одочка, адуся..."
16.15 Х/ф "Подмосковная элегия".
18.05 Больше, чем любовь. Эрнест Хемингуэй и Мэри Уэлш.
18.45 Д/с "Романовы. Личные хроники века".
19.15 Спокойной ночи, малыши!
19.30,23.20 Новости культуры.
19.45 Абсолютный слух.
20.25 Д/с "Ключ к разгадке древних сокровищ".
21.20 Д/ф "Венеция. Остров как палитра". (Россия).
22.00 Т/с "Коломбо". "Дело чести".
23.10 Д/ф "Гилберт Кит Честертон".
23.35 Д/ф "Завтра не умрет никогда". "Земля вулканов".

ВТОРНИК
6.30 Евроньюс.
10.00,15.00 Новости культуры.
10.15 Наблюдатель.
11.15 Т/с "Коломбо". "Дело чести".
12.30 Д/ф
13.50 Евгений Кисин, Арнольд Кац и оркестр Новосибирской филармонии.
14.30 Д/ф .
15.10 Охотники за планетами.
15.35 Д/с "Ключ к разгадке древних сокровищ".
16.30 Провинциальные музеи России. Боровск
16.55 Т/с "Вечный зов", 9 с.
18.05 Больше, чем любовь. Эдгар Аллан По и Вирджиния Клемм.
18.45 Д/с "Романовы. Личные хроники века".
19.15 Спокойной ночи, малыши!
19.30,23.20 Новости культуры.
19.45 Абсолютный слух.
20.30 85 лет со дня рождения Евгения Евтушенко. Линия жизни.
21.20 Вечер-посвящение Е.Евтушенко в Государственном Кремлевском дворце.
23.35 Д/с "Завтра не умрет никогда"
0.05 Т/с "Вечный зов", 10 с.
1.10 Д/ф

СРЕДА
10.00,15.00 Новости культуры.
10.15 Наблюдатель.
11.15 Т/с "Коломбо". "Смертельный номер".
12.45 Д/ф
15.10 Путешествия натуралиста.
15.35 Д/с "Ключ к разгадке древних сокровищ". "Ковчег завета".
16.30 Провинциальные музеи России. Юрьев-Польский
16.55 Т/с "Вечный зов", 10 с.
18.05 Больше, чем любовь. Чарльз Диккенс и Кэтрин Хогарт.
18.45 Д/с "Романовы. Личные хроники века".
19.15 Спокойной ночи, малыши!
19.30 Новости культуры.
19.45 Абсолютный слух.
20.25 Д/с "Ключ к разгадке древних сокровищ". "Ковчег завета".
21.20 Д/ф "Высота. Норман Фостер"
22.00 Т/с "Коломбо". "Фатальный выстрел".
23.10 Д/ф "Сирано де Бержерак".
23.20 Новости культуры.
23.35 Д/с "Завтра не умрет никогда". "Космическая свалка".
0.05 Т/с "Вечный зов", 11 с.
1.15 Больше, чем любовь. Эдгар Аллан По и Вирджиния Клемм.
1.55 Наблюдатель.

ЧЕТВЕРГ
6.30 Евроньюс.
10.00 Новости культуры.
10.15 Наблюдатель.
11.15 Т/с "Коломбо". "Фатальный выстрел".
12.30 Д/ф
13.50 Ирина Архипова, Георг Отс, Марис Лиепа, Майя Плисецкая в гала-концерте.
15.00 Новости культуры.
15.10 Жизнь замечательных идей. "Черные дыры".
15.35 Д/ф
16.30 Д/ф "Хранители Мелихова".
16.55 Т/с "Вечный зов", 11 с.
18.05 Больше, чем любовь. Эрих Мария Ремарк и Марлен Дитрих.
18.45 Д/с "Романовы. Личные хроники века".
19.15 Спокойной ночи, малыши!
19.30 Новости культуры.
19.45 Абсолютный слух.
20.25 Д/ф "Каменный город Петра, затерянный в пустыне".
21.20 Больше, чем любовь. Станислав Лем и Барбара Лесьняк.
22.00 Т/с "Коломбо". "Убийство в старом стиле".
23.20 Новости культуры.
23.35 Д/с "Завтра не умрет никогда"
0.05 Т/с "Вечный зов", 12 с.
1.30 Д/ф "Этюды о Гоголе".
1.55 Наблюдатель.

ПЯТНИЦА
6.30 Евроньюс.
10.00 Новости культуры.
10.15 Наблюдатель.
11.15 Т/с "Коломбо". "Убийство в старом стиле".
12.30 Д/ф "Высота. Норман Фостер".
13.10 Д/с "Романовы. Личные хроники века".
13.40 Музыка нашего кино. Ю. Симонов и Академический симфонический оркестр Московской филармонии.
15.00 Новости культуры.
15.10 Жизнь замечательных идей. "Машина времени: фантазии прошлого или физика будущего?"
15.35 Д/ф "Секреты Колизея".
16.30 Д/ф "Остановись, мгновение!"
16.55 Т/с "Вечный зов", 12 с.
18.15 Д/ф "Слишский град. Крепость на перекрестке культур".
18.35 Д/ф "Дом на Гульваре".
19.30 Новости культуры.
19.45 Смехоностальгия.
20.15 Д/ф "Секреты Колизея".
21.05 Большая опера.
23.00 Д/ф "Мон-Сен-Мишель. Архитектурное чудо Франции". (
23.20 Новости культуры.
23.35 Х/ф "Синдбад". (Венгрия).
1.05 Триумф джаза.
1.55 Наблюдатель.

СУББОТА
6.30 Евроньюс.
10.00 Обыкновенный концерт с Эдуардом Эфировым.
10.35 Х/ф "Матрос с "Кометы".
12.05 Д/ф "Владимир Сошальский. Одинокий голос скрипки".
12.50 Оркестр будущего. Новосибирск.
13.30 Д/с "Первозданная природа Бразилии". "Дождевые леса".
14.25 Д/ф "Передвижники. Василий перов".
14.50 Х/ф "Барон Мюнхгаузен". (Чехословакия).
16.20 По следам тайны. "Новые "Воспоминания о будущем".
17.05 Кто там...
17.35 Х/ф "Мы, нижеподписавшиеся"
19.55 Романтика романса". "Мелодии, шагнувшие с экрана. Десять мировых хитов.
20.50 Линия жизни. Денис Мацуев.
21.45 Х/ф "Женщина под влиянием"
0.05 Опера. Джаз. Блюз.
1.05 Д/с "Первозданная природа Бразилии". "Дождевые леса".
1.55 По следам тайны. "Новые "Воспоминания о будущем".
2.40 Д/ф "Равенна. Прощание с античностью". (Германия).

ВОСКРЕСЕНЬЕ
6.30 Евроньюс.
10.00 Обыкновенный концерт с Эдуардом Эфировым.
10.30 Х/ф "Мы, нижеподписавшиеся".
12.50 Оркестр будущего. Екатеринбург.
13.30 Д/ф "Год цапли".
14.25 Д/ф "Передвижники. Виктор Васнецов".
14.55 Опера "Диалоги кармелиток". Постановка театра "Геликон-опера".
17.30 Х/ф "Матрос с "Кометы".
19.05 Д/ф "Зашумит ли клеверное поле..."
19.45 Вечер-посвящение Е. Евтушенко в Государственном Кремлевском дворце.
21.40 Х/ф "Не сошлись характерами".
23.05 Спектакль "**19.14**".
0.30 Д/ф "Год цапли".
1.20 М/ф.
1.55 Искатели. "Сколько стоила Аляска?"
2.40 Д/ф "Старый город Граца. Здесь царит такое умиротворение". (Германия).

РАДИО

ИСЛЕН, 17-ИЮЛЬ
12.10 «Дагъустан». Хабарар
12.35 «Хважамжам».

САЛАСА, 18-ИЮЛЬ
12.10 «Дагъустан». Хабарар
12.30 "Карчи Дагъустан".

АРБЕ, 19-ИЮЛЬ
12.10 «Дагъустан». Хабарар
12.30 «Девирар».

ХЕМИС, 20-ИЮЛЬ
12.10 «Дагъустан». Хабарар. Газетдин обзор
12.30 «Вахт ва жегьилар».

ЖУЬМЯ, 21-ИЮЛЬ
12.10 «Дагъустан». Хабарар
12.30 «Исламдин сес».

КИШ, 22-ИЮЛЬ
10.43 «Гьафтедин нетижаяр»
10.50 Концерт.

ГЬЯД, 23-ИЮЛЬ
10.43 «Кард». Аялар патал программа

Программа гьазурайди - Насима ВЕЛИБЕГОВА

Къенивилин чешне тир…

(Некрологдин чкадал)

И мукьвара философиядин илимрин доктор, профессор **Насир Гьамидович МЕГЬАМЕДОВ** рагьметдиз фена лагьай ван атайла, саки заз и дуьнья мичIи хьанай. И хабарди зи рикI пара тIарнай. Дуьз я, уьмуьрдин къанун я: са юкъуз и фана дуьньядал атайди са юкъуз хъфинни ийида. Амма къени, дугъри, рикIиз хуш, гуьгьуьлдиз мукьва инсанар кьейила, рикIиз са шумуд къат гзаф тIар жеда. Инсан дуьньядин вафасузвилин гъавурда анжах гьахьтин чIавуз акьада... Чир жеда дуьньядал садни къацрахъ галаз санал къияматдин йикъалди амукь тийидайди... Инсан и дуьньядал вад йикъан мугьман тирди...

Насир Гьамидовичахъ галаз санал за 12 йисуз са институтда кIвалахнай. 1998-йисуз зун гьа институтда кIвалахал кьабулайдини гьам тир. Алимди а чIавуз ана илимдин рекьяй проректорвилин ва гьакIни педагогикадин факультетдин деканвилин къуллугърал кIвалахзавай. Гуьгъуьнлай гьа институтдай чун кьведни санал экъечIнай...

...Жуван уьмуьрда зун гзаф инсанрихъ галаз таниш хьана, абурухъ галаз санал ацукьна-къарагьна, гьа ксарихъ галаз за ярдуствал, юлдашвал, сирдашвал авуна, санал са кап фу тIуьна. Абурукай рикIелай алатайбурни ава, рикIел хкиз кIан тийизвайбурни, са чIавузни рикIелай алат тийидайбурни... Абурун арада шаирарни ава, алимарни, гьукуматдин къуллугъчиярни, бизнесменарни, сая инсанарни ава... Руьгьдин михьивилелди, савадлувилелди, инсанвилелди Насир муаллим заз чидай инсанрикай лап вини дережада авай кас тир. 12 йисуз санал кIвалахуни заз ам инсан хьизни, алим хьизни мукьувай чирдай мумкинвал ганай...

Насир Гьамидович гзаф дугъри, бубайри лугьудайвал, къени къул хьтин инсан тир. Ада вичин уьмуьрда саданни руьгь инжиклу авуначир. Алим 1938-йисуз Кьурагь райондин къадим хуьрерикай сад тир КьепIирдал дидедиз хьанай. Уьмуьрди адаз аялвилин бахтаварвал насибначир. Пуд йисавай аял тирла, адан буба Гьамид гуьгьуьллудаказ Ватандин ЧIехи дяведиз фенай ва 1943-йисуз ам Сталинграддин патав кьиле фейи женгера телеф хьана. ГъвечIи чIавалай буба авачиз чIехи хьайи, къуьнерал етимвилин пар аватай гададиз анжах кIелуни, илимдихъ авай гьевесди вичин дердер рикIелай алуддай мумкинвал гузвай. Юкьван мектеб акьалтIарна, ам Дагъустандин госуниверситетдин тарихдинни филологиядин факультетдиз гьахьнай. Анаг куьтягьайдалай кьулухъ кьисметди ам Ростов, Пермь шегьерриз акъуднай ва а шегьерра ада аспирантураяр акьалтIарна, сифте философиядин илимрин кандидатвилин, гуьгъуьнайни докторвилин диссертацияр хвена, профессорвилин тIвар къачуна. 1994-йисалай ам Дагъустандиз хтана ва ада Дербентдин институтра тарсар гана.

Насир Гьамидовичаз «чан алай энциклопедия» лугьун дуьшуьшдин кар тушир. Алимдиз гуманитарный илимар саки вири дериндай чидай. Адалай, гьиле са конспектни авачиз, сятералди студентриз лекцияр кIелиз алакьдай. Ам Дагъустандин алимрикай вичин тIвар философиядин гафаргада гьатнавай сифтегьан ксарикай сад тир. Профессор илимдин алемда социологиядин рекьяй чIехи пешекар хьиз машгьур тир, алай вахтундани машгьур я. Вичи кIвалахай чкайра виринра ада чIехи гьуьрмет къазанмишнай. Пермь шегьердин фармацевтический институтда социологиядин кафедрадин заведующий тир вахтунда адан мажиб Пермский областдин обкомдин 1-секретардин мажибдилай 17 манатдин гзаф тир. (Советрин девирда алимрин зегьметдиз гьахьтин чIехи къимет гузвай).

Гьахьтин чIехи дережаяр авайтIани, анжах ам са чIавузни, вилик акатиз, масадбурулай тафаватлу жез алахъдачир. Ада са чIавузни вичин тарифардачир, вичин алакьунрал, агалкьунрал дамахдачир. Алимди гьамиша ва гьар са чкада вичин рикIин сабурлувал, къилихрин саявал хуьдай.

Са шумуд йис идалай вилик, адан 75 йис тамам хьайила, заз адакай ктаб кхьена, чап ийиз кIан хьанай. ЧIехи са алимдикай, чIехи са инсандикай хьиз... Чахъ галаз санал кIвалахай маса ксаризни и кардик къуьн кутаз кIанзавай. Амма алимди кьетIидаказ и кIвалахдиз аксивалнай ва вичин разивал ганачир. “Закай ктаб кхьин патал себебар авач. Зун ахьтин чIехи кIвалахрин иеси туш”, - лагьанай ада. Профессордин ихьтин крар акурла, зи рикIел бубайрин са мисал кьведай: “Бегьер гьидай тара кьил вине кьадач”.

Насир Гьамидовичакай сятералди рахаз жеда. Амма и рахунри ам чи арадай акъатна финихъ галаз алакъалу яз арадал атанвай дерт-гъам, адан ярар-дустарин, мукьва-кьилийрин рикIерин тIал кьезилардач. Ихьтин магьрумвиликай прозадалди рахун четин я. Гьавиляй зун жуван рикIин гьиссер шиирдин цIарараллди къалуриз алахъда.

Малаик хьиз хъфена вун...

ЧIехи алим ва инсан, профессор Насир Гьамидович Мегьамедован руьгьдиз бахшзава

Малаикдин саягъ уьмуьр кьиле тухвана,
Малаик хьиз хъфена вун дериниз цавун.
Къенивални дуьзвал, гьахъвал пайдах яз кьуна,
Гьар са кардал михьивилин чешне хьанай вун.
И дуьньядал тIимил тир ви къадир чидайбур,
Ви гъавурда акьадайбур, ви “сир” чидайбур.
Намерд ксар гзаф хьанай гьар са пата ви,
Угърийрини чалкечирри чIурнай ви иви.
И дуьньядин инсан тушир саки эсиллагь,
Пак нурдикай халкь авунвай вун Зулжалалди!
Къенивилин, михьивилин гуьмбет тир, валлагь,
Жеч дуьньядал вун хьтин кас михьи хиялрин!..

Пак са инсан тирвиляй вун пак рамазандин
Вацра хкаж хьана аршдиз цаварин кьакьан.
Ажал фад-геж мугьман жеда гьар са инсандиз,
Амма тIимил я фидайбур гумаз дин-иман.

Гьахъ дуьньядиз куьч хьана вун, дурнайрин цIиргъер
Зулуз чими тир уьлквейриз куьч жедай саягъ.
Вун амачиз етим хьанва чи къадим шегьер,
Паквилин кIвал ама саки хкатна даях.

И дуьньядал рикIин динжвал хьанач ваз кьисмет,
А дуьньяда хьайитIани хьурай ви руьгь шад.
Сабурдалди эхнай вуна зулумни зиллет,
Къуй женнетдин кIвал насиб хьуй ваз, эй пак устад!

Азиз МИРЗЕБЕГОВ,
филологиядин илимрин кандидат

Ⓖь Адан авазар халкьдин руьгьдай къвезвай

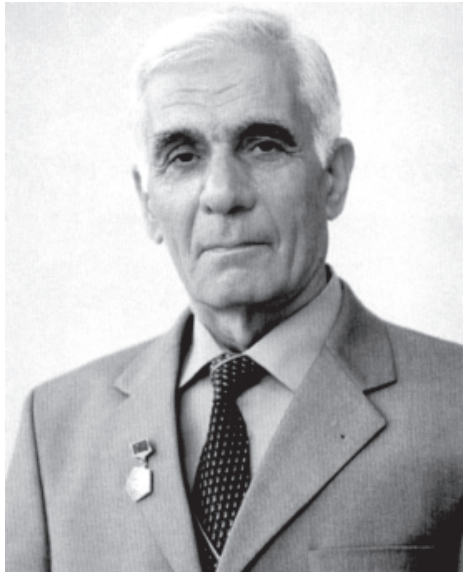

2017-йисан 5-июлдиз Дагъустан Республикадин искусстводин лайихлу деятель, Дагъларин уьлкведин музыкадин культурадик еке пай кутур машгьур композитор Падиша Физлидинович Киберов рагьметдиз фена.

Падиша 1941-йисан 16-сентябрдиз Докъузпара райондин Филерин хуьре дидедиз хьана. Юкьван школада кIелдай вахтунда гележегдин композиторди и берекатлу чилин жумартвилер къанихвилелди къачуна, фикирдай абур руьгьдин сафунай яна, гьа идалди ада гзаф йисара вичиз яратмишунардай бине яратмишна. Юкьван школа куьтягьайдалай гуьгъуьниз Падишади райондин Культурадин кIвале художественный руководителвиле кIвалахна. Амма бажарагълу жегьилди чIехи агалкьунрихъ ялзавай. ИкI, 1967-йисуз Падиша Махачкъаладин музыкальный училищедин тардин классдиз гьахьна. Анаг агалкьунралди куьтягьайдалай гуьгъуьниз яратмишунрин рекье кIвалахиз башламишна.

Вичин вири уьмуьрда Падиша Киберова бегьерлудаказ ва галатун тийижиз халкьдиз къуллугъна. Ада вич лезги халкьдивай, адан къадим культурадивай къакъатна яшамиш хьун ерли фикирдизни гьанач. Дагтелерадиодин халкьдин алатрин оркестрдин солист ва Даггосуниверситетдин гьа ихьтин оркестрдин руководитель яз, П.Киберова руьгьдиз таъсирдай авазар яратмишна. Абурукай гзафбур (“Яргъи руш”, “Дагъустан”, “Сусан булах”, “Хуш я рикIиз зи”, “Темпелдин фикирар”, “За къизилгуьл низ гурай”, “Дуствилин мани”, “Къизилдин тупIал”, “Алагуьзли” ва мсб.) лезги халкьдин музыкадин къизилдин фондуна гьатнава. И манияр Дурия Рагьимовади, Ризабала Агъабалева, Айдунбег Камилова, Гьава Аллагьвердиевади, Рамиз Лачинова, Суьлгьия Гьажиевади, Тарлан Мамедова, Роза Максумовади, Малик Мустафаева тамарна. Падиша Киберован манияр халкьдиз гзаф кIанда, абур саки вири мехъеррал ва межлисра лугьузва. П.Киберова Лезгийрин муздрамтеатрдин хейлин тамашайризни музыка кхьена.

Лезгийрин шаир, манидар ва актер рагьметлу Айдунбег Камилова вичин интервьюйрикай сада икI лагьанай: “Падишагь Киберов кьетIен жуьредин инсан я. Адахъ михьи лезги тав ава. Адан манийрихъ яб акалдайла, заз жув Кетин дагъдин кьилел алаз, жуьребажуьре цуькверихъ ни акалзавай хьиз жеда...”.

Эхиримжи вахтунда П.Киберова халкьдин инструментрин Государстводин оркестрда, гьа са вахтунда Т.Мурадован тIварунихъ галай 5-нумрадин искусствойрин школадани кIвалахзавай.

Чна, вири мукьва-кьилийри, ам чидай вирибуру хъсан инсан, машгьур композитор рагьметдиз финихъ галаз алакъалу яз дериндай хажалат чIугвазва, хизандиз, багьрийриз башсагълугъвал гузва.

Мурад САИДОВ, композитор, шаир.

Мемориалдин къул ачухна

Къагьриман ИБРАГЬИМОВ

И йикъара Россиядин Федерациядин ва Дагъустан Республикадин лайихлу духтур, Дербент шегьердин гьуьрметлу агьали, рагьметлу гинеколог-хирург Рамазанов Рамазан Жамалдинович яшамиш хьайи кIвалерин цлал, ам эбеди яз рикIел хуьнин лишан яз, мемориалдин кьул ачухунин мярекат кьиле фена.

И мярекатда Дербент шегьердин кьил Малик Баглиева, адан заместителри, общественный палатадин векилри, шегьердин собранидин депутатри, интеллигенциядин векилри, рагьметлудан ярар-дустари ва кьуни-кьуншийри иштиракна.

Анал рахай М.Баглиева, мукьва-кьилийри, кьуншийри ва дустари Рамазан Жамалдиновичан тIварунихъ гзаф хуш келимаяр лагьана, адан гьар йикъан кIвалах ва хъсан крар, зегьмет чIугур йисара ада 6 агъзурдав агакьна операцияр кьиле тухвайди рикIел хкана.

- Къе адан 81 йис тамам жедай, - кIватI хьанвайбурухъ элкъвена лагьана Рамазан Жамалдиновичан стхади. - Лап гъвечIи чIавалай Рамазана чи къайгъу чIугвадай. Багъри кас къакъатун - им чIехи тIал-хер я. Къенин мярекатди чи хизандин тIал кьезиларзава. Шегьердин администрациядиз, депутатриз ва гьакIни мярекатдиз атанвай вири сагърай.

Мад туькьуьл дуьшуьшар

С.МАГАДОВ,
Махачкъаладин ракьун рекьерин къурулушдин отделдин начальник

Дагъустандин ракьун рекьерал (переездрал) алай йисан сад лагьай паюна 6 авария арадал атана, нетижада 8 касдиз хасаратвилер хьана. Абурукай са касди гьа чкадал, кьведа больницада чан гана.

Алай йисан 15-мартдиз Къизлярдин ракьун рекьерал Тюмендай Махачкъаладиз хквезвай поезд И.Кусаева гьалзавай М275 СС нумрадин (05) ВАЗ-2112 автомашинда акьуна. Нетижада Кусаев телеф хьана, адан пассажирар (Х.Кусаева, И.Рабаданова) Къизляр шегьердин центральный больницадиз аватна.

9-майдиз Тарки-Манас рекье 7902-нумрадин поезд К.Мегьамедова гьалзавай В 271 Рх26 нумрадин Lexus 350 автомашинда акьуна. Хирер хьайи шофер ва адан пассажир Каспийск шегьердин больницада къаткурна. Эгер К.Мегьамедова мукьва жезвай поезддин вилик рекьелай элячIиз тади къачуначиртIа, икI жедачир.

Гьуьрметлу шоферар! Ракьун рекьелай элячIзавай чка (переезд) кьетIен фикир гана кIанзавайди, гзаф хаталуди я. Мукьва жезвай поезддин виликай элячIиз алахъмир. Жував гвай улакь акъвазара, поезддиз рехъ це!

Лезги газет

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Дагъустан Республикадин печатдин ва информациядин министерство

367018, Махачкъала, Насрутдинован пр., 1 “а”

КЬИЛИН РЕДАКТОР
М.И. ИБРАГЪИМОВ
Тел/Fax. (872-2) 65-00-60

E-mail: lezgiGazet@yandex.ru

Газет алакъадин, информационный технологийрин ва массовый коммуникацийрин хиле гуьзчивал авунин рекьяй Федеральный къуллугъдин Дагъустан Республикада авай Управлениди 2016 йисан 12 декабрдиз регистрация авуна.
Регистрациядин нумра ПИ ТУ 05-00358
Макъалаяр редакцияди туькIуьр хъийизва. Макъалайриз рецензияр гузвач ва абур элкъвена вахкузвач. Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад тахьун мумкин я.

РЕДАКЦИЯДИН ВА ИЗДАТЕЛДИН АДРЕС:

367018, Махачкъала, Насрутдинован проспект, 1 “а”. Печатдин кIвал

КЬИЛИН РЕДАКТОРДИН ЗАМЕСТИТЕЛЬ
М. А. АГЪМЕДОВ
65-13-55

КЬИЛИН РЕДАКТОРДИН СОВЕТНИК
Ш. Ш. ШИХМУРАДОВ
65-02-81

ЖАВАБДАР СЕКРЕТАРЬ
Д. Б. БЕЙБАЛАЕВ
65-00-61

ОТДЕЛРИН РЕДАКТОРАР:

ПОЛИТИКАДИН
Н. М. ИБРАГЪИМОВ
65-02-81

ЭКОНОМИКАДИН
Ж. М. САИДОВА
65-00-59

КУЛЬТУРАДИН
Э. Д. ШЕРИФАЛИЕВ
65-00-58

ЛИТЕРАТУРАДИН
М. А. ЖАЛИЛОВ
65-00-64

ЯШАЙИШДИН ВА ЧАРАРИН
А. Х. ГЪАМИДОВ
65-00-63

БУХГАЛТЕРИЯ
65-00-62

КАССА
65-00-58

ЖАВАБДАР КОРРЕКТОР
М. МАГЬАМДАЛИЕВА

ВЕРСТКА ИЙИЗВАЙДИ
Ш. ФЕЙЗУЛЛАЕВА

НУМРАДИН РЕДАКТОР
Н. ВЕЛИЕВА

Газет йиса 52 сеферда акъатзава

ГАЗЕТДИН ИНДЕКСАР:

Йисан - 63249
Зур йисан - 51313

Чап ийиз вахкудай вахт - 21.00
Чап ийиз вахкана - 17.20

Газет **“Лотос”** ООО-дин типографияда чапна.

367000, Махачкъала, Пушкинан куьче, 6.

Тираж 8364

(Гь) - И лишандик квай материалар гьакъидихъ чапзавайбур я.
(12+) - Икьван яшар хьанвайбуру кIелрай

НАШИ РЕКВИЗИТЫ:

ГБУ “Редакция республиканской газеты “Лезги газет”
УФК по РД
Отделение - НБ РД г.Махачкала
БИК - 048209001
ИНН - 0561051314/КПП - 057101001
Р/Сч - 40601810100001000001
Л/Сч - 20036 Ш60090

Хуьрериз - кIвалахал

Алай йисуз 245 жегьил духтур Дагъустандин хуьрерин чкайриз кIвалахал рекье гьатна.

РД-дин здравоохраненидин министр **Танка ИБРАГЬИМОВ “Земский доктор”** программадин сергьятра аваз республикадин хуьрерин чкайрин сагъар хъийидай идарайра кIвалахиз башламишнавай жегьил духтуррихъ галаз таниш хьана. Абуру гьар сада миллион манатдин кьадарда аваз са сеферда гузвай пул къачуна (и пулунин 60 процент федеральный чешмедай я, 40 процент республикади финансламишнава).

Гуьруьшмиш хьайи вахтунда министрди чкайрал жегьил пешекарар гьихьтин четин гьаларал ацалтнатIа, кIвалахиз четин жезвани, гьикьван кьадарда аваз зегьметдин гьакъи гузватIа, вичин участокда менфятлудаказ кIвалахун патал мад вуч чарасуз ятIа, хабар кьуна.

Гьа икI, хирургривай ада алай макъамда операцияр ийидай вахтунда чкайрал гьихьтин тадаракар аватIа, абур мадни маса къачун лазим яни, райондин больницада лапароскопический даях авани, духтурдин фикирдалди, ам ишлемишунихъ чарасузвал авани лагьана хабар кьуна.

Къейдна кIанда хьи, “Земский доктор” программади Дагъустанда агалкьунралди кIвалахиз сад лагьай йис туш. Пуд йисан вахтунда хуьруьн чкайриз кIвалахал алава яз 644 жегьил пешекар желбнава. И программа уьмуьрдиз кечирмишуни кадрийрин рекьяй авай кьитвал арадай акъудиз ва хуьрерин чкайрин агьалияр патал медицинадин куьмек агакьарунин кIвалах вини дережадиз акъудиз алакьна.

“Са миллион манат - им пишкеш туш, гьа ихьтин шартIара куьне вад йисалай тIимил тушиз кIвалахун патал ганвай пул я, - гьавурдик кутуна жегьил духтурар министрди. - Эгер са гьихьтин ятIани себебар аваз пешекар вичи кIвалахзавай чкадай хтун хьайитIа, ада къачур пулар вахкун лазим я”. Ада гьакIни духтурриз чпин кIвалахдив жавабдарвилелди эгечIуниз ва республикадин яргъал тир гьар са пипIе инсанрин сагъламвал хуьниз эвер гана. Виринра кIвалах Россиядин Минздравди тестикьарнавай къурулушрихъ ва къайдайрихъ галаз кьадайвал, кар чиз, кьиле тухун лазим я.

Девирдин шикилар

Карикатура чIугурди ва адаз баян гайиди Темирхан ТЕМИРХАНОВ я

ЦIийи ктабар

“Чахъ авай сад”

Сардар АБИЛ

И йикъара чал **Нариман КЪАРИБОВАН** Дербентда ООО “Типография-М” издательствода чапна акъуднавай **“Чахъ авай сад”** тIвар алай шиирриз кIватIал

агакьна. Адан сифте шиирда ихьтин цIарар ава:

Наримана лугьузва ваз:
Вун къвердавай жеда абад!
Вун диде хьиз масан я заз,
Чи Лезги чил - чахъ авай сад!

Им шаирдин муьжуьд лагьай ктаб я. КIелзавайбуру адан виликдай акъатай “Зи ачух рикI”, “Пробуждение”, “Аманат”, “Югъ нисинлай алатайла”, “Дурнайрин мани”, “Хайи чилин чимивал” ва “75 гатфар” ктабар хушвилелди кьабулнай.

Къарибов Нариман 1939-йисуз Докъузпара райондин Къурушрин хуьре дидедиз хьана. Ада хуьруьн юкьван мектеб ва Азербайжандин университет куьтягьна. Пешекар журналистди чи республикадин шегьерринни районрин хейлин газетра, эхирдайни “Лезги газетдин” хсуси корреспондент яз кIвалахна. Алай вахтунда пенсиядиз экъечIнаватIани, печатдихъ галаз сих алакъаяр хуьзва.

Н.Къарибован эхиримжи ктаб акъатдалди са вацран вилик зи гъиле зи буба Абдурагьманан шиирар авай 1966-йисан “Дуствал” альманах гьатна. Ана Нариман Къарибова - а чIавуз, 30 йиса авай жегьилдин шиирарни ава. Адан фикирар, зигьин гьикьван дерин тиртIа, гьа чIавуз акъатай “Коммунист” шиирдай аквазва.

НикIи бегьер гъун тавуртIа,
зак тахсир кутур,
Тарци ичер гъун тавуртIа,
зак тахсир кутур,
Са дезгедихъ кIвалахдайла
агъзур фяледи,
Сад-садавди кьун тавуртIа,
зак тахсир кутур...

Зиди я тахсир, къарсурайтIа
гуьллейри чилер,
Зиди я тахсир, шехь авуртIа
дидейрин вилер,
Эгер хура гьатайтIа
чи бубайрин кьилер,
Мадни зун тахсирлуди,
зак тахсир кутур.

Чи инсанрин акьул гьуьл хьиз
дерин тахьайтIа,
Абуруз ватан чанарилайни
ширин тахьайтIа,
Хва дидедиз, диде хциз эркин
тахьайтIа,
Себеб чириз алахъмир куьн,
вири заз гьисс я.
Завай жузуз, куьз лагьайтIа,
зун Коммунист я!

Шииратдал рикI алай гьуьрметлубур, кIела Нариман Къарибован цIийи ктаб. Заз ам бегенмиш хьана.

Утерянный аттестат о среднем (полном) образовании за № 9239634, выданный Цинитской СОШ имени А.Магомедова Хивского района РД в 2002 году на имя **МУРСАЛОВОЙ Наилы Насировны**, считать недействительным.

Кроссворд

ТуькIуьрайди - Куругъли КЪАЛАЖУХВИ

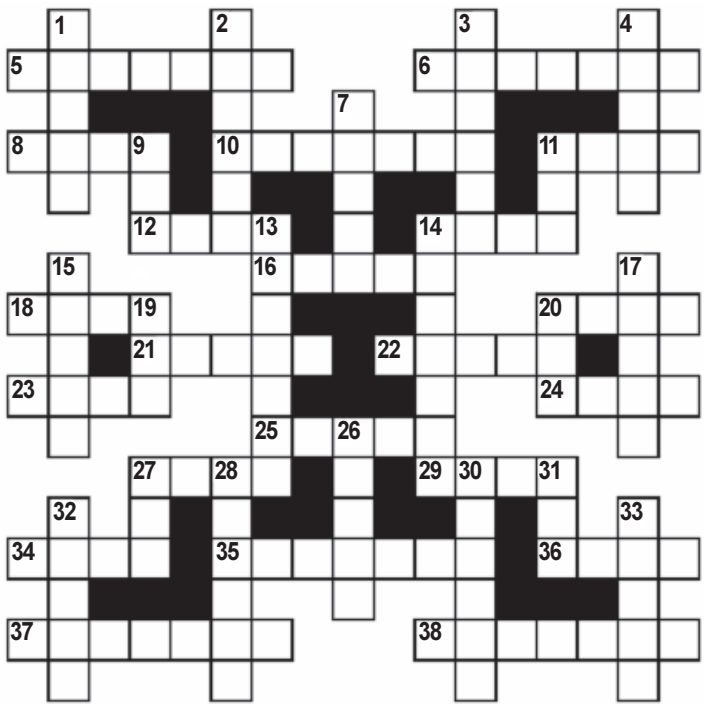

ДУЬЗ ЦIАРАРА: 5. Адал хеб тапшурмишна виже къведач. **6.** Са чIалан гафар маса чIалаз элкъуьрун. **8.** Вичикай къапар туькIуьрдай кIеви еридин лацу материал. **10.** Чуьнуьхунин “пешекарвал”. **11.** Урусрин махарик жедай кIамашдин тIвар. **12.** Вичикай гзаф хийир авай салан майва. **14.** Гъам, дерт. **16.** Алава, мад пара. **18.** Кьурурна цикIенрик кутадай хъач. **20.** Яд гзаф квай майва. **21.** “Вишришар” къаравилидик квай Шагьмуран тапарар винел акъудайди. **22.** Недай затIарик кутадай, хъсан ни галай набатат. **23.** “Эхир” гафунин антоним. **24.** Етим Эминан къамат-шикил яратмиш хъувур художникдин тIвар. **25.** В.Ленина 1900-йисуз арадал гьайи газетдин тIвар. **27.** Швейцариядин кьилин шегьер. **29.** Адал пачагь ацукьда. **34.** Ханди еке зулумар авур лезги шаир. **35.** Пурарин халича. **36.** Парижда авай машгьур музей. **37.** Генгвал, мублагьвал. 38. Лезги сатирик-шаир.

ТИК ЦIАРАРА: 1. Гь.Къурбанан “Зуьгьре гъед” романдин кьилин игит. **2.** СтIал Сулеймана дуванбегар лянетламишна кхьей шиир. **3.** Лезги халкьдин тIвар-ван авай манидардин тIвар. **4.** Назик, хъуьтуьл. **7.** Недай хъач. **9.** Садалай масадаз амукьдай затI, эменни. **11.** Индиядин вацI. **13.** Сад лагьай космонавт. **14.** Суьгьбет. **15.** ТIач гьазурдай къаб. **17.** Кьиблепатан Азиядин уьлкве. **19.** Магьсул. **20.** Фу чрадай къул. **26.** КIарасдикай тIур ва я маса затIар туькIуьрдайла бакара къведай алат. **27.** ЧIуру, пис. **28.** Беневша рангунин набатат ва адан цуьк. **30.** Ядигар яз хуьн патал сада ганвай затI. **31.** ЧIарарин кIунчI. **32.** Артухан рахунар, лагълагъар. **33.** Чувудрин чIал.

“ЛГ”-дин 27-нумрадиз акъатай кроссворддин жавабар:

1. Гъери. **2.** Фекьи. **3.** ПIини. **4.** Хъипи. **5.** Бади. **6.** Къази. **7.** ШапIа. **8.** Хали. **9.** Вирт. **10.** Кьиса. **11.** КIунчI. **12.** Хъурт. **13.** Карч. **14.** КIанчI. **15.** Некьи. **16.** Верч. **17.** Магьи. **18.** Гьакъи.

“Лезги газетдин” редакциядин коллективди машгьур композитор **Падиша КИБЕРОВ** кечмиш хьунихъ галаз алакъалу яз рагьметлудан хизандиз, мукьва-кьилийриз башсагълугъвал гузва.